

1. POJAM POJAVA I ISTORIJSKI RAZVOJ INFLACIJE

Sama reč „Inflacija“ potiče od latinske reči INFLATIO što znači NADIMANJE (ili zapaljenje pluća), tako da je to godinama bio medicinski izraz.

Do upotrebe u ekonomskoj nauci, ovog termina (pojma), dolazi za vreme građanskog rata u Americi (1861 – 1864). Naime, 1864. godine, u Njujorku izlazi knjiga „Velika papirna obmana ili približavanje finansijske eksplozije“ – Aleksandra Demlera, u kojoj se po prvi put u istoriji ekonomske nauke upotrebljava izraz inflacija, koji je prikazivao nadimanje novčanog opticaja i visok porast cena.

Inflacioni procesi (gledano istorijski), javljaju se veoma rano :

1. Francuski arheolozi su otkrili preko 300 ispisanih kamenih pločica na kojima su bili naznačeni proizvodi koji se moraju prodavati po fiksnoj ceni (to je vreme Rimskog Imperatora Dioklecijana, koji je 301. godine naše ere izdao naredbu o zamrzavanju cena).
2. Veliko obezvređivanje novca je zahvatilo Evropu, naročito kolonijalne zemlje (Španija, Portugal, Holandija, Francuska, Nemačka...) kroz XVI, XVII, XVIII i XIX vek, ali tek XX vek nazivamo vekom inflacije.
3. Velike ratne inflacije katastrofalnih razmera (istorijski gledano) bile su u Americi (1861 - 1864); u Francuskoj 1789. godine, a naročito za vreme i posle I Svetskog rata u Nemačkoj, Austriji, Mađarskoj, Poljskoj i Rusiji.
4. Početkom 50. i 60. godina 20. veka broj studija posvećen problemu inflacije raste geometrijskom progresijom.
5. Do prve polovine 60. godina, inflacija je bila shvaćena kao obavezni pratilac visoke konjunktura i zaposlenosti, kao razumna cena kojom se plaća puna zaposlenost i rast nacionalnog dohotka. Međutim, 70. godina 20. veka dolazi do privredne stagnacije i inflacije, kada rast cena premašuje stopu privrednog rasta i to u uslovima izrazite nezaposlenosti rada i neiskorišćenosti kapaciteta (Stagflacija).
6. Ekonomska teorija stalno pokušava da identifikuje uzroke, procese prenošenja, samoodržavanja i širenja inflacije, pri čemu je najbitnije utvrditi inflacioni uzrok i mehanizam širenja inflacije. Upravo tu se ekonomski teoretičari najviše mimoilaze, jer se često događa da jednu istu inflaciju jedni objašnjavaju tražnjom, drugi – troškovima, a treći – strukturnim neusklađenostima.

Razlikujemo 3 oblika inflacije:

- klasična inflacija- privredni rast + puna zaposlenost + rast cena (inflacija)
- stagflacija – stagnacija privrednog rasta + nezaposlenost + rast cena (inflacija)
- slamflacija – pad privrednog rasta + totalna nezaposlenost svih kapaciteta + rast cena (inflacija)

2. UZROCI I VRSTE INFLACIJE

Gledano kroz istorijsku distancu ovog problema, dva su uzroka, koja su veoma vidljiva i upečatljiva kod izazivanja inflacije. Ona je prisutna u vremenima ratnih vihora i prirodnih kataklizmi (i što je veća kataklizma, veća je i inflacija). Kao drugi naglašeni uzrok (gledano kroz istorijsku distancu) uzima se takozvano „kvarenje novca“ kao izraz samovolje ili nečeg drugog od strane autoritativnih vladaoca i ličnosti. Danas se svi (mnogobrojni) faktori koji se identifikuju kao osnovni uzročnici inflacije, svrstavaju u dve osnovne grupe, i to :

1. Monetarni faktori inflacije (osnovni uzrok inflacije je ekspanzija novčane mase), i
2. Nemonetarni (Realni) faktori inflacije (visoki troškovi poslovanja, rast ličnih dohodaka iznad rasta produktivnosti rada, porast uvoznih cena, disproporcije u privredi, psihološki faktori, i dr.).

Ali ipak, pored mnogih uzročnika inflacije (zavisno od autora), sledeći uzročnici su prisutni (suštinski) kod svih autora :

1. Porast novčane mase (porast iznad rasta društvenog proizvoda),
2. Rast ličnih dohodaka koji je neusklađen sa rastom produktivnosti rada,
3. Rast opšte i zajedničke potrošnje (porast javne potrošnje iznad rasta nacionalnog dohotka),
4. Rast investicija (porast iznad rasta štednje).

U zavisnosti od uzroka opadanja kupovne snage novca, razlikujemo sledeću najvažniju podelu inflacije :

1. Inflacija tražnje (nesklad između ponude i tražnje, gde je tražnja veća od ponude),
2. Inflacija troškova (usled porasta troškova proizvodnje iznad rasta produktivnosti rada), i
3. Strukturna inflacija (strukturna neusklađenost između privrednih grana ili tzv. Parcijalna neravnoteža).

Pored drugih vrsta i podela inflacije, ovde se nameću dve konkretne, izrazito važne i upečatljive, i to : **1. Stagflacija** – javlja se 60. godina 20. veka, a zamah dobija tokom 70. i 80. godina 20. veka, i danas je najaktuelniji oblik inflacije. Stagflacija je pojava ekonomske stagnacije i visoke stope inflacije (imamo da uz porast cena dobijamo i porast nezaposlenosti). U kontekstu ove pojave objasnićemo i pojam „**Stampflacije**“ (pad privrednog rasta i skok cena, tj. Inflacija, pad privrednog rasta + inflacija).

2. Inflacioni vrtlog ili inflacija inercija, takozvana nekontrolisana inflacija ili hiperinflacija, javlja se najčešće u ratnim uslovima ali i u miru kada se budžetski deficit finansira direktno iz primarne emisije Centralne banke.

Najteže posledice hiperinflacije su socijalne prirode jer ona najviše pogađa one koje treba zaštititi, pre svega siromašne, a i srednje slojeve društva, a nnajveću korist imaju bogati slojevi društva i oni kojima nije potrebna nikakva zaštita.

Od šesnaest (16) hiperinflacija, čak u 9 je bilo reč o ratu, spoljnom ili građanskom. U ostalim slučajevima su raspad zemlje ili tranzicija (potpuna promena društvenog sistema). Jedino su Bolivija i Brazil imale hiperinflaciju bez ratnih okolnosti, ali u uslovima izrazite političke nestabilnosti.

Tokom hiperinflacije (period do 5 godina), vrši se radikalna promena socijalno političke strukture društva i menja se čitav sistem vrednosti.

1. POSLEDICE, TOKOVI I FAZE INFLACIJE

Sve posledice možemo posmatrati kao ekonomske, socijalne i političke. Najznačajnije konkretne posledice inflacije su :

1. Porast opšteg nivoa cena,
2. Snižavanje kriterijuma privređivanja,
3. Smanjenje efikasnosti privrede,
4. Pad stope akumulacije,
5. Smanjenje konkurentnosti privrede,
6. Pogoršanje uslova za sticanje dohotka,
7. Diferenciranje položaja pojedinih kategorija stanovništva,
8. Ekonomska nesigurnost radnika,
9. Stvaranje paralelnih valutnih sistema,
10. Obezvređivanje štednje, i
11. Dolazi do prelivanja između dužnika i kreditora jer se teret stvarnog zaduženja smanjuje.

Otvorena inflacija ima svoju putanju, kretanje kroz nekoliko faza :

1. **FAZA** : Povećavaju se cene deficitarnih proizvoda (usled povećanja tražnje za njima).
2. **FAZA** : Nastupa takozvani Kingov zakon po kome je porast cena znatno veći nego što je

smanjenje ponude roba u odnosu na tražnju. Dakle, sa jedne strane skupoća i obezvređivanje novca, a sa druge strane nastaju nestašice roba.

3. **FAZA** : Kupovna snaga novca znatno opada, cene se povećavaju gotovo svakodnevno i ulazi se u tokove hiperinflacije.

4-5.FAKTORI GENERISANJA INFLACIJE I TRANSMISIONI MEHANIZMI INFLACIJE

Pre II Svetskog rata, kao osnovni faktor u generisanju inflacije uzimala se puna zaposlenost faktora proizvodnje. Posle II Svetskog rata, praksa je pokazala da se inflacija javlja i u uslovima nedovoljne zaposlenosti faktora proizvodnje, a kao osnovni faktor u generisanju inflacije uzimaju se troškovi proizvodnje. Dakle, po **troškovnom konceptu inflacije**, kao osnovni faktori njenog generisanja smatraju se :

- a) Nadnice (Inflacija nadnice),
- b) Profit (Inflacija profita), i
- c) Materijalni troškovi (glavni generator inflacije).

Mehanizam transmisije predstavlja proces autonomnog i samoreproduktivnog širenja inflacije. Ovde se radi o toku kretanja inflacije koji se pretvara u kumulativni proces sa dugotrajnim delovanjem (samoodržavajući proces). Svaka inflacija može imati različiti inicijalni impuls, ali kada se pokrene taj inflatorni proces ili transmisioni mehanizam koji u početku ima oblik **CENE – CENE - CENE**, koji se zatim transformiše u novi paralelni proces **CENE-LIČNI DOHODCI-CENE** i **CENE -DEVIZNI KURS- CENE**. Inflacija ima sve predispozicije za ulazak u inflatorni vrtlog ili inflatornu ekspanziju (hiperinflaciju)

Kod transmisije inflacije imamo da se inflacija tražnje redovno transformiše i u inflaciju troškova, i u strukturnu inflaciju, koje su rezistentne na lečenje inflacije tražnje, što nas navodi na zaključak da je teško lečiti inflaciju kada jednom nastane proces njene transmisije u privredi i društvu.

6-7. EFEKTI, INDEKSACIJA I MERENJE INFLACIJE

Efekti inflacije mogu biti :

1. Direktni (pozitivni efekti inflacije) :

- a) Podsticaj stope rasta proizvodnje (prihvatanje politike kontrolisanog deficitarnog finansiranja),
- b) Stimulisanje investicija, i
- c) Stimuliše se i potrošnja koja povratno stimuliše proizvodnju.

2. Direktni (negativni efekti inflacije) :

- a) Opada kupovna snaga novca u zemlji,
- b) Pad deviznog kursa i intervalutarne vrednosti (dovodi do devalvacije valute),
- c) Smanjenje izvoza i porast uvoza (povećava deficit trgovinskog i platnog bilansa),
- d) Neizvesnost u privredi (neizvesnost u investicijama),
- e) Smanjuje se konkurentna sposobnost na svetskom tržištu (slabe i devizne rezerve),
- f) Javlja se veliki dispariteti cena,
- g) Stvara se poslovna nesigurnost,
- h) Stalna je tražnja za potrošačkim kreditima,
- i) Pokreću se i psihološki faktori inflacije,
- j) Jača nepoverenje u domaći novac,
- k) Inflaciona očekivanja su izraz stvarne stope inflacije što stvara autonomnost u kretanju inflacije.

3. **Indirektni efekti inflacije** nastaju u sferi raspodele i preraspodele novčanog dohotka (gde jedni bez krivice gube, a drugi bez svoje zasluge dobijaju) :

- a) U inflaciji gube svi nosioci fiksnih dohodaka (službenici, profesori, lekari, penzioneri...),
- b) U inflaciji najviše dobijaju : država, preduzetnici i monopoli.
- c) U inflaciji relativno dobijaju i dužnici (realno manje vraćaju u odnosu na stvarni dug).
- d) Najteže su socijalne posledice u inflaciji,
- e) Inflacija dovodi do bežanja privatnog kapitala u inostranstvo,
- f) Tamo gde inflacija prelazi 1000 % ili 10.000 % dolazi do stvaranja paralelnih valutnih sistema (nerazvijene zemlje).

Indeksacija znači da se tekuće nominalne plate povećavaju u skladu sa inflacijom u proteklom

periodu (to je zapravo porast nominalne plate – a ne realne, u skladu sa inflatormim očekivanjima). To je proces prilagođavanja cena svih faktora proizvodnje stopi inflacije.

Motiv indeksacije je zaštita dohotka opterećenih subjekata u društvu u procesu ogromnih preraspodela koje stvara hiperinflacija. Indeksacija može donekle minimizirati problem inflacije, ali je nikako ne može otkloniti.

Statističko merenje inflacije izvodi se iz indeksa cena na malo i indeksa troškova života :

$$I = \frac{\sum \frac{P_1}{P_0} W_0}{\sum W_0} \quad \text{ili} \quad I = \frac{\sum \frac{P_1}{P_0} P_0 q_0}{\sum P_0 q_0}$$

$$W_0 = P_0 q_0$$

Gde je :

P_1 – Cene tekućeg perioda,

P_0 – Cene baznog perioda,

W_0 – Vrednost proizvodnje baznog perioda (Ponder),

q_0 – Količina proizvodnje baznog perioda.

8. FIŠEROVA MONETARNA TEORIJA INFLACIJE

Irvin Fišer je u svom delu „Kupovna snaga novca“, 1911. godine, izvršio razradu kvantitativne teorije novca (fenomen inflacije nastupa usled preterane ekspanzije novca – primitivna kvantitativna teorija).

Fišerov model ili transakciona varijanta kvantitativne teorije novca zasniva se na jednačini :

$$MV = PT$$

$$P = \frac{MV}{T}$$

Gde je : M – Količina novca u opticaju,

V – Brzina opticaja novca,

T – Obim robe, i

P – Opšti nivo cena.

Iz formule vidimo da je nivo cena upravo proporcionalan količini novca u opticaju, a obrnuto proporcionalan proizvodnji.

Fišer je dao i proširenu jednačinu kvantitativne teorije, koja glasi :

$$M_1 V_1 + M_2 V_2 = PT$$

$$P = \frac{M_1 V_1 + M_2 V_2}{T}$$

$$P = \int \frac{MV}{T}$$

Gde je : M_1 – Količina novca u opticaju,

M_2 – Količina depozitnog novca,

V_1 - Brzina opticaja gotovog novca,

V_2 - Brzina opticaja depozitnog novca,

T – Obim robe, i

P – Opšti nivo cena.

Iz poslednje formule vidimo da su cene funkcija proizvoda količine novca i brzine njegovog opticaja (nivo cena je određen količinom novca u opticaju).

9. KEJNSOVA TEORIJA INFLACIJE

Posle velike ekonomske krize (1929 – 1932) koja je do kraja diskreditovala Fišerovu kvantitativnu teoriju, na ekonomsku pozornicu stupa Džon Majnard Kejns koji ekonomsku analizu pomera sa ponašanja pojedinih subjekata na makroagregate (investicije, štednja, dohodak, potrošnja) i na njihove međusobne odnose.

Kejns kao pristalica takozvane Kembridžske škole u svom delu „Traktat o monetarnoj reformi“ objašnjava inflaciju kao posledicu porasta efektivne tražnje u uslovima pune zaposlenosti (kritična tačka) gde svako povećanje efektivne tražnje se odražava na porast cena.

Suština Kejnsove teorije inflacije je u naglašenom rastu nivoa agregatne tražnje iznad nivoa agregatne ponude u uslovima pune zaposlenosti (osnovni uzrok rasta cena).

Kejns u svojim analizama razvija takozvani „dohodovni pristup“ monetarnih faktora, gde se dejstvo monetarnih faktora odvija preko dohotka i njegove upotrebe.

10. FRIDMANOVA TEORIJA INFLACIJE

Pojavom manjeg dela „Studije o kvantitativnoj teoriji novca“, univerzitetskog profesora iz Čikaga, Milтона Fridmana, došlo je do prave revolucije u ekonomskoj nauci. Ipak, Fridman je svoju teoriju okarakterisao kao „ekonomsku kontrarevoluciju“, nasuprot, kako Fridman kaže Kejnsvoj „intelektualnoj svojini“.

Krajem 50-ih godina XX veka dolazi do zamene dominacije Kejnsove teorije Fridmanovom monetarističkom teorijom, jer se na bazi Kejnsove analize posle II Svetskog rata očekivala recesija i nezaposlenost, a umesto toga došlo je do ubrzanog privrednog rasta i inflacije (sve do 60. godina inflacija se vezivala za stanje pune zaposlenosti).

Kroz Fridmanov monetarizam se, zapravo, reformiše Fišerova kvantitativna teorija novca: **„Inflacija je uvek i svuda monetarni fenomen jer se ona stvara rastom količine novca koji je brži od rasta proizvodnje.“** [Milton Fridman]

Za monetariste, novac je i osnova ekonomskog razvitka, temelj teorijske analize i glavni instrument ekonomske politike. Ključna determinanta monetarizma je da novac nije pasivna veličina već se on posmatra kao deo aktive ili deo imovine (teorija tražnje novca je suština monetarne Fridmanove teorije).

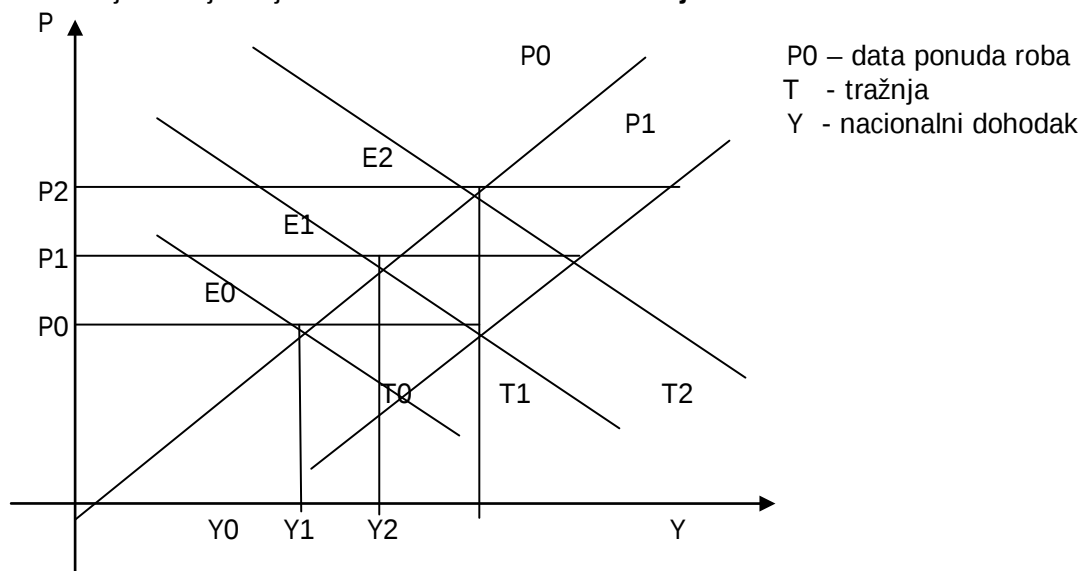
Uzroci inflacije (po Fridmanu) su u tražnji za novcem od strane pojedinih ekonomskih subjekata i u promenama novčane mase, gde svaki porast novčane mase iznad rasta nacionalnog dohotka vodi rastu cena, dok korelacija između količine novca i promene cena je veoma visoka.

11. TEORIJA INFLACIJE TRAŽNJE

Najpoznatije varijante ove teorije su :

1. Kvantitativna teorija novca,
2. Teorija inflacionog jaza.

Inflacija tražnje se još naziva **monetarnom inflacijom**.

Ako paralelno sa porastom tražnje sa T0 na T1 dođe i do povećanja robe na robnim tržištima sa P0 na P1, cene će se zadržati na nivou P0, ali će doći do porasta nacionalnog dohotka sa Y0 na Y1. Dakle, kod paralelnog kretanja ponude robe i novčane tražnje ne dolazi do rasta cena i obrnuto, kada porast tražnje ne prati i porast ponude (tražnja ide iznad ponude) imamo rast cena. U slučaju kada se privreda nalazi u stanju pune zaposlenosti, svaki dalji rast novčane tražnje imaće isključivo delovanje na rast cena, ali neće doći do porasta društvenog proizvoda.

Za sve varijante zajedničko je to da inflacija nastaje usled prevage tražnje nad ponudom. Razlika između varijanti je u uzrocima koji izazivaju porast tražnje. **Inflacija tražnje** nastaje onda kada privreda postigne nivo u nezaposlenosti raspoloživih faktora proizvodnje i to pošto se privreda popne na najvišu tačku privrednog ciklusa.

KVANTITATIVNA TEORIJA NOVCA

Teorija se razvija od 16. do 20. veka i to kroz dve (2) osnovne faze :

1. Primitivna kvantitativna teorija novca, i
2. Razvijena kvantitativna teorija novca.

Osnovnu formulaciju primitivne kvantitativne teorije novca dali su Rikardo i Hjum, a zatim i Džon Stjuart Mil i Monteskijs, dok začetak ove teorije nalazimo u radovima Žana Bodena iz 1568. godine. Suština ove teorije (zbog čega je i dobila ime) je u tome što ističe strogo kvantitativni odnos između novca i cena, i to novac kao nezavisna i cena kao zavisna promenljiva. Dakle, veličina cena varira proporcionalno sa promenama količine novca, dok mehanička povezanost novca i cena se temelji na pretpostavci konstantne brzine kruženja novca.

Teorija se izražava formulom :

$$P = \frac{Q}{M}$$

Gde je : Q – Količina robe, M – Količina novca u opticaju, P – Cene.

Ukoliko se količina novca u opticaju povećava – cena robe će srazmerno da raste, a vrednost novca u toj srazmeri da pada.

TEORIJA INFLACIONOG JAZA

Temelje ove teorije postavio je Džon Majnard Kejns u svom delu „Kako pratiti rast“. Po njemu uslov za početak inflacije je deficitarno finansiranje, kada imamo tačku pune zaposlenosti proizvodnih faktora.

Pristalice ove teorije odbacuju tezu o novčanom faktoru kao primarnom faktoru inflacije. Umesto novca kao glavnog faktora inflacije uvode ponudu i potražnju, a neravnoteža između ponude i potražnje otvara jaz – gep koji može biti :

- a) Inflacioni, i
- b) Deflacioni.

Do skoka cena (inflacije) dolazi ako postoji takva količina tražnje koja se ne može podmiriti odgovarajućom ponudom. Dakle, inflatorni jaz se javlja kao posledica porasta globalne tražnje koji nije praćen odgovarajućim porastom globalne ponude.

12. TEORIJA INFLACIJE TROŠKOVA

Porast troškova proizvodnje izaziva rast cena, jer troškovi „guraju“ cene naviše. Kod ovog koncepta ne mora da postoji višak agregatne tražnje, jer inflacija ovde nastaje isključivo rastom troškova (materijala, nadnica, profita, amortizacije itd.). Ova teorija pokušava da objasni zašto rastu cene, kada je zaposlenost privrede manja od pune zaposlenosti. Povećanje bilo koje grupe troškova koje nije kompenzovano smanjenjem neke druge grupe troškova izaziva rast cena. Inflacija je fenomen raspodele i rezultat klasne borbe, borbe između nadnica i profita. Dakle, čista inflacija troškova (ili inflacija ponude) nastaje kada sindikati ili oligopoli ili pak uvozne cene, izazivaju penjanje krivulje ponude naviše.

Do inflacije dolazi kada pojedine društvene grupe (sindikati ili vlasnici kapitala) vrše pritisak na povećanje svog udela u raspodeli društvenog proizvoda, ali bez adekvatnog povećanja produktivnosti, ekonomičnosti i rentabilnosti poslovanja.

13. TEORIJA STRUKTURNE INFLACIJE

Predstavnici ove teorije tvrde da teorija inflacije tražnje ili inflacije troškova ne mogu da objasne osnovne uzroke inflacije u zemljama u razvoju, u nerazvijenim zemljama i u zemljama u tranziciji, a ponekad i u razvijenim zemljama.

Za razliku od inflacije tražnje koja posmatra ukupni agregatni odnos ponude i tražnje u privredi kao celini, strukturna inflacija ističe da treba sagledati odnose ponude i tražnje i za privredu kao celinu, ali i za njene pojedine delove. Ovaj tip inflacije je rezultat strukturne neravnopravnosti privrednog razvoja u slabo razvijenim zemljama. I kada postoji nulti višak agregatne tražnje do inflacije će doći i kada postoji višak tražnje u samo jednom sektoru privrede, jer će porast cene u tom sektoru brzo da se multiplicira i na ostale sektore privrede. Dakle, „za razvoj inflacionog procesa dovoljan je sektorski višak tražnje“ Čarls Šulc.

Strukturnu inflaciju ne treba posmatrati agregatno, već kroz :

- a) Sektore u kojima postoji višak tražnje u odnosu na ponudu,
- b) Sektore u kojima postoji manjak tražnje u odnosu na ponudu,
- c) Sektore u kojima postoji uravnotežen odnos ponude i tražnje na robnim tržištima.

Strukturna inflacija se ne može izdvojiti kao poseban čist koncept inflacije, već predstavlja neku vrstu kombinacije inflacije tražnje i troškova inflacije, ali zbog svoje izuzetne kompleksnosti ona nije posebno formalizovana ni matematičkim ni grafičkim prikazima.

Najveći doprinos teoriji strukturne inflacije dao je Čarls Šulc kada je 1959. godine objašnjavao inflatorne pritiske u SAD za period 1955 – 1957. godine, a koji se nisu mogli objasniti ni inflacijom tražnje ni troškovnom inflacijom. Po Šulcu, do podizanja cena dolazi delovanjem multiplikovanog efekta kroz input – output povezanost nacionalne privrede.

Okosnicu Šulcovog koncepta čini simetrija u kretanju cena. Cene će rasti na onim parcijalnim tržištima gde postoji višak tražnje, ali se neće smanjivati na parcijalnim tržištima gde postoji njen deficit. U najboljem slučaju će se zadržati na istom nivou, što ukazuje na to da su cene rigidne u pravcu njihovog smanjenja a veoma elastične u pravcu njihovog povećavanja.

14. UVOZNA INFLACIJA

Svetsko tržište ima veliki značaj za razvoj pojedinih nacionalnih ekonomija. Na njemu se visoke cene razvijenih zemalja lako prevaljuju na nerazvijene putem tehnologije, licenci, skupih robnih i finansijskih kredita i skupih izvoznih cena njihovih proizvoda.

Ponekad su moguća i obrnuta kretanja. Naime, visoke cene nafte zemalja OPEK – a utiču na rast cena u razvijenim zemljama. Dakle, putem svetskog tržišta jedne zemlje uvoze inflaciju, a druge je izvoze.

MONOPOLSKA INFLACIJA

Monopolske kompanije se pri određivanju cena rukovode principom da one moraju biti toliko visoke da onemogućavaju pojavu gubitka, čak i pri vrlo visokim fiksnim troškovima po jedinici proizvoda.

Monopoli svako povećanje svojih troškova ugrađuju u cene svojih proizvoda i na taj način ugrađuju trajno inflaciju u svoju proizvodnju. Oni će pre smanjiti obim svoje proizvodnje nego što će smanjiti svoje cene.

15. SOCIOLOŠKA TEORIJA INFLACIJE

Suština ove teorije se odnosi na sferu raspodele i preraspodele nacionalnog dohotka, a inflacija postaje sredstvo za preraspodelu postojećeg realnog dohotka. Osnovno pitanje ovde je : „Ko je inicijator inflatornog procesa?“

1. To su monopolska preduzeća (da bi pokrili svoje visoke troškove u sferi investicija i istraživanja);
2. Sindikati (koji uspevaju da povećaju nominalne nadnice iznad produktivnosti rada), i
3. Država (zato što ima ključnu poziciju u primarnoj emisiji novca i zato što često pribegava sistemu deficitarnog finansiranja – finansira budžet iz centralne banke)

16. INFLACIJA U ZEMLJAMA EU

Opšti stav EU daje antiinflatornoj politici prioritetan značaj. Stoga je EU (zona evra) „ugradila“ stabilizator protiv inflacije – uvela je faktor konvergencije inflacije za sve zemlje članice. Konvergencija

inflacije – tri zemlje sa najnižom prosečnom inflacijom uvećano za 1.5%. Dakle, nema više spontane inflacije i inflatorne borbe između zemalja članica, ali ni prebacivanja inflacije iz jedne privrede u drugu. Proširenjem EU na nove zemlje članice, glavno pitanje koje se tu postavlja je konvergencija na području inflacije (radi se o privredama koje su imale znatno višu stopu inflacije od proseka u EU). Dakle, sve ove zemlje (nove članice) imaju znatno višu stopu inflacije od „dozvoljene“, te stoga moraju da izvrše adekvatnu konvergenciju i prilagođavanje inflacije inflaciji u zemljama EU (starih članica).

Dakle, stabilizaciona (antiinflaciona) politika je glavni prioritet EU u vođenju makroekonomske politike svojih članica. Inflacijom u EU je relativno niska i drži se pod antiinflacionom kontrolom. To je glavno sidro opstanka EU.

17. INFLACIJA U PRIVREDI SRBIJE

Iako se u Srbiji iz godine u godinu planira smanjenje stope inflacije i njeno svođenje na „jednocifrenu“ inflaciju, ona je i dalje glavni neprijatelj u ekonomskom razvoju Srbije. Istovremeno se ni jedne godine posle 2000. ne ostvaruje planirana stopa inflacije (npr. 2004. planirano je 9.6% inflacije, a ostvareno 18%, ili inflacija u Srbiji za period 2000-2005 iznosila je 34,5%, što je izuzetno visoka inflacija, jer npr. za isti period u zemljama EU iznosila je 1,8%, privredama OECD-a 2% ili u SAD 3/3%).

S obzirom na strukturu inflacije i makroekonomska kretanja u privredi Srbije postavlja se pitanje ispravnosti stava vlade da najveći teret u obaranju inflacije isključivo snosi Narodna banka Srbije, pri čemu se sve više insistira na kontroli mase zarada u javnom sektoru, uvećanju kontrole nad cenama lokalnih komunalnih usluga koje nekontrolisano rastu pri čemu novac uglavnom odlazi na plate. Još uvek pretnja inflatornoj napetosti dolazi iz smanjene snage budžeta i njegovog (već danas) ozbiljnog realnog smanjenja, pri čemu vlada razmišlja da taj problem reši sistemom deficitarnog finansiranja, što uvek i redovno vodi u još veću inflaciju.

18. MONETARNA POLITIKA I MAKROEKONOMSKA POLITIKA STABILIZACIJE

1. Ovde se nameće krucijalno pitanje savremene ekonomske politike: koliko je monetarna politika, sa mnogim merama i instrumentima, efikasna kao sredstvo u ostvarivanju makroekonomske stabilizacije?

2. Kada se država preko makroekonomske politike odluči za istovremeno ostvarivanje stabilnog kursa valute za stabilnost cena, rast proizvodnje, izvoz, porast standarda stanovništva itd. mora postaviti sledeće pitanje: da li se sve to može u jednom vremenskom periodu ostvariti istovremeno?

3. Da li je monetarna politika vođena restriktivno i koja je usmerena na stabilizaciju cena i deviznog kursa, u stanju da bude i posticajna za proizvodnju i privredni rast?

4. Da li nasuprot prethodnom ekspanzivna i razvojno orijentisana monetarna politika može biti efikasna u pokretanju proizvodnje i oživljavanju privrednog rasta, ali bez pokretanja inflacije tj. Da li je i pod kojim uslovima i pretpostavkama moguće voditi ofanzivnu, razvojno orijentisanu monetarnu politiku bez inflatornog udara?

5. Kao jedno od osnovnih pitanja koja se nameću u monetarnoj teoriji i politici jeste: kakav je odnos i međusobno delovanje monetarnih i nemonetarnih (realnih) faktora produkcije:

a) da li monetarni faktori postaju inicijalni faktori određenih promena u privredi i kakav je karakter tih promena?

b) da li su realni faktori od primarnog značaja, a monetarni se samo prilagođavaju tim realnim kretanjima u privredi?

U pogledu ovog poslednjeg esecijalnog pitanja danas se kao odgovor nude tri osnovne koncepcije

1. monetaristička koncepcija – ovde monetarni faktori imaju dominantno mesto u opredeljivanju tokova reprodukcije (proizvodnja, cene, zaposlenost, platno-bilansna ravnoteža itd.)

2. realna ili materijalistička koncepcija – prema njoj presudnu ulogu na delovanje tokova reprodukcije imaju realni faktori (investicije, potrošnja, raspodela, proizvodnja, dohodak), dok su monetarni faktori nikakav uticaj na tokove reprodukcije,

3. realistička koncepcija – ona u prvi plan ističe primarnu ulogu realnih faktora, ali prihvata i veoma važno povratno dejstvo novčanih faktora. Prema ovoj koncepciji, danas dominantnoj, bankarski sistem će uz odgovarajuću monetarnu politiku staviti na raspolaganje privredi onoliko novca i kredita – koliko to zahteva dati nivo proizvodnje i robnog prometa, uz dati nivo cena, tj. društveni proizvod po tekućim

cenama.

Danas postoji dijalektičko jedinstvo realnih i monetarnih faktora u procesu reprodukcije (u jednom momentu primat mogu imati jedni, a u drugom drugi faktori), mada u osnovnom odnosu treba istaknuti primarnu ulogu realnih faktora reprodukcije. Za uspešno sprovođenje stabilizacije antiinflacione monetarno-kreditne politike, treba paralelno sprovoditi i drugi kompleks mera na području stabilizacije (fiskalnu, deviznu, spoljno-trgovinsku, politiku dohotka i cena i politiku štednje i investicija). Tako bi smo dobili zadovoljavajući rezultat na području politike cena, novca i kredita.

Novac je, ne samo, heterogen mehanizam u modernoj privredi, već i izvanredan i efikasan faktor u procesu stabilizacije (ili destabilizacije) privrednog sistema, ali i faktor koji omogućava tokove reprodukcije u celini. Promena volumena novca postaje globalni izraz monetarne politike, a sprovodi se uz neposredno delovanje mase novca na ekonomske aktivnosti. Time promena snage rasta obima novca direktno deluje na realni društveni proizvod. U tom smislu monetarna politika, putem kontrole novčane mase, je veoma efikasna kao instrument stabilizacije privrede. Ovakva **neokvantitativna** shvatanja se danas u najvišim krugovima nalaze na udaru ozbiljne kritike: **"ne prilagođava se ekonomski proces količini novca, već obrnuto, količina novca se prilagođava ekonomskom procesu."**

monetarna politika treba da odražava optimalnu količinu novca u privredi, ali istovremeno i podešenu i određenim cikličnim kretanjima – ona treba da bude snažan anticiklični mehanizam i faktor ekonomske i monetarne stabilnosti. Pred monetarnu politiku se u makro sistemu postavljaju sledeći diferencirani, ali i međusobno povezani zadaci:

1. osiguranje optimalne količine novčane mase za nesmetano odvijanje tokova reprodukcije, uz očuvanje dovoljne interne i eksterne monetarne ravnoteže i stabilnosti je generalni zadatak monetarne politike.

2. emisija kredita banaka treba da je tako dozirana po strukturi, kako bi osigurala optimalnu likvidnost privrednog sistema – strukturna monetarna politika

3. selektivno delovanje na privredne aktivnosti – strukturno-razvojna politika

4. koordinacija na međunarodnom planu sa sve više usko povezanih nacionalnih ekonomija – međunarodna ekonomska politika i saradnja

5. snažno antiinflaciono delovanje – politika stabilizacije.

Monetarna politika savremenih država je najviše vezana za njenu kreditnu politiku, tj. regulisanje novčanog opticaja se ne ograničava samo na kontrolu gotovog novca već, pre svega, na kontrolu i regulisanje depozitnog novca, zatim kvazi novca, ali i sve veće kontrole kratkoročnih hartija od vrednosti, u sklopu tzv. **politike otvorenog tržišta**. Dakle, ovde se radi o regulisanje i kontroli ne samo novčane mase, već celog monetarnog volumena (M1 – gotov novac, M2-depozitni novac i M3-kratkoročne hartije od vrednosti).

Ovde je veoma važno pitanje kako uskladiti novčanu tražnju sa novčanom ponudom? Monetarna politika treba da snabdeva proizvodnju i promet potrebnom količinom novca – količinom koja neće dovoditi do poremećaja u privredi, odnosno, koja će preko novca i kredita otklanjati već nastalu nestabilnost. U teoriji se javljaju divergentni (suprotni, različiti) stavovi o mestu i mogućnostima stabilizacije delovanja monetarne politike u privrednom razvoju. U tom smislu se javljaju tri koncepta:

1. prvi ističe faktor monetarne politike i novčani faktor kao odlučujuće u ekonomskom razvoju

2. drugi ističe pasivnu ulogu monetarne politike koja treba samo da se prilagođava potrebama reprodukcije

3. treći koncept u prvi plan ističe realne faktore reprodukcije, ali se pri tome ne podcenjuju ni uloga monetarnih faktora.

Ako privreda ulazi u **stanje depresije** (pad privredne aktivnosti) monetarna politika će svojim merama i instrumentima delovati ekspanzivno, ali pri tome mora učiniti i napor kako ne bi došlo do inflacije. Monetarna politika deluje ekspanzivno kako bi se sprečila kumulativna negativna kretanja u privredi i to obaranjem kamatne stope kao cene novca i kao klasične mere u pojevtinjenju kredita, smatra se i prvim korakom u oživljavanju investicija, a preko nje i potražnje i ekonomskog razvoja. I dok se ranije smatralo da se na pojevtinjenje kredita može uticati samo manipulacijom kamatne stope, danas se u tom smislu ističu i drugi instrumenti monetarne politike, (npr. operacija sa eskontnom stopom i operacija na otvorenom tržištu), njima se snižavaju kamatne stope i doprinosi povećanju opšte potražnje, oživljavanju finansijskog tržišta itd.

Suprotno od ekspanzivne, restriktivna- antiinflaciona monetarna politika predstavlja povlačenje određene količine novca iz opticaja, a njen osnovni cilj je stabilnost cena i deviznog kursa. Međutim, kao **posledica restriktivne monetarne politike** javljaju se:

- a) pad privredne aktivnosti
- b) porast nezaposlenosti rada i kapitala
- c) nelikvidnost privrede i banaka
- d) povećanje cene kredita – povećanje kamata
- e) usporavanje privrednog rasta
- f) negativno delovanje monetarno-kreditnih multiplikatora

Monetarna politika je veoma kompleksna kategorija, jer ona „brine“ i za spoljnu i za unutrašnju ravnotežu, pri čemu se često žrtvuje eksterna ravnoteža (platni bilans) radi ostvarivanja interne ravnoteže razvoja (stabilnost, dinamički rast, veća zaposlenost). Monetarna politika se u osnovi ipak najviše bavi regulacijom količine novca u opticaju, odnosno, optimalnim snabdevanjem privrede novcem i kreditom. Dakle, u vreme krize i depresije vodi se izrazita ekspanzivna monetarna politika, a u vreme inflacije i stabilizacije vodi se opšta restriktivna monetarna politika. Ovde se postavlja i jedno ozbiljno pitanje: kakvu politiku voditi u uslovima stagflacije (niska stopa privrednog rasta + nezaposlenost + rast cena, tj. visoka inflacija) ili čak slamflacija (retka, ali moguća pojava).

Da bi se ovaj zadatak rešavao mora postojati zajedničko i istovremeno delovanje mera monetarne politike sa merama fiskalne politike, oko čega se slažu gotove sve ekonomske teorije. U tom kontekstu savremena monetarna i fiskalna teorija se sve više orjentišu na istraživanje finansijskih (LM) tržišta i realnih (IS) tržišta. Iz njihovih ponašanja i reagovanja traži se i adekvatna monetarna i fiskalna politika.

19. ANTIINFLACIONI INSTRUMENTI MONETARNE POLITIKE

Pod instrumentima monetarno kreditne politike podrazumevaju se sredstva i metode koje Centralna banka primenjuje kako bi održala masu i strukturu novca i kredita na optimalnom nivou. U postavljanju i delovanju instrumenata monetarne i kreditne politike presudnu ulogu imaju institucionalni uslovi delovanja bankarskog i finansijskog sistema u određenoj zemlji.

Instrumenti monetarne politike mogu biti :

1. Kvantitativni – najznačajniji su :

- a) Politika obaveznih rezervi,
- b) Politika eskontne i kamatne stope, i
- c) Politika otvorenog tržišta.

2. Kvalitativni – najznačajniji su:

- a) Regulisanje kredita Centralne banke poslovnim bankama,
- b) Regulisanje uslova kreditiranja, i
- c) Selektivna kreditna politika.

U pogledu mogućnosti kvalitetnog vođenja monetarne politike instrumenti mogu biti:

- direktni – direktno deluju na određene ciljeve monetarne politike
- indirektni – preko kreditnog i finansijskog tržišta ostvaruju se monetarni ciljevi.

Zbog različite prirode ciljeva delovanje centralne banke pravi kombinaciju instrumenata i to u zavisnosti od ocene opšteg stanja u privredi i cilja koji se želi postići (stabilnost cena, stabilnost kursa, ograničavanje kreditnih plasmana, smanjenje međunarodne zaduženosti itd.)

20. REFORMISANJE INSTRUMENTA MONETARNE POLITIKE

Osnovni pravci u reformama instrumenata monetarne politike vezani su za proces liberalizacije finansijskog sektora, ali i za sve veću monetarnu disciplinu, konkurentnost i kontrolu monetarno – kreditnih institucija.

Kao naglašeni akcenti reformi smatraju se:

1. Vodi se preventivna monetarna politika i veća uloga Centralne banke u tome; Takva politika predstavlja prvi korak u procesu **liberalizacije kamatnih stopa** u razvoju finansijskog tržišta.
2. **Preventivna kontrola poslovanja banaka** – što zahteva njihovu brzu restrukturaciju i dokapitalizaciju, posebno u cilju popravljanja njihove solventnosti (proces dokapitalizacije sprečava masovni stečaj banaka i raspad finansijskog i bankarskog tržišta).
3. **Jačanje konkurentnosti među bankama** kroz liberalizaciju kamatnih stopa i snižavanjem obaveznih rezervi poslovnih banaka kod centralne banke.
4. **Ukidanje direktnih instrumenata monetarne regulacije** (to znači da određena kontrola kamatnih stopa i kamatnih marži neće i dalje da bude zadržana od strane Centralne banke).
5. Centralna banka nakon procene u odstupanju projektovanih i stvarnih ciljeva i tokova treba da se **brzo odluči u pogledu visine i dinamike doziranja monetarne korekture**.
6. Monetarna politika mora biti **visoko usklađena, koordinirana i sinhronizovana sa**

fiskalnom politikom. U slučaju pojave inflacije u privredi, kreditna i monetarna politika moraju biti deflatorne (restrikcija novca i kredita). Tada Centralna banka prodaje vrednosne papire na otvorenom tržištu što dovodi do povlačenja novca od vlasnika tih papira.

21. RESTRIKTIVNA MONETARNA POLITIKA KAO OPŠTA STRATEGIJA PROTIV INFLACIJE

Restriktivna monetarna politika treba da smanjenjem mase novca i kredita u privredi smiri tražnju i potrošnju (preko smanjene likvidnosti) što treba da dovede do smirivanja (retko i do obaranja) cena. Oštra restriktivna monetarna politika (visoke kamate i precenjeni devizni kurs) suštinski onemogućavaju širenje inflacije.

Sistem mera koji danas stoji na raspolaganju restriktivnoj monetarnoj i kreditnoj politici je sledeći :

1. Povećanje eskontne stope Centralne banke,
2. Povećanje kamatnih stopa na kredite u bankarskom sistemu,
3. Korektivna politika otvorenog tržišta (prodaja vrednosnih papira od Centralne banke),
4. Restrikcija kredita privredi,
5. Restrikcija kredita stanovništvu,
6. Povećanje stope obaveznih rezervi,
7. Stimulisanje svih oblika štednje,
8. Otežavanje zaduživanja banaka u inostranstvu,
9. Otežavanje reeskonta, i
10. Upisivanje javnog duga od poslovnih banaka i otplata ranijeg duga Centralnoj banci.

U praktičnom vođenju restriktivne monetarne politike, obično se sprovodi sinhronizovana restriktivna politika (istovremena primena više instrumenata gore pomenutih).

22. STABILNOST MONETARNE POLITIKE U EU

Evropska centralna banka ECB formuliše monetarnu politiku u privredama EU i definiše njene osnovne ciljeve među kojima je na prvom mestu stabilnost privrede (njena inflacija). ECB u sklopu svoje monetarne politike postavlja inflacioni **targert (granicu)** od najviše 2%, a glavna varijabla u ostvarivanju tog cilja je stopa rasta novčane mase. Da bi sprečila inflatorni udar ECB sledi restriktivnu monetarnu politiku koja ima dejstvo, pre svega, na stabilizaciju cena, ali i na ostvarivanje planiranog inputa. Pošto je osnovni cilj ECB-a stabilnost cena, anticipiranje inflacije u evro zoni je nisko u skladu sa tim zadatkom (stopa inflacije ne sme da bude veća od 1,5% u odnosu na tri zemlje sa najnižom inflacijom). ECB je pod velikim uticajem nekadašnje politike Bundes banke i monetarističkog shvatanja privredne ravnoteže Milтона Fridmana, gde se polazi od stava da je inflacija „uvek i svugde“ monetarni fenomen.

U ostvarivanju antiinflacione – stabilizacione monetarne politike ECB koristi tri instrumenta:

- **operacija na otvorenom tržištu** – njen najvažniji instrument, koji podrazumeva kupovinu ili prodaju vrednosnih papira
- **stvaranje trajne kreditne linije**
- **minimalne obavezne rezerve.**

23. STABILIZACIONA MONETARNA POLITIKA U PRIVREDAMA U TRANZICIJI

U privredama u tranziciji (od planirane ka tržišnoj) primenjuju se klasični instrumenti stabilizacione politike zasnovane na monetarnoj teoriji MMF-a, koja podrazumeva restriktivnu monetarnu politiku i rast kamatnih stopa, što treba da utiče na smanjenje inflacije i postizanje ravnoteže u platnom bilansu. Ovakvi programi su se pokazali efikasnim u razvijenim zemljama, dok je u nerazvijenim došlo do produbljivanja recesije i do povećanja stope inflacije uz slabljenje domaće valute i povećanje kamatnih stopa.

Izuzetno uspešan program reforme i stabilizacije imao je Izrael tokom 80-tih godina XX veka, a neuspešne reforme (koje i dalje traju) bile su u Brazilu, Argentini, Srbiji itd. Monetarna strategija u nerazvijenim zemljama, pod direktnim uticajem Fridmanovog monetarizma, tj. politike MMF-a, godinama eksperimentiše sa realnom kamatnom stopom i politikom privredne liberalizacije što je, uglavnom,

dovodilo do produbljivanja krize, porasta nezaposlenosti, strukturnih dispariteta, budžetskih deficita itd. Zato se ne može teorija i praksa iz razvijenih zemalja preslikati na primere nerazvijenih zemalja i zemalja u razvoju.

24. OSNOVNE KONCEPCIJE SAVREMENE ANTIINFLACIONE FISKALNE POLITIKE

U koncepciji savremene antiinflacione fiskalne politike posebno mesto imaju:

1. **Stabilizaciona politika budžeta i funkcija budžeta**
2. **Budžetski deficit** – deficitarno finansiranje investicija i javnog duga (dug države)

Stabilizaciona budžetska politika može biti:

1. **Ekspanzivna budžetska – fiskalna politika** koja se sprovodi kroz:
 - a) Porast budžetskih rashoda iznad rasta prihoda
 - b) Smanjenje budžetskih, tj.poreskih prihoda
2. **Restriktivna tj.antiinflaciona budžetska**, tj.fiskalna politika sprovodi se kroz:
 - a) smanjenje javnih rashoda
 - b) smanjenje i otplatu javnog duga
 - c) porast fiskalnih zahvata, tj. novi porezi ili povećanje starih.

Pri tom mora postojati sinhronizovana i koordinisana interakcija ovih antiinflacionih instrumenata fiskalne,tj.budžetske politike, ali i sinhronizacija i koordinacija između ekspanzivne i restriktivne,odnosno stabilizacione fiskalne politike.

Budžetski deficit ili deficitarno finansiranje investicija i javnog duga finansira se najčešće kreditima centralne banke preko sistema poslovnih banaka usled čega nastaje proces multiplikacije,tj.dolazi do porasta novčane mase iznad rasta društvenog proizvoda, što izaziva nekontrolisanu državnu potrošnju koja stvara porastb tražnje, iz koje, pak sledi inflatorna napetost što je primarni faktor inflacije. Budžetski deficit stimuliše inflatorne poremećaje kroz visinu i strukturu rashoda porastom budžetskih rashoda usled **tri vrste trošenja** i to:

1. Državno monopolističkog regulisanja ekonomije
2. Militarizma – vojni rashodi
3. Socijalne delatnosti države

Izvore za pokriće budžetskog deficita nalazimo kod inostranih zajmova, državnih zajmova od privrednih subjekata i pojedinaca i kredita iz bankarskog sistema, a **osnovni ciljevi** budžetskog deficita su rast i razvoj, zaposlenost i stabilizacija.

25. STABILIZACIONA FISKALNA POLITIKA U EU

Evropska unija ima:

1. jedinstvenu monetarnu politiku koja je centralizovana,
2. decentralizovanu fiskalnu politiku na nivou zemalja članica koja nesme da ugrozi stabilnost cena po sporazmu iz Mاستrihta.

Zemlje EU mogu da vode elastičnu fiskalnu politiku uz nekoliko ograničavajućih parametara:

- a) ukida se deficitarno finansiranje iz primarne emisije
- b) visina javnog duga se ograničava na maksimalno 60% u odnosu na društveni proizvod
- c) limitira se visina budžetskog deficit na/do 3% u odnosu na društveni proizvod (maksimalno – gornja granica).

Sve ovo zajedno ide uz jedinstvene limitirane realne i nominalne kamatgne stope na finansijskom tržištu EU, što je jedanm od važnijih oblika „stabilizacionih sidara“. Ukoliko bi se prekršili ovi principi i načela i neka od članica EU išla na veći budžetski deficit, a to znači veći pritisak na Evropsku centralnu banku (ECB), što stvara veću konkurentsku borbu između članica preko fiskalne politike pošto bi i drugi da idu tim putem, što za posledicu ima manji kredibilitet ECB u održavanju stabilnosti cena kao osnovnom načelu EU.

Fiskalna politika EU, iako decentralizovana, tj.u nadležnosti je vlada zemalja članica EU, uzn jedinstvenu monetarnu politiku (centralizovanu) mora da doživi izvesnu konvergenciju, tj.prilagođavanje, sinhronizaciju i koordinaciju instrumenata i mera. Budžet EU koji je usvojen krajem 2005. god., a za period 2007-2013, u visini od 871 milijardi evra ili 1,06% bruto prihoda EU, danas je zbog finansijske krize dosta promenjen, odnosno uvećan je radi izlaska zemalja članica EU iz recesije.

Po prethodnom budžetu u razvojne fondove trebalo je da ide 164 milijardi evra. Manje zemje članice EU su nezadovolje zbog ovakve podele, jer zbog određenog disparitete, one na neki način finansiraju razvijanje. No, očigledan je makroaspekt regulacije,tj.maksimalni budžetski deficit i maksimalni javni

dug, što je i jednoglasno prihvaćeno od svih država članica EU:

Nedostatak budžetske fleksibilnosti u periodu recesije stvara tenzije između nacionalnih vlada i evropskih institucija jer vlade zemalja EU ne mogu da koriste automatske stabilizatore u vremenu recesije, zbog čega vrše pritisak na ECB kako bi relaksirale tu centralizovanu monetarnu politiku.

26. STABILIZACIONA FISKALNA POLITIKA U SRBIJI

Osnovno pitanje koje se ovde postavlja je: Da li je moguće u Srbiji voditi stabilizacionu fiskalnu politiku, a da se pri tome ne ugrozi ekonomski rast i zaposlenost?

Pošto u privredi postoji visoka potrošnja (javna, lična i monetarna potrošnja) fiskalna politika je uglavnom orijentisana na smirivanju takve potrošnje, ali i na podsticanje štednje. No ipak, i pored „rigorozne“ antiinflacione fiskalne politike, inflacija u privredi Srbije još uvek predstavlja gorući problem, danas i skoro najvažniji. Od 2000.god. stalno se težilo jednocifrenoj inflaciji, ali se u tome nije uspevalo, a kao glavni uzrok inflacije smatra se javna potrošnja koja se kerće iznad 50% vrednosti društvenog proizvoda.

Ipak i dalje ostaje glavna dilema fiskalne politike: Da li se orjentisati na stabilizaciju privrede (danas je to već prioritet bez alternative) ili na razvojnu privredu?

Fiskalna politika treba da koordinira između nacionalne i neproizvodne potrošnje i racionalnog zadovoljavanja potreba svih subjekata privrede bez inflatornog udara. Fiskalni teret privrede je veoma visok i danas je najveći u Evropi u odnosu na visinu društvenog proizvoda (rast javnih rashoda i prihoda treba da je usklađen sa rastom društvenog proizvoda).

U koncepciji fiskalne politike obično se polazi od:

1. snižavanja javnih rashoda (apsolutno i relativno) u društvenom proizvodu
2. porast javnih prihoda i efikasnih naplata
3. smanjenja i eliminisanja budžetskog deficita
4. eliminisanje emisije novca centralne banke za finansiranje budžetskog deficita
5. uvođenje PDV-a
6. sinhronizacije budžetske i poreske politike sa istom u EU
7. otplate dospelih obaveza i kamata iz budžeta

27. KOORDINACIJA I SINHRONIZACIJA MONETARNE I FISKALNE POLITIKE U USLOVIMA INFLACIONE NESTABILNOSTI I PLATNO BILANSNOG DEFICITA

Osnovna razilaženja između monetarista i fiskalista su u sledećem :

1. Monetaristi :

- Protivnici državne intervencije,
- Pristalice slobodnog tržišnog mehanizma,
- Opšti nivo cena je makroekonomski određena veličina,
- Veruju u stabilnost tražnje novca,
- Privredni sektor je stabilan i promene u tražnji su trenutne i male.

2. Fiskalisti (Kejnzijanci) :

- Pobornici državnog intervencionizma,
- Protivnici stihijnog delovanja tržišnog mehanizma,
- Formiranje i korišćenje dohotka je ključno u procesu određivanja opšteg nivoa cena (dohodovni pristup),
- Tražnja za novcem je nestabilna.

Pošto i monetarna i fiskalna politika imaju svoje prednosti i nedostatke u kompleksnoj antiinflacionoj politici, vlade ih u svojoj makroekonomskoj politici obično kombinuju. Koordinacija i sinhronizacija su imperativ u pogledu kombinacije mera i instrumenata monetarne i fiskalne politike. Monetarna i fiskalna politika treba da osiguraju dovoljnu tražnju koja neće izazvati inflacione efekte. Kao osnovni ciljevi svake države u makroekonomskoj politici smatraju se :

1. Stabilnost privrede i cena (cena i deviznog kursa),
2. Zaposlenost svih faktora proizvodnje, naročito radne snage,
3. Optimalnost ekonomskog rasta-minimalna ulaganja – maksimalni rezultati,
4. Uravnoteženi platni bilans – uravnotežena izvozna i uvozna politika.

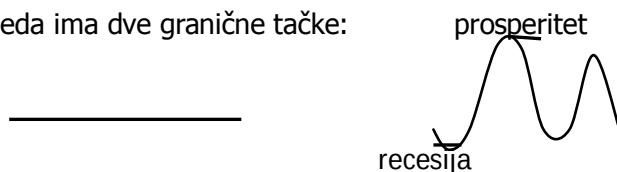
Ovi ciljevi se ostvaruje putem :

1. Monetarne politike i to regulisanjem količine novca u opticaju i politikom kamatne stope. Novčana masa mora da bude dobro odmerena količina novca u privredi bez viška (pokreće inflaciju), ali i bez manjka (pokreće deflaciju), što se ostvaruje posredno preko politike kamatnih

stopa, štednje i investicija,

2. Fiskalne politike kojom se reguliše preraspodela nacionalnog dohotka (porezi, rashodi, javni dug, budžetski deficit, i dr.).

Svaka privreda ima dve granične tačke:

RECESIJA = Ekspanzivna fiskalna politika + Ekspanzivna monetarna politika

U **recesiji** se vodi ekspanzivna fiskalna politika (efikasnija) jer podstiče tražnju i potrošnju i plus ekspanzivna monetarna politika koja je manje efikasna jer se efekti sporo „razvijaju“ po privredi.

PROSPERITET = Restriktivna fiskalna politika + Restriktivna monetarna politika

u **prosperitetu** se vodi restriktivna fiskalna politika koja je manje efikasna, a restriktivna monetarna politika je efikasnija u obuzdavanju inflatorne napetosti, stoga samo kombinacija i koordinacija mera i instrumenata monetarne i fiskalne politike obezbeđuju uspešnu makroekonomsku politiku (rast + stabilnost cena).

Najsloženiji problem monetarne i fiskalne politike je formirati likvidnu privredu i njen rast bez inflatornih pritisaka, ali i bez recesije. Osnovni zadatak monetarne i fiskalne politike je da u dve faze ciklusa (recesija i prosperitet) konstituiše osnovne stabilizatore i kumulatore makroekonomske politike.

Koordinacija monetarne i fiskalne politike sa dinamičkog aspekta vrši se preko interaktivno povezanih multiplikatora u privredi sa nizom povratnih sprega.

28. ORTODOKSNA ANTIINFLACIONA POLITIKA

Ona prvenstveno deluje na strani tražnje i to kod lakih inflacija, a smo indirektno na strani ponude, i tako veoma slabo zadire u realnu stranu privređivanja. Ortodoksni model se primenjuje putem čvrste fiskalne i čvrste monetarne politike. Program se oslanja na :

- a) Kresanju budžetskog deficita
- b) Fiksnom deviznom kursu (ali tek posle značajne realne devalvacije nacionalne valute),
- c) Održavanju fiksnog deviznog kursa uz priliv inostranih kredita.

29. POPULISTIČKA ANTIINFLACIONA POLITIKA

Najznačajniji teoretičari koji su prvi predstavili, pre svega, teorijski (bez praktične primene) su poznati ekonomisti Drake -1982.god. piše o ovoj teoriji i Džefri Saks koji 1989.god. daje teorijska načela ove teorije. Međutim, istorijsko iskustvo ne poznaje uspešnu populističku antiinflacionu politiku. Ovde je osnovna teza da budžetski deficit nije važan u generisanju inflacije, a za njeno zaustavljanje predlaže se ubrzani privredni rast u uslovima kontrole cena.

Dakle, po ovoj teoriji fiksni devizni kurs, kontrola cena i subvencije privredi treba da obezbedi rast privrede koji će u interaktivnom odnosu sa tražnjom obezbediti i umerenu inflaciju.

30. HETERODOKSNA ANTIINFLACIONA POLITIKA

Heterodoksni program je usmeren na razbijanje inflatorne inercije putem politike dohotka, direktnih intervencija u oblasti cena, plata i deviznog kursa uz ortodoksne fiskalne i monetarne mere. Vršiti se redukcija budžetskog deficita paralelnim rastom prihoda, ali i padom troškova (umesto samo rastom prihoda). Ograničena je ponuda domaćih kredita javnom sektoru, a devizni kurs postaje glavno nominalno sidro, čijem zamrzavanju prethodi maksimalna devalvacija, a zamrzavanje se vrši na svim tržištima. Kao **glavne mere** heterodoksne antiinflacione politike smatraju se :

- Kontrola nadnica i cena,
- Fiksni devizni kurs,
- Monetarna reforma,
- Parcijalna deindeksacija finansijskih instrumenata (deindeksacija – iz sveta velikih, iracionalnih brojeva u svet malih, realnih brojeva).

Program je pogodan za obaranje hiperinflacija, a kao najznačajniji primer iz prakse smatraju se Brunov model obaranja inflacije u Izraelu i heterodoksni antiinflacioni program u Meksiku (neuspešan je bio u Argentini).

Heterodoksni model ima za cilj da brzo smanji inflaciju, a naziva se tako jer u sebe uključuje brojne argumente iz politike dohotka (zamrzavanje cena, plata, deviznog kursa, deindeksacija, itd.).

31. NEORTODOKSNA ANTIINFLACIONA POLITIKA

Ona predstavlja pokušaj sinhronizacije zamrzavanja deviznog kursa, plata i cena, ali na novom nižem nivou inflacije. Model se zasniva na teoriji racionalnog očekivanja (danas vodeća akademska ekonomska teorija) zasnovanoj na sledećim pretpostavkama :

- a) Pojedinačni privredni subjekti koriste sve raspoložive informacije da bi zasnovali svoja očekivanja, pri čemu se ne oslanjaju previše na prošlost.
- b) Informacije se dalje podvrgavaju obradi i analizi, da bi se dobile realne i osmišljene vrednosti na bazi očekivanja.

Razlikuju se tri (3) vrste očekivanja, i to :

1. Statičko očekivanje (budućnost se preslikava na osnovu sadašnjih događaja),
2. Adaptivno očekivanje (subjekti adaptiraju svoja očekivanja na bazi stečenog znanja tj. uče na greškama), i
3. Racionalno očekivanje (koriste se samo relevantne informacije u cilju zasnivanja svojih očekivanja i to bez preteranog oslanjanja na prošla iskustva).

Ovde se hiperinflacija obara korišćenjem samo jednog nominalnog sidra (fiksni devizni kurs) i to posle učinjene jednokratne devalvacije uoči sprovođenja samog programa.

Dakle, ne uklanjaju se cenovni dispariteti, već se samo fiksira devizni kurs jer jr privreda zbog pune indeksacije i dolarizacije obračun počela da vrši na bazi dolara ili drugih paralelnih konvertibilnih valuta (ranije je to bilo kod nas na bazi marke).Srž programa je vezan za realnu stranu privrede :

- Javno obuzdavanje i kresanje fiskalnih rashoda uz istovremeno povećanje fiskalnih prihoda, tj. poreza,
- Zamrzavanje plata u javnom sektoru,
- Zamrzavanje kursa posle jednokratne devalvacije.

Program je potpuno uspeh imao u Boliviji, a sproveo ga je Džefri Saks.

32. ANTIINFLACIONE MERE STABILIZACIONIH PROGRAMA

Kao glavne mere u sprovođenju antiinflacionog programa, smatraju se :

- d) Mere monetarne politike (restriktivna monetarno kreditna politika),
- e) Mere fiskalne politike usmerene ka realnom smanjenju sredstava budžetske potrošnje (restriktivna fiskalna politika),
- f) Mere u investicionoj politici (ukinuti inflatorno finansiranje investicija i stvoriti uslove za njihovo stvarno formiranje iz akumulacije),
- g) Mere neposredne kontrole cena (sprovođe se uz pomoć svetskih cena),
- h) Mere uravnoteženog kursa nacionalne valute koje bi doprinele i uravnoteženju platnog bilansa i poboljšanju izvoza s jedne strane, kao i racionalizaciji korišćenje privrednih resursa i intezivnijem delovanju zakonitosti robno-novčane privrede s druge strane, a to je u stvari politika regulisane depresijacije nacionalne valute,
- i) Sprovođenje mera realnih kamatnih stopa (uskладiti odnos između kamatnih stopa i inflacionih stopa,gde kamatna stopa na štedne depozite mora biti veća najmanje za 1% u odnosu na zvaničnu stopu inflacije za određeni period),
- j) Mere moraju biti oštrije prema preduzećima koja posluju sa gubicima, a nisu od vitalnog društvenog značaja,

Kao najvažnije administrativne mere u sklopu antiinflacionih mera, smatraju se :

1.Monetarno političke mere - mere restriktivne monetarne i kreditne politike koju sprovodi Centralna banka, tj. država, a najznačajnije mere iz ovog segmenta su : devalvacija nacionalne valute i revalorizacija osnovnih sredstava, tj.ponovna procena i usklađivanje sa tržišnim cenama, kontraktivna politika otvorenog tržišta,tj.tržišta hartija od vrednosti, restrikcija potrošačkih kredita, povećanje procenta obaveznih rezervi, blokiranje investicionih sredstava i formiranje štednje stanovništva).

2.Fiskalno – političke mere – primenjuju se u cilju uravnotežavanja budžeta i suzbijanja

budžetske potrošnje, a najznačajnije mere iz ovog segmenta su : smanjenje javnih rashoda, sprečavanje daljeg zaduživanja države kod Centralne banke, povećanje poreza i plaćanje unapred, raspisivanje javnih zajmova za otplatu državnog duga kod Centralne banke,

3.Tržišno – političke mere (direktna intervencija države na tržištu), a najznačajnije mere iz ovog segmenta su : zamrzavanje cena, zaustavljanje povećanja plata i njihovo svođenje na nivo produktivnosti rada, zavodenje deviznog režima, kontrola spoljne trgovine, itd.

33. SPECIFIČNOSTI ANTIINFLACIONOG PROGRAMA I ANTIINFLACIONE POLITIKE

Antiinflacioni program je konkretizovan dokument za rešavanje inflatornog problema u jednoj zemlji koji se posle političkog usvajanja stavlja na raspolaganje vladi za njegovo sprovođenje i dosledno realizovanje, kao i na uvid najširoj javnosti u zemlji i inostranstvu.

Sadržaj ovog programa je pre svega usmeren na radikalno obaranje stope inflacije i to u kratkom vremenu, kao i na stvaranje uslova za trajnije otklanjanje uzroka i izvora inflacije.

Program mora da usvoji sledeće kriterijume :

- 1.Obezbediti konzistentan i odlučan antiinflacioni program,
- 2.Da se spreči određenom kombinatorikom antiinflacionih mera preterano usporavanje ekonomskog rasta,
- 3.Antiinflacioni program mora biti realan i ne sme se prekidati u toku sprovođenja (ne sme se prihvatiti antiinflacioni program na kratak rok).

Za ostvarivanje antiinflacionog programa predlaže se neka osnovna kombinacija metoda i mera antiinflacione politike :

- Jačanje efikasnosti privređivanja zasnovane na rezervama u privrednim resursima;
- Smanjenje investicija i potrošnje u realnom iznosu;
- Smanjenje ukupnih troškova reprodukcije; i
- Stroga administrativna kontrola cena i plata.

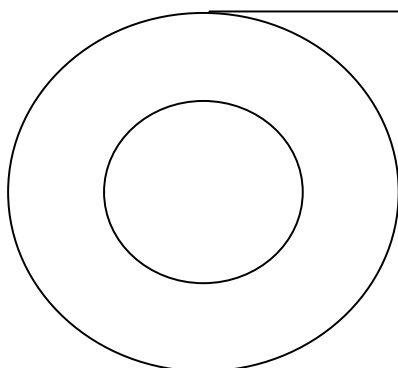
34. INFLACIJA I REFORME U SRBIJI

Stabilizacija privrede kao i održavanje stabilnosti finansijskog sistema osnovni su ciljevi monetarne politike Srbije. Osnovni problem je u tome što su zadaci stabilizacije teško ostvarljivi ili, još gore, neostvarljivi. To su zadaci niske „jednocifrene inflacije“. Glavni uzroci inflacije u Srbiji su:

1. rast javne potrošnje – država kao uzročnik inflacije
2. rast monetarnih agregata
3. prisustvo troškovne inflacije
4. u manjoj meri prisustvo i strukturne i uvozne inflacije

Da li postoje stvarne reforme u Srbiji, koje svakodnevno ističu naši „reformatori“, bezpogovorni sledbenici koncepcije MMF-a, najbolje se mogu prikazati preko relevantnih mekroekonomskih pokazatelja i parametara:

1. društveni proizvod 2001-2007 ima nisku stopu rasta nešto iznad 3,5 %, a uskoro će biti i manji s obzirom na postojeću recesiju, ali i na dospele inostrane obaveze
2. industrijska proizvodnja u poslednje vreme drastično opada
3. nezaposlenost je ogromna (skoro 1.100.000 nezaposlenih) što je skoro 40% radno-sposobnog stanovništva, dok nezaposlenost mlade i školovane generacije ide od 60-70%, uz njihov veliki odliv u inostranstvo.
4. Deficit i trgovinskog i platnog bilansa stalno raste – oko 28 milijardi dolara
5. investicije sa svega 4-6 % učešća u društvenom proizvodu, spadaju među najniže investicije u Evropi
6. gde je završio kapital od privatizacije? Šta je sa štednjom kod banaka? Gde su uložena ta sredstva?
7. Zašto ovaj reformistički koncept vodi Srbiju u permanentnu krizu i stagnaciju?

27 ministarstava u vladi

agencije, sekretari, savetnici,

35. MONETARNI SISTEM I MONETARNA POLITIKA U SRBIJI

Organi odgovorni za vođenje makroekonomske politike, vlada i centralna banka, vode restriktivnu monetarnu politiku koja treba da osigura stabilnost deviznog kursa i stabilnost cena, tj. valutnu i cenovnu stabilnost. Zbog straha od povratka visoke inflacije, ali i zbog velikog uticaja MMF-a, od izvršene remonetizacije (nova moneta) 1994. god. do danas, privreda nema novca za normalno i razvojno funkcionisanje, jer nije ni dobila povoljnu kreditnu podršku banaka. Novčana masa je nedovoljno formirana tako da odnos novčane mase i društvenog proizvoda iznosi svega 8-9%, što je osnovni indikator snabdevenosti privrede novcem. U razvijenim privredama to je između 17 i 37%, a u Kini čak 51% (stabilna i vrlo dinamična privreda).

Dakle, privreda Srbije je slabo monetarizovana jer je učešće novčane mase u društvenom proizvodu 2-3 puta manja od tog učešća u razvijenim zemljama. Privreda je nelikvidna, ali istovremeno u visokoj inflaciji, što je u stvari apsurd i paradoks.

Uzimanje potrošačkih, skupih kredita nastalih kao proces liberalizacije kamata, u uslovima nekontrolisanih monetarnih i finansijskih tokova, dovodi do odliva kredita u finalnu potrošnju (plate zaposlenih, plaćanje kamata, poreza, doprinosa itd.). Tako npr. na kraju 2004. god. Od ukupno 108 milijardi dinara korišćenih kredita privrede u potrošnju je odliveno oko 66 milijardi din. Kamatna politika je antirazvojna. Sa kamatnim stopama od 14-16% na kredite privredi, uz vrlo kratke rokove otplate, gde se ništa posebno – poslovno ne može završiti, osim u trgovini.

Centralna banka je u politici emisije dala, krajem 2004. god. poslovnim bankama 46 milijardi din., no ipak sredstva javnog sektora kod centralne banke su veća od korišćenja kredita javnog sektora, pri čemu država „finansira“ centralnu banku, što je pravi nonsens. Naime, poslovne banke drže, kod Narodne banke Srbije, obavezne rezerve i druga blokirana sredstva veća u odnosu na dobijena sredstva od iste banke. Stopa obaveznih rezervi je, na dinarska sredstva 18-20%, previsoka, a posebno na devizna sredstva, koja idu čak do 38%, što snažno podstiče rast kamata u bankama. Treba da obaveznu dinarsku rezervu svedemo na najnižu moguću meru, a umesto nje da uvedemo različite oblike kratkoročnih hartija od vrednosti. Ne vidi se nijedan razlog da se obavezne rezerve i žiro-račun kod centralne banke tretiraju kao primarninovac. Zato koncept primarnog novca traži redefiniciju i potpuno drugačiji pristup u monetarnoj i kreditnoj politici, a na ovom segmentu nije izvršena nikakva reforma.

Nosioci ekonomske politike posebno ističu rast deviznih rezervi, ali pri tome treba sagledati i njihovu strukturu korišćenja, zamrzavanje, imobilizaciju. U stvari, celi monetarni sistem je atirazvojno i antilikvidno postavljen, ali snažno oslonjen na inostrane komponente. Devizna sredstva, otkup deviza i devizne rezerve.

Uvođenje stranih banaka, uz dalju prodaju domaćih, odvodi domaću štednju u te banke, a ta štednja se uglavnom plasira u kratkoročno kreditiranje stanovništva, zbog visoke kamatne stope i kamatne marže koja se kreće od 12-14%, a u bankarstvu je normalno od 1-2%. Treba da se kamatna stopa na depozite i štednju poveća, a na sve kredite smanji i da se kamatna marža dovede na nivo od 2%.

onaj ko prodaje domaće banke inostranom kapitalu prodaje i svoju budućnost. Poznata je činjenica da je pod stegom monetarizma MMF-a i izgovorom o privrednoj stabilizaciji i reformama, veliki broj privreda u svetu dovodi u stanje stagnacije i zavisnosti, uz sve veću armiju nezaposlenih radnika.

36. KRIZNO-DEFLATORNA POLITIKA STABILIZACIJE

Pošto je činjenično stanje u Srbiji takvo da je započeti proces oživljavanja (konjunktura) zaustavljen, da privredna aktivnost kreće silaznom putanjom (klasična stagflacija, ali i moguća slamflacija) ovde se postavljaju 3 osnovna pitanja:

1. da li je potrebna ovakva deflacionistička (restriktivna) monetarna politika?
2. kuda vodi njeno uporno sprovođenje kad aje privreda nelikvidna i monetarno-finasijski blokirana?

3. može li ovakva monetarna politika da deluje razvojno,tj.pomogne izlasku iz recesije iako postoji potpuna odsutnost koordinacije sa fiskalnom politikom?

Ovde smo imali interesantan paradoks monetarne politike:

- odliv kredita u sektore preraspodele
- gomilanje kredita – dugova
- stalni pritisak tražnje za kreditima
- nelikvidnost privrede i banaka

Opšta restriktivna monetarna politika uz zadržavanje realne novčane mase na nivo s kraja 1996.god. je često deflacionistička politika ili valuta će možda preživeti, ali ne i privreda.

Stabilizacija cena i plivajući devizni kurs doveli su nas do velikih žrtava, ali bez pravog i stvarnog osposobljavanja privrede da prihvati izazove i pokrene trajan i stabilan ekonomski rast.

Može li ovakav program stabilizacije, bez razvoja, a koji se čuva oštrom restriktivnom monetarnom politikom, ali i ekspanzivnom, gotovo nekontrolisanom fiskalnom politikom uspet?

37. PRIVATIZACIJA U SRBIJI

Privatizacija je od 2000.god. postala glavna tema i temelj ekonomskih reformi u Srbiji i tretirana je kao „čudotvoran lek“ koji će nas dovesti kroz vode tranzicije u moderna i razvijena društva. Ipak,da je privatizacija tako spasonosno rešenje, sve afričke i južnoameričke države bi bile veoma razvijene, jer je tu privatno vlasništvo dominantno, a one su ipak nerazvijene.

I ovde je prihvaćena teza neoliberala – privatizujte sve odmah, nije bitno kako i to radikalno. Ovde se u stvari radi o istorijskoj prevari radničke klase u Srbiji, u stvarnosti ne postoji „društveno vlasništvo“ koje se sada rasprodaje i kupuje često sumnjivim kapitalom. To je,u stvari, vlasništvo kolektiva koji je taj kapital ostvario preko amortizacije,kredita,samofinansiranjem,međunarodnim kreditima itd., uz prosečnu stopu amortizacije od 4,5% kapital preduzeća je obnovljen nekoliko puta. Pod pritiskom neoliberalne dogme (privatizacija, liberalizacija,deregulacija, defiskalizacija itd.) naše vlasti nekritički prihvataju taj koncept i vrše rasprodaju tuđeg kapitala (radnih kolektiva), a radnici se izbacuju na ulice uz „nekakve“ socijalne programe.

U periodu od 2000 – 2005.god. prodato je 1407 preduzeća za ukupno milijardu i 480 miliona evra. Od toga u investicije je trebalo da ode 835 miliona evra, a u socijalne programe 272 milona evra. Ali, investicije nisu oživele, nezaposlenost se povećava, socijalna raslojavanja su velika, dok restruktuiranje preduzeća i izvoz izostaju. Sada se još zagovara razbijanje velikih strateških sistema, kao što su EPS,vodoprivreda,NIS itd. i njihova prodaja.

Takav neoliberalni kapitalizam kao sistem ne treba prihvatiti, jer to je granica ispod koje se ne sme ići, kako se ne bi ugrozio nacionalni suverenitet i budućnost zemlje.

38.MONETARIZAM I NEOLIBERALIZAM

Dosadašnja koncepcija tzv.“tržišnog fundamentalizma“(monetarni neoliberalizam) i neoliberalizma je strogo isključivala svaku mogućnost uplitanja države u privredu i u razvoj ekonomije. Međutim, ovaj koncept je iza sebe ostavio mnoge razorene ekonomije, ali i razbijena društva. Sprega domaće politike i finansijske oligarhije sa nosiocima svetskog kapitala se samointeresno uspostavlja. Kapital sledi samo svoju logiku i interes (oplođivanje), a ne i razvoj i osamostaljivanje nacionalnih privreda. Međunarodni kapital u zamenu za pomoć često potkopava i nacionalni suverenitet zemalja, a negde čak i integritet (Kosovo).

Dostignuta je granica neoliberalne ekonomije u eri tzv.globalizacije sa teškim posledicama u svim zemljama koje su ovu neoliberalnu dogmu progutale, što je siguran put u ekonomiju zavisnosti i neokolonijalni odnos.

Razvijene zemlje, kao nosioci kapitala i njihove institucije (MMF, Svetska banka, STO – Svetska trgovinska organizacija, međunarodni sud pravde) ne dozvoljavaju samostalnu i nezavisnu politiku na nacionalnom nivou, čime se ide na ruku stvaranju posebnih oblika ekonomija, određenih klanova, uskih grupnih, ali ne i razvijenih interesa. Njima treba nesamostalna i zavisna privreda jer se njome i njenom vladom lako upravlja.

39. POJAM I PRIRODA DEFLACIJE

Deflacija je bazni poremećaj monetarne ravnoteže u potpunosti suprotan inflaciji. Ona predstavlja takvo stanje u privredi u kojem je ponuda veća od efektivne tražnje ($P > T$), što, po pravilu, treba da utiče i na opšte snižavanje cena u privredi.

Deflacija je istorijski posmatrano retka pojava, daleko ređa od inflacije. Najveća i najteža deflacija u istoriji kapitalizma bila je za vreme velike ekonomske krize 1929 – 1933. godine. I danas se svet suočava sa velikom recesijom i deflacijom, koja bi po mnogim pretpostavkama i parametrima, čak mogla da prevaziđe prethodnu. Srbija ima recesiju i inflaciju?!

U sistemu zlatnog važenja, snižavanje i pad tražnje vezani su za odliv zlata (deviza); smanjenje zlatne podloge koja iz toga nastaje dovodi i do sužavanja opticaaja, najčešće kroz restrikciju kredita banaka. U principu, deflacija je monetarni aspekt depresije, a nastaje kao jedna faza u konjunktornom ciklusu kroz koji se kreće kapitalistička privreda. Deflacija se u XIX veku, pa sve do velike ekonomske krize, tretirala kao metod jačanja kupovne snage novca i jačanje njegove vrednosti (revalviranje vrednosti novca).

U savremenoj teoriji deflaciju karakteriše proces kontrakcije novčanog volumena i posmatra se kao proces opadanja efektivne tražnje, uz njeno sve veće vezivanje za ciklično kretanje kapitalističke privrede. Međutim, savremena deflacija obično nije više vezana za pad cena. Cene stalno rastu i u uslovima oštrog restriktivnog novčane mase i u uslovima depresione faze ciklusa kapitalističke privrede, što je opšta zakonitost u kretanju savremenih privreda.

Deflacione tendencije se najviše ispoljavaju u nezaposlenosti proizvodnih kapaciteta, nezaposlenosti i otpuštanju radne snage, padu proizvodnje i nacionalnog dohotka, ali i sve ređe do pada cena. Oštra deflaciona kreditna politika, stoga se gotovo redovno izbegava kao kurs ka stabilizaciji privrede. Stoga deflacija, kao sredstvo u borbi protiv inflacije, danas ne daje gotovo nikakve rezultate u razvijenim privredama i u odnosima određenih snaga i struktura u njima.

40. UZROCI I FAKTORI DEFLACIJE

Deflacija, kao i inflacija, predstavlja, pre svega, monetarni fenomen kojeg mogu izazvati:

- a) monetarni faktori,
- b) finansijski faktori, i
- c) politički (neekonomski) faktori.

1. Deflacija izazvana **monetarnim faktorima** vezana je za smanjenje volumena novčane mase, kao i brzinu opticaaja novčane mase na tržištu. Deflacija koja nastaje oštrom, restriktivnom monetarnom politikom (stezanje kredita) obično se sprovodi:

- d) putem restriktivne kreditne politike - smanjuju se krediti privredi i stanovništvu, što uzrokuje smanjenje efektivne novčane tražnje. Padanje efektivne novčane tražnje, uz date robne fondove, dovodi do pada cena i realizacije;
- e) Povlačenjem kredita od strane centralne banke (primarnog novca), kroz proces negativnog monetarnog multiplikatora, a koji stvara višestruko smanjenje novčane mase u privredi
- f) Blokiranjem delova novčane mase i njegovim prelivanjem u nelikvidna sredstva (sterilizacija);
- g) Odlivom kapitala u druge zemlje u kojima postoji veća sigurnost za ostvarivanje profita (pravna sigurnost) i veće kamatne stope;
- h) putem tezauracije novca – štednja za sebe kao psihološki faktor i to od strane posednika novca
- i) Deflacija se može sprovoditi i radi jačanja (revalvacije) nacionalne valute.

2. Finansijski uzroci deflacije su :

- a) sterilizacija prikupljenih sredstava u budžetu (stvaranje budžetskog suficita ili smanjenje prethodnih deficita)
- b) Vraćanje ranijih dugova centralnoj banci, odnosno vraćanje inostranih dugova preko sredstava prikupljenih unutrašnjim dugom;
- c) Naglim povećanjem poreza i odvođenjem novčanih dohodaka u budžet bez odgovarajućeg povećanja javnih rashoda (budžetski suficit) ,
- d) Porastom robnih fondova, uz smanjenje kupovne snage ili zadržavanje postojeće (manje) kupovne snage, ili rastom novčane tražnje, ali sporije od rasta robnih fondova.
- e) Nagli rast uvoza roba u odnosu na izvoz-preko uvoza se povećava ponuda robe na domaćem tržištu, a za uvoz se moraju kupovati devize, što smanjuje volumen domaćeg novca na opticaaju,

- e) „Uvozna deflacija“- kada se kupuje roba iz zemalja gde vlada niska tražnja i niže cene, tako da se uvoz čini povoljnijim, što stvara i preterani uvoz u odnosu na uvozni kapacitet domaće privrede, Intervencija iz materijalnih državnih rezervi u ponudi roba na domaćem tržištu;
- f) intervencija iz materijalnih državnih rezervi u ponudi robe na domaćem tržištu,
- g) izmenom u strukturi finalne tražnje - ako dođe do pada tražnje u sektoru robe široke potrošnje, to će se akceleratorski preneti i na pad investicija, što će se procesom multiplikacije odraziti i na višestruki pad nacionalnog dohotka, ali i na pad zaposlenosti, a po principu povratne sprege, to će se ponovo preneti na novi pad tražnje srdstava potrošnje pa će privreda iz deflacije preći u fazu recesije koja će kulminirati kroz krizu i depresiju.

3. Politički uzroci deflacije se najčešće vezuju za:

- namerno sprovođenje deflacije u cilju sprovođenja revalvacije (jačanja) valute,
- radi smanjenja deficita platnog bilansa,
- kao metoda borbe protiv inflacije,
- kao i zbog političkog pristiska „sa strane“ (kad npr. MMF „naredi“ sprovođenje deflacionističke politike u nekoj zemlji)

41. POSLEDICE I OBLICI DELOVANJA DEFLACIJE

U deflaciji dolazi do pada cena uz odgovarajući rast kupovne snage novca, pada investicija i realizacije. Dolazi do neizvesnosti u poslovanju uz pojavu gubitka. Smanjuje se stepen korišćenja kapaciteta i zaposlenosti rada, ostvaruje se „bežanje“ u novac koji dobija na vrednosti, tj. dolazi do procesa **dezinvesticija** koji predstavlja beg iz realnih ulaganja u novac. U deflaciji određenu korist imaju rentijeri i zajmodavci pošto dobijaju realno jači novac, novac postaje „roba“, a cena te „robe“, tj. kamatna stopa se povećava i stalno raste, tako da je teško doći do sigurnih kredita koji bi obezbedili kontinuitet prekinutih procesa reprodukcije, zbog nedostatka obrtnih-likvidnih sredstava. Brzina novčanog opticaja se usporava jer novac postaje sve „vredniji“ pošto se stanovništvo uzdržava od potrošnje u očekivanju daljeg pada cena, dolazi do „bega“ robe u novac i svako želi novac da zadrži, a da se što pre oslobodi zaliha koje se stalno povećavaju.

Posebne teškoće deflacija donosi državi jer joj prihodi opadaju, a dugovi i obaveze se stalno povećavaju. Banke se uzdržavaju kod odobravanja novih kredita, jer im opada priliv novca na štednim depozitima, a samim tim opada i njihov kreditni potencijal.

Deflacija istovremeno pogađa proizvođače, banke, državu i potrošače, koj su svi međusobno povezani kroz multiplikovani efekat i međusobnu input-autput povezanost privrede, tako da to postaje jedan kumulativni proces koji privredu često prevodi iz stanja recesije u stanje krize.

Obzirom da deflacija vodi ka sveukupnoj stagnaciji ili padu proizvodnje i zaposlenosti ona je „teža“ neravnoteža privrede od inflatorne neravnoteže. Stoga deflacija kao specifična „bolest“ privreee može stvoriti nesagledive posledice u privredi. Posledice mogu biti: **direktne** – pad realizacije robe, porast zaliha, pad proizvodnje i zaposlenosti, snižavanje cena na domaćem tržištu (ali pad cena koji ne vodi ppvećanju realizacije, već daljem gomilanju zaliha), bankrotstvo banaka i preduzeća, i **indirektne** - sprovode se kroz proces preraspodele dohotka u privredi, najčešće prema neproizvodnim i rentijerskim slojevima društva.

42. DEFLACIJA I EKONOMSKI RAZVOJ

Deflacija, pre svega, pogađa stopu rasta i zaposlenosti, a to su dva osnovna agregata svake makroekonomske politike u svakoj državi. Da bi se sprečila bankrotstva, nezaposlenost, pad stope rasta itd., mora se sprovesti ozbiljna i odgovorna antiinflaciona politika:

- **na polju monetarne politike** – povećanje kredita privredi i stanovništvu, smanjenje kamata i eskontne stope Centralne banke, ekspanzivna politika otvorenog tržišta, smanjenje stopeobaveznih rezervi kao i rezerve likvidnosti, destimulacija štednje i tezauracije (čuvanje novca);
- **na polju finansijske politike** – povećanje jasnih rashoda, umanjeње poreza, ukidanje plaćanja poreza unapred, zaduživanje, vraćanje zajmova stanovništvu i preduzećima, stvaranje budžetskog deficita;
- **na polju tržišta** – stimulisanje investicione i javne potrošnje, povećanje kupovina države na tržištu itd.;
- **na polju spoljne trgovine i deviznog poslovanja** – liberalizacija spoljne trgovine, ukidanje deviznih ograničenja, podsticanje izvoza itd.;

- **na polju politike cena i dohotka** – vrši se povećavanje dohotka iznad rasta produktivnosti rada, državni otkup uz garantovane cene, selektivna politika cena itd.;
- Deflacioni proces, iako predstavlja težeoboljenje od inflacije, se ipak lakše leči nego što je to slučaj sa inflacijom. Glavno sidro u lečenju deflacione neravnoteže nalazi se u monetarnim merama (ubrizgavanje novca u privredu).

43. DEFINICIJA MONETARNIH AGREGATA

monetarni agregati obezbeđuju normalno funkcionisanje ivođenje monetarne politike i opšte politike likvidnosti ukupnog procesa društvene reprodukcije kao i neprekidan kontinuitet svih tokova društvene reprodukcije. U monetarne agregate spadaju:

1. monetarna baza ili primarni novac (M₀) tj. novac Centralne banke. U primarni novac spadaju:

4. Dinarski primarni novac (M₀), gotov novac u opticaju, žiro računi banaka (žiralni novac), blagajna, depozitni novac države, rezervni fondovi
5. Devizne obaveze Centralne banke
6. Blagajnički zapisi Centralne banke

2. nočana masa (M₁)

1. gotov novac u opticaju
2. depozitni novac po viđenju.

Pored novčane mase (M₁) često se koristi i agregat (M₂). Struktura M₂ je sledeća :

$$M_2 = M_1 + \text{Dinarski oročeni štedni depozit}$$

Najširi monetarni agregat je M₃ koji prikazuje ukupna sredstva. U M₃ ulaze sledeća sredstva :

$$M_3 = M_2 + \text{oročeni devizni depoziti} + \text{kratkoročne hartije od vrednosti}$$

44. NOVČANA MASA – OSNOVNI MONETARNI AGREGAT

Novčana masa je osnovni monetarni agregat preko koga se ispoljava delovanje i efekti monetarne politike. U sastav novčane mase ulaze sva likvidna sredstva. Međutim, kako uz likvidna sredstva (novčana masa), u privredi funkcionišu i nelikvidna sredstva, dobija se novi monetarni agregat koji se naziva monetarni volumen. Dakle, monetarni volumen je veći od novčane mase i to za visinu nelikvidnih, odnosno, ograničenih depozita.

Novčani volumen = novčana masa (likvidna sredstva) + **kvazi novac** (privremeni depoziti, devizni računi građana i privreda po viđenju, oročeni depoziti do jedne godine kao i sva druga sredstva koja se lako na zahtev vlasnika mogu pretvoriti u likvidne depozite ili gotov novac) + nelikvidna sredstva, tj. ograničeni depoziti (rezerve, fondovi, udružena sredstva i sl.).

Dakle, novčana masa predstavlja primarnu likvidnost, kvazi novac predstavlja sekundarnu likvidnost, a ograničeni depoziti predstavljaju tercijarnu likvidnost privrede.

45. STRUKTURA I SEKTORSKI RASPORED NOVČANE MASE

Struktura novčane mase koju planira i projektuje Centralna banka zasniva se na potrebama količine novca koje imaju pojedini sektori u okviru privrednog sistema. Dakle, tražnja novca, tj. potrebne količine novca određuju se prema promenama i strukturi novčane mase po sektorima, a ne prema novčanoj masi kao homogenom agregatu u celini. Novčana masa se na globalnom nivou može nalaziti optimalno pa da ipak zbog neravnomernog rasporeda novca dođe do stvaranja viškova novca na jednim i oskudice novca na drugim sektorima. Ovde je bitno „podešavanje“ monetarnog faktora privrednim kretanjima koje se vrši kroz analizu:

1. oblika novčanih sredstava koja ulaze u sastave novčane mase;
2. novčane mase po korisnicima i sektorima privrede.

Novčana masa se u celini dekomponuje na dva osnovna oblika :

- 1). gotov novac i 2). depozitni novac.

Nekada je odnos depozitnog prema gotovom novcu iznosio ispod 2 : 1, a u poslednjim godinama taj odnos se približava na proporciju 1:1. Postoji mišljenje da je takav trend gotovog novca predimenzioniran i da ga treba smanjiti.

Odnos novčane mase prema nacionalnom dohotku treba da bude uravnotežen. Kod nas je taj

odnos novčane mase prema veličini nacionalnog dohotka znatno veći nego što je kod razvijenih zemalja. Nivo novčane mase se ne određuje na nivou cele privrede- agregatno, već koliko treba svakom sektoru pa se sabira, jer ako se novčana masa odredi na nivou cele privrede može se desiti da prilikom podele pojedini sektori dobiju mnogo novca, a pojedini malo, tj. došlo bi do neravnomerne raspodele.

Raspored novčane mase po sektorima pokazuje tendenciju veoma niskog učešća preduzeća iz privrede i njihovo stalno opadanje, dok s druge strane imamo veoma visoko učešće stanovništva, što je i glavna neuralgična tačka finansijskog i bankarskog sistema i indikator slabog finansijskog položaja privrednih preduzeća.

Formiranje i promena novčane mase po pojedinim sektorima posledica je promena tražnje novca od strane tih sektora. Na sektorsku tražnju novca utiču mnogi endogeni i egzogeni faktori koji kompleksno deluju na sektorsku strukturu, koja svojim multiplikovanim mehanizmima prenošenja delovanja i input-output sektorsku povezanost obezbeđuje i određenu privrednu strukturu i privrednu stabilnost.

46. OPTIMALNA NOVČANA MASA I SAVREMENI MONETARNI SISTEM

Optimalna (potrebna) novčana masa i pored različitih gledišta mnogih autora ostaje i dalje centralno pitanje i problem monetarne teorije i politike.

Snabdevanje privrede potrebnom količinom novca danas je najsloženiji zadatak monetarne i ekonomske politike uopšte. Dakle, u monetarnoj teoriji kao polazna osnova u određivanju optimalne novčane mase su „potrebe proizvodnje i promet“.

Za razliku od zlatnog važenja novca, čiji je automatizam omogućavao i automatsko regulisanje potrebne količine novca i stabilnost novčane jedinice, danas kada postoji papirno važenje novca, to je izuzetno složen i odgovoran zadatak, jer se u savremenom bankarstvu ne pojavljuje samo centralna banka kao emisiona ustanova, već i sve poslovne banke, dakle, celokupni bankarski sistem, gde se preko emisije kredita, posebno potencirane procesom multiplikacije, istovremeno i višestruko kreira novac (kredit je osnova savremenog novca).

„Šta je to optimalna novčana masa? Optimalnom novčanom masom, prema savremenoj monetarnoj teoriji, smatra se ona količina novca u prometu koja je dovoljna da se omogući nesmetan kontinuitet društvene reprodukcije, uz održavanje potrebne stabilnosti tržišta i cena, tj. da se u određenom vremenskom periodu obezbedi ona količina novca koja će pri datoj prosečnoj brzini novčanog optičaja biti dovoljna da obezbedi realizaciju materijalne proizvodnje, odnosno novca za obavljanje finansijskih transakcija u vezi sa proizvodnjom, potrošnjom, investicijama i raspodelom.

Osiguranje najpovoljnijih monetarnih uslova (optimalne novčane mase) za normalno odvijanje svih faza reprodukcije jeste i osnovni zadatak bankarskog i kreditnog sistema. Osiguranje optimalnih monetarnih uslova reprodukcije treba da apriori otkloni monetarni faktor kao uzrok inflacionih ili deflacionih poremećaja.

Makroekonomska optimalna novčana masa može se prikazati na sledeći način : $M_0 \cdot V = T_0$

Pri čemu je M_0 – optimalna novčana masa, V – brzina optičaja novčane mase, i T_0 – platežno sposobna novčana tražnja.

Stvarna novčana masa (M_s) se može naći u tri različita položaja u odnosu na optimalnu novčanu masu (M_0) :

- c) stvarna novčana masa se poklapa sa optimalnim nivoom novčane mase ($M_s = M_0$),
- d) stvarno formirana novčana masa veća od optimalne novčane mase ($M_s > M_0$),
- e) stvarno formirana novčana masa manja je od optimalne novčane mase ($M_s < M_0$).

Ova dva oblika novčane mase nalaze se u dinamičkom odnosu, tj. prati se analiza promena stvarne i promena optimalne novčane mase. Sada se postavlja novi dinamični odnos :

$$\Delta M_0 \cdot V = \Delta T_0$$

Ako se uključi i promena brzine novčanog optičaja (a ne datog prosečnog nivoa, od čega se obično u teoriji polazi) onda imamo:

$$\Delta M_0 \cdot RV = \Delta T_0$$

Savremena monetarna politika u određivanju optimalne novčane mase obično polazi od Marksovog zakona novčanog optičaja :

$$\Delta N_t$$

$$\Delta M_0 = \frac{\Delta N_t}{\Delta M_0} = \text{—————}$$

Pri čemu je :

ΔM_0 – promena optimalne novčane mase;

ΔN_t – obim novčanih transakcija (plaćanja) u datom vremenskom periodu i na datom nivou cena;

V – brzina optičaja novčane mase.

47. DINAMIKA I FORMIRANJE OPTIMALNE NOVČANE MASE

Novčana masa se mora kretati u funkciji vremena, određenom dinamikom, i to kroz proces stalnog prilagođavanja tokovima društvene reprodukcije. U određivanju dinamike kod formiranja novčane mase moguće su tri pretpostavke:

- a) novčana masa je u ravnoteži sa privrednim agregatima
- b) novčana masa je u neuravnoteži (kada imamo manjak novčane mase u privredi);
- c) novčana masa je u neuravnoteži, (kada imamo višak novčane mase u privredi).

Samo u prvom slučaju imamo uravnoteženu dinamiku u formiranju novčane mase. U druga dva slučaja karakteristična za savremenu privredu moraju se izvršiti "dodatne" intervencije monetarnog sistema. U sklopu toga treba odvojiti teorijski model optimalne novčane mase od operativnog modela optimalne novčane mase, jer u određenim vremenskim intervalima imamo stalno ciklično kretanje privrede koje se mora kompenzirati adekvatnom monetarnom politikom kako monetarna politika uvek ne bi delovala ex post (kasnije) na privredna kretanja (uloga prilagođavanja i ispravljanje neravnoteže u dinamičkom kretanju privrede).

Savremeni privredni sistemi nastoje da vode ex ante (optimalnu) monetarnu politiku (a samim tim i novčanu masu) kako se nebi previše uspostavio dinamički raskorak između novčane mase ili novčanog volumena sa realnim tokovima društvene reprodukcije.

48. DETERMINANTE OPTIMALNE NOVČANE MASE

Optimalna novčana masa mora biti dovoljno efikasna, a to znači elastična kako po strukturi, tako i u vremenskoj dimenziji. Dinamika novčane mase prati se u kraćim vremenskim intervalima (mesečno, tromesečno) kako bi se blagovremeno delovalo na privredne i monetarne tokove. Mesečna dinamika monetarne mase i društvenog proizvoda predstavlja njihovo njihovo kratkoročno usklađivanje koje se obezbeđuje putem sledećih determinanti:

1. putem veće efikasnosti (elastičnosti) ukupne monetarne politike,
2. putem bržeg usklađivanja monetarnih i realnih tokova,
3. putem bržeg reagovanja monetarne politike na neočekivane tokove u društvenoj reprodukciji,
4. putem bolje i blagovremene kontrole monetarnih tokova,
5. putem efikasnije kontrole ukupnog bankarskog sistema,
6. putem blagovremene adaptacije monetarne politike na kretanja u privredi,
7. putem veće mogućnosti sezonskog podešavanja monetarne politike privrednim kretanjima i dr.

Međutim uz kratkoročnu monetarnu politiku stalnog prilagođavanja (veće elastičnosti) vodi i dugoročna monetarna politika strateškog karaktera, u zavisnosti od toga da li se monetarna politika opredeljuje ka restriktivnom ili ekspanzivnom delovanju.

49. PRIMARNA EMISIJA NOVCA

Samo Centralna banka ima monopolsko pravo da vrši kreiranje primarnog novca (štampanje novčanica i kovanog novca), iako danas u kreiranju novčane mase učestvuje čitav bankarski sistem koji na bazi bankarskih kredita (putem kreditne multiplikacije) vrše stvarnu emisiju novca. Dakle Centralna banka stvara tzv. primarni novac, a poslovne banke depozitni ili bankarski ili sekundarni novac. Primarna emisija centralne banke teorijski i praktično vršiti se preko pet osnovnih tokova ili kanala :

1. Monetizacijom vrednosnih papira (emitovanje vrednosnih papira na rok dospeća i njihovo transformisanje u novčanu masu)
2. Kreditima centralne banke poslovnim bankama,
3. Kreditiranjem države od strane Centralne banke (pozajmice države od centralne banke),

4. Kreditiranje nekih drugih (specijalno odabranih) komitenata Centralne banke
5. Kupovinom i prodajom deviznih sredstava (putem deviznih transakcija).

Svaki od ovih kanala ne predstavlja beku formalizovanu već o suštinsku stranu u razlikovanju tokova emisije primarnog novca, jer oni različito deluju na :

- 1) stabilnost privrede,
- 2) Ovladavanje privrede neposrednom emisijom novca,
- 3) Prilagođavanje emisije novca stvarnim robno – novčanim transakcijama u privredi,
- 4) Formiranjem optimalne novčane mase,
- 5) Efikasnost i elastičnost monetarne politike i dr.

Ovde se postavljaju dva osnovna pitanja :

Da li centralna banka može kontrolisati masu primarnog novca?

Na koje tokove centralna banka može delovati (kontrolisani tokovi), a na koje ona nije u stanju delovati (autonomni tokovi)?

50. PRETPOSTAVKE PROCESA MONETARNO-KREDITNE MULTIPLIKACIJE

Multiplikacija, tj. umnožavanje kredita i depozita je proces preko kojeg bankarski sistem (Centralna banka i sve poslovne banke) vrši emisiju novca u privredi.

Postoje **dva osnovna modela multiplikacije**:

- makromultiplikacija – multiplikacija ilistvaranje novca u okviru bankarskog sistema kao celine,
- mikromultiplikacija – stvaranje novca kredtnom aktivnošću jedne izolovano izolovano posmatrane banke.

Dva osnovna oblika stvaranja novca u bankarskom sistemu su:

- pozitivna multiplikacija – stvaranje novca
- negativna multiplikacija – povlačenje, poništavanje novca.

Problem monetarno-kreditne multiplikacije vezan je za odobravanje i korišćenje kredita, kao i za proces prelivanja novca iz jednog oblika u drugi unutar privrede. Prilikom odobravanja kredita banka prebacuje novac na tekući račun privrednom subjektu, a zadužuje kreditni račun. Privredni subjekt kredit vraća uplatom gotovog novca ili daje nalog banci da skine sredstva sa njegovog žiro-računa. Plaćanja se vrše na nekoliko načina:

- **u korist druge radne organizacije koja ima žiro račun kod iste poslovne banke** i tada nema odliva sa računa banke pošto se novac prebacuje sa jednog na drugi žiro računa komitenta,
- **u korist druge radne organizacije koja ima žiro račun kod druge poslovne banke** – plaćanja se vrše novčanim sredstvima koje poslovna banka ima kod Centralne banke, tako što se depozit jedne banke povećava, a druge smanjuje,
- **isplate u gotovom novcu zaposlenim radnicima** – depozitni novac se transformiše u gotov novac i odliva u sektor stanovništva, pošto kod ove isplate dolazi do konverzije depozitnog u gotov novac, poslovna banka mora da ima navedeni iznos gotovog novca koji može da emituje samo Centralna banka i on predstavlja osnov „piramide“ monetarnog sistema.

Novac Centralne banke pojavljuje se u dva osnovna oblika:

- depozit poslovnih banaka kod Centralne banke
- gotov novac u optičaju.

Poslovne banke drže deo gotovog novca u Centralnoj banci kao pokriće u onoj meri koja im omogućava normalno poslovanje. Taj iznos predstavlja **rezervnu likvidnost** koju poslovna banka mora imati na svom žiro računu kod Centralne banke da bi zadovoljila optimalnu likvidnost. Stopa rezerve likvidnosti zavisi od specifičnih faktora (kreditna politika, struktura sredstava i komitenata, priliva i odliva sredstava itd.), koji su različiti za svaku banku. Stopa rezerve likvidnosti u odnosu na depozite po viđenju, kod naših banaka trebalo bi da bude najmanje 4% (može biti i veća, ali su to tada neiskorišćeni kreditni potencijali banke). Osim rezerve likvidnosti banke moraju da izdvajaju i obaveznu rezervu.

- **Odliv depozitnog novca poslovnih banaka na račun komitenata Centralne banke,**
- **konverzija domaćeg novca u devizna sredstva,**
- **prelivanje depozitnog novca u razne oblike nelikvidnih i ograničenih depozita.**

51. KREIRANJE NOVCA POSLOVNIH BANAKA IZVAN CENTRALNE BANKE

Proces multiplikacije počinje odmah čim krug poslovnih banaka dobije od centralne banke inicijalni priliv novca. Pojavljivanjem novca na računu prve poslovne banke, ista izdvaja 25% obavezne rezerve

i 5% posto zadržava za rezervu likvidnosti što je ukupno 30% imobilisanih sredstava. Poslova banka je povećala svoj slobodni kreditni potencijal odobravanjem kredita za ostatak od 70%. Ona to čini vršeći plaćanje u punom iznosu komitentima druge banke, odnosno dajući kredite svojim komitentima, koji automatski vrše plaćanje privrednim subjektima koji su komitenti druge banke.

Druga banka sada ovih 70% prima kao inicijalni impuls na koji ona izdvaja 30% rezervi a ostali deo sredstava transformise u vidu kredita komitentima treće poslovne banke. Proces traje sve do onog momenta dok se celokupni inicijalni priliv novca od 100% ne izdvoji u obavezne rezerve ili odlije izvan kruga banaka ili druge oblike ograničenih depozita. Nakon završetke procesa multiplikacije krug poslovnih banaka kreirao je na bazi emitovanog novca Centralne banke od 100 jedinica ukupno 333,3 jedinica depozita.

52. FAKTORI MULTIPLIKACIJE

Pored izdvajanja u obaveznu rezervu, gubitak novca poslovnih banaka može nastati i po drugim osnovama kao:

1. Konverzacija depozitnog novca u gotov novac i zadržavanje gotovog novca u rukama stanovništva ili blagajnama preduzeća ili banaka.
2. Odliv novca sa računa komitenta banaka na računa komitenta Centralne banke
3. Stopa monetizacije depozita kod poslovnih banaka ili odnos depozita kojim se vrše plaćanja prema ukupnoj masi depozitnog novca.
4. Stopa neiskoriscenog kapitala
5. Vreme koje sadrži odgođeno delovanje pojedinih faktora, odsustvo automatskog preliivanja u stvarnosti.

Ako podjemo od pretpostavke da svaka poslovna banka u procesu multiplikacije u potpunosti iskoristi svoj kreditni potencijal, da nema neplasiranog kreditnog potencijala sa druge strane ne uzima se u obzir vreme u kojem se odvija proces multiplikacije mada je jasno da odvijanje ovog procesa mora odvijati u dužem ili kraćem vremenu. Sama poslovna banka ne izdvaja rezervu likvidnosti iz svakog inicijalnog priliva, jer jednom formirana sredstva na ziro računu zadovoljavaju niz operacija banke.

53. UTICAJ CENTRALNE BANKE

Monitarni multiplikator može se dobiti na način sa se stavi u odnos porast novčane mase i porast primarnog novca Centralne banke u toku godine. To znači da monetarni multiplikator pokazuje sposobnost bankarskog sistema da na bazi određene dodatne mase primarnog novca formira veću ili manju masu depozitnog novca, odnosno novčane mase. On istovremeno pokazuje veću ili manju zavisnost banaka u sprovođenju svoje politike od emisije Centralne banke, kao i delovanje regulacionog mehanizma Centralne banke u bankarskom sistemu. Postoje dve vrste multiplikatora i to: prosečni multiplikator i granicni multiplikator. Za vodjene monetarne politike je važniji granicni monitarni multiplikator i on se dobija kada se stavi u odnos godišnji porast novčane mase i godišnji rast primarnog novca datog bankama od strane Centralne banke. Centralna banka može samo delimično delovati u sklopu monitarnog regulisanja jer može samo da regulise količinu primarnog novca datu poslovnim bankama i visinu obavezne rezerve i rezerve likvidnosti banaka.

54. OSNOVNI CILJEVI MONETARNE POLITIKE

Monetarno kreditna politika ulazi u red instrumenata opšte ekonomske politike, čiji je osnovni zadatak, sve do nedejavno regulisanje potrebne količine novca u privredi. Kreiranje i povlačenje novca u cilju nesmetanog obavljanja procesa proizvodnje, raspodele i potrošnje jeste osnovna uloga monitarno kreditne politike. Međutim usvajanjem politike i korišćenjem novca kao sredstva za postizanje određenih razvojnih i drugih ciljeva u privredi monitarna politika dobija i mnoge druge zadatke.

Zadaci i ciljevi monitarno-kreditne politike danas mogu biti:

1. kvantitativni (regulisanje potrebne količine novca u privredi)
2. kvalitativni (selektivni krediti, kreditiranje budžeta, kao i drugih neposrednih korisnika)

Primarni zadatak monitarno kreditne politike je i dalje ostao snabdevanje privrede potrebnom količinom novca i kredita, ostvarivanje optimalne stope ekonomskog rasta i održavanje relativne stabilnosti privrede.

U sprovođenju monetarne politike treba voditi računa o suprotnim efektima njenog delovanja. Restrikcija novca i kredita dovodi do usporavanja tempa ekonomskog rasta, do pojave nezaposlenosti, uz pozitivne efekte na području stabilizacije cena i smirivanje potrošnje.

Osnovni ciljevi kreditno monetarne politike mogu biti dvojaki i to:

1. Dugorocni, strateski ciljevi delovanja monetarne politike
2. kratkorocni trenutni ciljevi

Dugorocni ciljevi predstavljaju njenu osnovnu orijentaciju dok kratkorocni se odnose na konkretne mere koje se preduzimaju u procesu ekonomskog razvoja.

U osnovne ciljeve bismo mogli nabrojati:

1. Ostvarivanje optimalne stope ekonomskog rasta
2. Ostvarivanje politike pune zaposlenosti
3. Stabilnost nivoa cena
4. Stabilnost spoljne vrednosti novca
5. ostvarivanje odredenih strukturnih promena u privredi
6. stimulacija i destimulacija stvaranja akumulacija u privredi.

55. ULOGA MONETARNE POLITIKE

U teoriji i praksi se javljaju vise stavova o mestu i mogucnostima delovanja monetarno – kreditne politike. I mozemo izdvojiti tri koncepcije:

1. Prva istice monetarnu politiku i novceni faktor uopste kao primarne i odlucujuce u ekonomskom razvoju. Pri tom treba imati u vidu da ekspanzivna kreditna politika vodi u konjunkturu a restriktivna kreditna politika u depresiju o nezaposlenost.
2. Druga istice pasivnu ulogu monetarno – kreditne politike i u osnovi ima zadatak da se samo prilagodjeva potrebama reprodukcije pa nemoze biti aktivan faktor privrednog razvoja.
3. treca istice u prvi plan realne faktore reprodukcije ali ne potcenjuje ni ulogu monetarnih koji su takodje aktivan faktor razvoja. Osnovni faktor u privrednom razvoju i stabilnosti reprodukcije su realni faktori, a monetarni faktori samodopunjavaju i olaksavaju, ili otezavaju, delovanje realnih faktora. Monetarna politika je dakle, sekundarnog karaktera i samo dopunski elemenat realnim faktorima reprodukcije.

56. KRATKOROČNA I DUGOROČNA MONETARNA POLITIKA

Stabilizaciona monetarna politika, usmerena u pravcu regulisanja agregatne traznje, odnosno monetarnog sektora privrede, moze se postaviti na dva osnovna koncepta:

1. fleksibilno vodjena ili kratkorocna monetarna politika
2. politika konstantne stope rasta monetarne politike ili dugorocna monetarna politika

Fleksibilno vodjena monetarna politika ima vremenski uzi prostor delovanja ali joj je operativnost vrlo siroka. Polazeci od odredenih indikatora poremećaja privredne ravnoteze, Centralna banka moze odmah pristupiti primeni korektivnih mera monetarne politike. U koliko se osecaju inflatorni pritisci, porast odredenog oblika ili svih oblika finalne teznje ili je doslo do porasta brzine opticaja novca Centralna banka pristupa uvodjenju mera restriktivne monetarne politike.

Slabost koncepta fleksibilne monetarne politike lezi upravo u tome sto ne postoji siguran oslonac da ce Centralna banka blagovremeno, dovoljno i adekvatno preduzeti mere bilo u fazi recesije ili konjunktura.

Politikom konstantne stope rasta novcane mase u udugorocno postavljenoj monetarnoj politici nebi bila dozvoljeno odstupanje novcane mase od linije trenda za celi izabrani period. Rast novcane mase se dekomponuje ne samo na godisnje intervale u okviru ciklusa vec i na mesecne. Time se iskljucuju i sezonska kolebanja u toku godine u tom ciklusu. Znac kada dodje do faze visoke konjunktura i ubrazanja opticaja novca politika konstantnog rasta novacne mase deluje u pravcu smirivanja a u obrnutom slucaju bi bilo delovanje u pravcu recesione neravnoteze.

Sintezom dugorocne i kratkorocne monetarne politike ostvarujemo dugorocnu stratesku orijentaciju sa optimalnim programiranom stopom monetarnog rasta ali uz mogucnost uvodjenja elemenata fleksibilnosti. Time istovremeno postaje instrument i aktivan faktor stabilizacione politike.

57. EKSPANZIVNA MONETARNA POLITIKA

Monetarno – kreditna politika u osnovnoj orijentaciji moze da bude ekspanzivna i kontraktivna. Ekspanzivna monetarna politika treba u uslovima pada proizvodnje i zaposlenosti tj vec tendencijama njihovog snizavanja da ekspanzijom novca i kredita iznad optimalne dovede do podizanja navise.

Dakle ekspanzivna monetarna politika preko rasta investicija visestruko povecava drustveni proizvod a preko rasta drustvenog proizvoda i rast dodatne stednje preko porasta zaposlenosti. Predpostavlja se da povecana ponuda novca je pracen snizavanjem kamate.

Na makro planu povezivanje monetarne politike sa analizom nacionalnog dohodka dolazi se do sledećih stavova:

1. Ekspanzivna monetarna politika može da doprinese uklanjanju recesije ili sprečavanju redovnog kumulativnog procesa recesije i nezaposlenosti.
2. Ekspanzivna monetarna politika primarne efekte daje u internoj ekonomiji, pre svega u nedovoljno razvijenoj privredi, dok u razvijenim zemljama slobodnim kretanjem novca i kapitala primarne efekte daje u sksternoj ekonomiji.
3. Ekspanzivna politika danas se ne sprovodi samo snizavanjem kamatne stope već daleko senzibilnijim i elastičnijim instrumentima iz kojih se bira upravo onaj koji će u monetarnoj i privrednoj situaciji određene ekonomije da da optimalne rezultate.
4. Povećanje količine novca u uslovima stabilnih cena može da se koristi kao metod stimulacije proizvodnje i povećanja zaposlenosti.

Ekspanzivna monetarna politika danas se uglavnom sprovodi primenom sledećih instrumenata: snizanjem eskontne stope, snizanjem kamatne stope na kredite u bankarskom sistemu, ekspanzijom kredita privredi, ekspanzijom kredita stanovništvu, smanjenjem stope obavezne rezerve, smanjenjem stope rezerve likvidnosti, monetizacijom zlata i rezervnih sredstava.

58. RESTRIKTIVNA MONETARNA POLITIKA

Suprotno ekspanzivno vodjenoj monetarnoj politici, kontrakciona politika treba da otežavanjem uslova kredita i restriktivno postavljenim drugi instrumentima smanji količinu novca u optičaju. Vodi se politika skupog novca odnosno restriktivna kreditna politika banaka.

Sistem mera koje danas stoje na raspolaganju restriktivnoj monetarnoj politici jesu sledeći:

1. Povećanje eskontne stope Centralne banke
2. Povećanje kamatne stope na kredite u bankarskom sistemu
3. Konkrativna politika otvorenog tržišta
4. Restrikcija kredita u privredi
5. Restrikcija kredita stanovništvu
6. Povećanje stope obavezne rezerve banaka
7. Povećanje stope rezerve likvidnosti
8. Blokiranje uloga kod banaka, posebno nenamenskih investicija
9. Stimulisanje svih oblika stednje
10. Otežavanje reeskonta i smanjenje plafona reeskonta
11. Otežavanje zaduživanja banaka u inostranstvu
12. Upisivanje javnog duga od poslovnih banaka i otplata ranijeg duga Centralnoj banci formiranim sredstvima novog duga.

Restriktivna monetarna politika treba da dovede do smanjenja količine novca u privredi, novac postaje redji, opada likvidnost reprodukcije, jer se u prometu nalazi manja količina novca od optimalne za odvijanje datog obima robno novčanih transakcija. Porast kamata i povlačenje kredita uz smanjenje likvidnosti, dovodi do opadanja ukupnih privatnih i javnih investicija kao i ukupne potrošnje.

59,60,61. CENTRALNA BANKA I MONETARNA POLITIKA, MEHANIZAM MONETARNOG REGULISANJA CENTRALNE BANKE, NEZAVISNOST CENTRALNE BANKE (3 U 1)

Centralna banka je najvažnija finansijska institucija, jer ima regulativnu funkciju na finansijskim tržištima, a posebno na tržištu novca, gde se određuje volumen novčane mase u optičaju i visina kratkoročnih kamatnih stopa. Ona štiti ostale učesnike na finansijskim tržištima i vrši operacije na otvorenom tržištu (vrši se emotovanje i kontrakcije hartija od vrednosti – HOV). Centralna banka ostvaruje svoje funkcije pomoću instrumenata monetarnog i kreditnog regulisanja (eskontna stopa, obavezne rezerve, kupovina i prodaja hartija od vrednosti, utvrđivanje minimalnih rezervi itd.). Ulogu Centralne banke u Srbiji ima Narodna banka Srbije koja je samostalna i nezavisna u obavljanju svojih funkcija, a odgovorna je jedino Narodnoj skupštini RS. **Osnovni ciljevi NBS su:**

- **očuvanje cenovne stabilnosti,**
- **očuvanje valutne stabilnosti,** što podrazumeva očuvanje stabilnosti cena i stabilnosti deviznog kursa.

Centralna banka je generator monetarnog sistema pošto ona emituje primarni novac, a samim tim se stara o volumenu novčane mase. Do sada je NBS uspevala da održi kakvu-takvu stabilnost. **Osnovni zadaci** Centralne banke su:

1. NBS izdaje kratkoročne HOV udomaćoj ili stranoj valuti i određuje obim emisije, rokove dospeća, kao i način plasmana i isplata određenih HOV

2. NBS vrši operacije na otvorenom tržištu (kupovinom i prodajom HOV(obično komercijalni i blagajnički zapisi) ostvaruje određene ciljeve monetarne politike). Kada NBS želi da poveća likvidnost poslovnih banaka i njihovu kreditnu sposobnost ona kupuje HOV i tako povećava nivo novčane mase u opticaju (realizuje se tzv.ekspanzivna kreditno-monetarna politika), a kada Centralna banka prodaje HOV ona smanjuje količinu novca u opticaju i kreditni potencijal poslovnih banaka (realizuje se tzv.restriktivna kreditno monetarna politika) čime se smanjuje inflatorna napetost u privredi.

3. Centralna banka utvrđuje diskontne poslove i diskontne stope prodajom i kupovinom HOV pre isteka roka njihovog dospeća,

4. Glavni komitenti Centralne banke su:

a) poslovne banke kojima se odobravaju krediti iz primarne emisije novca

b) država koja se često finansira zbog privremene nelikvidnosti budžeta (zbog tzv.budžetskog deficita). Visina kredita koji država dobija od CB nesme da bude veća od 5% od prosečnog budžeta (budžetskih prihoda za poslednje 3 god.), jer se tim narušava monetarno-kreditna, a samim tim i stabilizaciona politika NBS. Ove kredite je država Srbija dužna da vrati do kraja tekuće budžetske godine ili da taj dug reprogramira, što država Srbija najčešće i radi.

5. politikom obaveznih rezervi Centralne banke kontroliše se kreditni potencijal poslovnih banaka, a time i ciljevi monetarne politike Centralne banke. Pri vođenju restriktivne monetarne politike povećavaju se obavezne rezerve čime se povlači deo novca i smanjuje kreditni potencijal poslovnih banaka (tako se vrši kontrola poslovnih banaka i njihova solventnost), a kada se smanjuje stopa obaveznih rezervi onda Centralna banka vrši ekspanzivnu monetarnu politiku (u vremenu recesije).

6. Centralna banka utvrđuje i eskontnu stopu, a to je u stvari kamatna stopa na kreditne plasmane Centralne banke i na njena druga potraživanja. Kamatna stopa poslovnih banaka nemože da bude niža od eskontne stope centralne banke,

7. NBS propisuje i sprovodi mere održavanja likvidnosti poslovnih banaka i drugih finansijskih organizacija,

8. NBS samostalno vodi politiku kursa dinara, a uz saglasnost Vlade utvrđuje se i režim kursa dinara. Ona kupuje i prodaje devize na deviznom tržištu (na međubankarskom sastanku) redovno, a nekad i interventno, a sve to u cilju održavanja stabilnog kursa dinara, održavanja stabilnih cena i održavanja stabilnog nivoa deviznih rezervi. Devizne rezerve NBS čine:

a) potraživanja NBS na računima u inostranstvu,

b) HOV koje glase u stranoj valuti, a kojima raspolaže NBS,

c) specijalna prava i rezervna pozicija kod MMF-a,

d) zlato i drugi plemeniti metali,

e) efektivni strani novac.

NBS samostalno odlučuje o formiranju, upravljanju, korišćenju i raspolaganju deviznih rezervi.

9. NBS ima isključivo pravo izdavanja novčanica i kovanog novca u Republici Srbiji, što znači da ona izdaje novčanice i kovani novac, utvrđuje apoeene i osnovna obeležja novčanica i kovanog novca i donosi odluke o puštanju u opticaj i povlačenje iz opticaia novčanica i kovanog novca,

10. NBS utvrđuje i unapređuje platni promet sa inostranstvom u skladu sa zakonom,

11. NBS izdaje i oduzima dozvole za rad i vrši kontrolu poslovnih banaka i drugih finansijskih institucija. Zatim preduzima mere u skladu sa zakonom kojima se regulišu pravnost, regulativa, tj. zakonitost poslovanja poslovnih banaka i dr.finansijskih institucija (samo ona ima pravo uvida u poslovnu dokumentaciju banaka i dr.finansijskih institucija).

62. DEVIZA I VALUTA

Raspolažući stranim sredstvima plaćanja, ustvari, se raspolaže pravom na adekvatni deo društvenog proizvoda zemlje čijom se devizom raspolaže. Pri plaćanju unutar jedne privrede nacionalni dohodak se stvara, raspodeljuje i troši unutar privrede, dok se pri međunarodnom plaćanju, bilo da se plaćanje vrši u domaćoj ili tranoj valuti, deo nacionalnog dohotka prenosi u inostranstvo, a ako se vrši naplata potraživanja, vrši se uvoz dela društvenog proizvoda iz jedne zemlje u drugu nacionalnu privredu.

U međunarodnim plaćanjima uvek se iza deviza krije obaveza prenosa dela društvenog proizvoda u inostranszvo. Ako se plaćanje vrši u domaćoj valuti inostranstvu se ustupa deo društvenog proizvoda, tj. Za svako plaćanje mora da se izvrši izvoz kako bi se došlo do deviza kojim se može platiti

uvoz. Prilikom plaćanja izvoz prethodi uvozu, a kod zaduživanja uvoz prethodi izvozu. Ako se plaćanje vrši u stranoj valuti, inostranstvo ne potražuje deo domaćeg društvenog proizvoda već devize potiču od ranije ostvarenog izvoza.

Prema tome, svako plaćanje prema inostranstvu znači postojanje obaveze ustupanja inostranstvu jednog dela društvenog proizvoda, kada se plaćanje vrši u domaćoj valuti, ili gašenje prava na deo stranog društvenog proizvoda, kada se plaćanje vrši u stranoj valuti.

63. SISTEMI DEVIZNIH KURSEVA

U sistemu zlatne valute formiranje deviznog kursa zasniva se na odnosu kovničkih stopa, uz slobodno delovanje ponude i tražnje na deviznom tržištu. Danas devizni kurs jedne valute zavisi od kupovne snage novca na domaćem tržištu i od odnosa ponude i tražnje na deviznom tržištu.

Utvrđeni devizni kurs nije više osiguran, niti ograničen "automatskim delovanjem kretanja zlata i njegovim tendencijama izravnavanja, kao što je to slučaj kod zlatne valute".

Za razliku od zlatnog standarda – u kojem su se oscilacije deviznog kursa odvijale strogo u uskim granicama zlatnih tačaka, danas se stvaraju mogućnosti da devizni kurs neograničeno oscilira, ukoliko se prepusti automatskom tržišnom formiranju kurseva. Kako se takve neograničene oscilacije ne mogu tolerisati država pokušava da ih kontroliše i reguliše. Bez obzira na mogućnost kontrole i dirigovanja deviznim kursom, stabilnost deviznog kursa u periodu papirne valute gotovo da je neostvariva.

Problem stabilnosti deviznog kursa se obično rešava merama državne intervencije na tom području, odnosno deviznim ograničenjima. Time devizni kurs postaje jedno od najsnažnijih sredstava ekonomske politike. Zbog sve razvijenijeg državnog intervencionizma na području platnog bilansa i deviznog kursa, došlo je do pojave različitih deviznih kurseva, umesto ranijeg jedinstvenog deviznog kursa. Devizni kursevi mogu biti:

1. stabilni ili fiksni,
2. diferencirani devizni kurs,
3. slobodni, fluktuirajući i fleksibilni, i
4. upravljivo – fluktuirajući (flotirajući) kurs.

64. FIKSNI DEVIZNI KURS

Pod fiksnim deviznim kursom danas se podrazumeva kurs koji odrede monetarne vlasti zemlje, a koji treba da odražava realnu vrednost domaće valute na svetskom tržištu (smatra se da ne treba da se menja u periodu od 3 do 5 godina).

Sistem i politiku takvog fiksnog kursa danas više ne sprovodi ni jedna zemlja. Intervencijama na deviznom tržištu, preko kupovina i prodaja deviza, Centralne banke osiguravaju zahtevanu stabilnost deviznog kursa, sve u granicama maksimalno dozvoljenih oscilacija (danas je to plus-minus 4,5% u odnosu na određeni paritetu).

Ako se devizni kurs održava iznad realnog kursa ili kursa ravnoteže, reč je o potencijalnom ili depresiranom deviznom kursu domaćeg novca. Ako je devizni kurs domaće valute ispod realnog kursa ili kursa ravnoteže, reč je o precenjivanju ili aprecijaciji kursa domaće valute. Kurs ravnoteže je definisan kao kurs koji u određenom periodu uspeva da održava bilans plaćanja u ravnoteži, bez pribegavanja deviznim i trgovinskim ograničenjima, uz odsustvo nezaposlenosti, s jedne, i inflacije, s druge strane, dakle, uz koordinaciju unutrašnje i spoljne privredne ravnoteže.

Kurs ravnoteže mora ispuniti tri uslova:

1. bilans plaćanja mora ostati u ravnoteži od 3 do 5 godina, a ne smeju nastupiti ni veće promene u deviznim rezervama,
2. ravnoteža se mora postići bez pribegavanja deviznim i uvoznim ograničenjima,
3. ravnoteža se ne sme postići po cenu nezaposlenosti u zemlji, odnosno pada stope ekonomskog rasta.

Politika depresijacije ili potcenjivanja domaće valute obično se sprovodi radi poboljšanja odnosa u platnom bilansu. Depresijacija valuta, odnosno devizni kurs iznad kursa ravnoteže, čini domaću robu za inostranog kupca jeftinijom, pa dolazi do stimulacije izvoza, uz istovremeno ograničavanje uvoza robe (inostrana roba u zemlji s depreciranom valutom postaje skuplja). Povećanjem izvoza i relativnim smanjenjem uvoza popravljaju se stanje trgovinskog, a preko njega, i platnog bilansa.

Kod **politike aprecijacije** javlja se stimulacija uvoza i destimulacija izvoza. Politika aprecijacije diktirana je potrebama ubrzanog privrednog razvoja, posebno u početnim fazama industrijalizacije. Aprecijacija se ne može sprovoditi duže vreme bez intervencije Centralne banke na deviznom tržištu,

pošto se deficit platnog bilansa mora pokrivati deviznim rezervama.

Da bi politika veštačkog smanjenja deviznog kursa, domaće valute, radi stimulacije izvoza i ograničavanja uvoza dala povoljne rezultate, potrebno je :

- 1) da inostrana tražnja za domaćom robom bude dovoljno elastična,
- 2) da takva zemlja ima visok koeficijent spoljne trgovine, odnosno učešća spoljne trgovine u nacionalnom dohotku, da zavisi od nje (jer bi malo ili neznatno učešće spoljne trgovine, umanjilo ove efekte),
- 3) da ovakvoj politici pribegava samo mali broj zemalja, jer se javljaju fenomeni konkurentnih deprecijacija, koji su u stanju da u potpunosti neutrališu efekte ove politike jedne zemlje.

Pozitivne strane fiksnog kursa su:

- Fiksni kursevi su čvrsta osnova međunarodne trgovine i sistema plaćanja. Oni istovremeno značajno eliminišu mogućnosti pojave i širenja valutnog dampinga. Valutni rizici su svedeni na minimum, posebno u slučajevima kada se ugovaraju i zaštitne klauzule u sistemu međunarodnih plaćanja,
- Fiksni kurs, u izvesnom smislu, pri postojanju šire konvertibilnosti valuta, dovodi do internacionalizacije domaćeg novca,
- Šire korišćenje fiksnih kurseva istovremeno podrazumeva i potrebu usaglašavanja mera monetarne politike svih zemalja, dakle na međunarodnom planu,
- Domaći novčani opticaj u ovom sistemu se mora podrediti i promenama monetarnih rezervi, koje postaju strateški faktor i kanal za stvaranje i povlačenje nacionalnog novca,
- Osnova realno određenog i podržavanog fiksnog deviznog kursa je stabilnost privrede, odnosno privredna i monetarna ravnoteža. Narušavanje privredne ravnoteže i promene cena unutar privrede moraju se odraziti na promene (snižanja) kursa domaćeg novca,
- Fiksni devizni kurs stvara povoljnu finansijsku klimu i sigurnost za međunarodno prelivanje novca i kapitala. Teorija je stala na stanovište da su u savremenim privredama i u manjim monetarnim potresima veći rizici na strani većih promena deviznih kurseva u odnosu na ranije razlike u nivou kamatnih stopa u različitim privredama (koje su dovele do prelivanja novca i kapitala iz privrede s nižom u privrede s višom kamatnom stopom),
- Fiksni kurs a priori traži sinhronizaciju ne samo nacionalnih monetarnih politika, već i fiskalne politike, politike dohotka, platno-bilansne politike, politike cena i dr.

Nedostaci sistema fiksnog deviznog kursa su:

- U sistemu fiksnih kurseva dolazi do izražaja sukob ciljeva ekonomske politike, posebno zahtev za istovremenim ostvarenjem politike pune zaposlenosti, održavanja visoke stope rasta i uravnoteženosti platnog bilansa. Taj cilj ekonomske politike u uslovima fiksnih kurseva postaje nerešiv.
- Fiksni devizni kurs traži povremeno njegovo prilagođavanje nastalim stvarnim promenama u različitim privredama (cene, dohodak, devizne rezerve, platno- bilansna neravnoteža), zbog čega se postavlja pitanje: da li će se novi kurs odabrati na onom nivou da to bude novi kurs neravnoteže. Ako neka zemlja ima deficit u platnom bilansu, uz visoku nezaposlenost, ona može da vrši devalvaciju u većem postotku u odnosu na "kurs ravnoteže", da bi uz otklanjanje deficita platnog bilansa dovela do povećanja izvoza, porasta nacionalnog dohotka i povećanja zaposlenosti. Ovaj devizni kurs se sporo prilagođava i približava stvarnoj vrednosti valuta.
- Fiksni kursevi destimulativno deluju na spoljnotrgovinske odnose i investicije u inostranstvu.
- Fiksni devizni kurs, pre ili posle, redovno dovodi do udaljavanja stvarnih od ravnotežnih kurseva, pre svega zbog razlika u kretanju plata, cene, troškova reprodukcije, produktivnosti rada, nove tehnologije i dr. do kojih dolazi u toku razvoja zemalja. Ovo, međutim, neminovno dovodi do poremećaja na robnom tržištu.
- Fiksni kursevi zahtevaju stalnu intervenciju monetarnih vlasti preko deviznih rezervi u svrhu "zaštite" izabranog deviznog kursa, te su zbog toga potrebne jače devizne rezerve.
- Otkupljivanjem svih ponuđenih količina deviza po platnom kursu i puštanjem u opticaj domaćeg novca fiksnih kursevi pothranjuju domaću inflaciju i dovode do međunarodnog prenošenja inflacije iz jednih u druge zemlje.

65. FLUKTUIRAJUĆI DEVIZNI KURS

Sistem fluktuirajućih deviznih kurseva predstavlja takve kurseve koji se formiraju slobodno prema dnevnoj ponudi i tražnji deviza na deviznom tržištu ili kod banaka. **Prednosti fluktuirajućeg**

kursa su:

- Osnovna prednost fluktuirajućeg kursa je jednostavnost u njegovom formiranju. Kurs varira na deviznom tržištu – na osnovu ponude i tražnje deviza.
- Fluktuirajući kurs dovodi do bržeg približavanja stvarnog kursa kursu ravnoteže, odnosno realnoj vrednosti valuta.
- Tok fluktuirajućeg kursa inostrane valute je roba na domaćem tržištu (sui generis), tako da je formiranje cene podložno delovanju ekonomskih zakonitosti, kao i kod svih ostalih roba.
- Ovaj devizni kurs omogućava veći stepen slobode vođenja autonomne domaće monetarne i ekonomske politike.

Spoljnotrgovinska ravnoteža je prepuštena delovanju deviznog kursa koji se sada menja. Stabilan i trajan rast i puna zaposlenost sada su stubovi nacionalne politike razvoja, dok je devizni kurs podređen tim ciljevima.

- Fluktuirajući kursevi omogućavaju veću efikasnost domaće monetarne politike. Ako neka zemlja u borbi protiv inflacije podigne kamatnu stopu (ili vodi restriktivnu politiku novca i kredita), porast kamatne stope dovešće do priliva kratkoročnog kapitala, koji će imati tendenciju da snizi devizni kurs (revalorizacija domaćeg novca). Veći kurs domaćeg novca dovodi do povećanja uvoza, a smanjenje izvoza. Porast uvoza dovodi do snižavanja cena na domaćem tržištu ili će dovesti do smanjenja nacionalnog dohotka, odnosno oba delovanja istovremeno. Promene u trgovinskom bilansu pomoći će, uz porast kamate, da se brže otklanjaju inflacioni poremećaji. Suprotno navedenom, ako neka zemlja želi da poveća proizvodnju i zaposlenost, sniziće kamatnu stopu. Smanjenje kamate dovodi do odliva kapitala, dolazi do pada kursa domaćeg novca (devalorizacije), dolazi do porasta izvoza u odnosu na uvoz. To će podstaknuti već nastale promene u domaćoj privredi na sektoru potrošnje, kredita i investicija nastalih sniženjem kamatne stope.
- Fluktuirajući kursevi su uglavnom rezultat promena kupovnih snaga nacionalnih novčanih jedinica, tako da se menjaju srazmerno tim promenama.
- Nepovoljna kretanja deviznog kursa domaće valute dobar su indikator monetarnim vlastima, i drugim organima ekonomske politike, da su potrebne određene korektivne akcije u domaćoj privredi.
- Kod fluktuirajućeg kursa obično nije potrebna intervencija Centralne banke na deviznom tržištu, pre svega radi zaštite kursa domaće valute.
- Potrebne su i manje devizne rezerve, jer se devizni kurs automatski menja. Ove rezerve se mogu koristiti za dodatni uvoz, finansiranje dodatne vlastite i opšte potrošnje, odnosno u investicije za proširenje kapaciteta.
- Fluktuirajući devizni kurs ograničava spekulativno kretanje novca i kapitala. Ovo iz razloga što ne postoji više obaveza konverzije deviza po unapred datom deviznom kursu.
- Sistem fluktuirajućih kurseva omogućava svakoj zemlji da "bira stepen inflacije po svojoj želji, s tim što takva inflacija ne može biti izvezena u zemlje sa stabilnom valutom (ili zemlje čija je stopa inflacije niža)".

Nedostaci sistema fluktuirajućih kurseva su:

- velika nestabilnost i neizvesnost od budućih kretanja na deviznom tržištu, što stvara nesigurnost u međunarodnom sistemu plaćanja i međunarodnom prometu,
- devizni rizik u poslovanju,
- opasnost od pojave i međunarodnog prenošenja inflacije, a i njenog širenja u nacionalnim privredama,
- promene u međunarodnoj monetarnoj sposobnosti .

U savremenim okolnostima fluktuirajući devizni kursevi ne formiraju se više slobodno, već kao i fiksni kursevi postaju predmet određene devizne kontrole. U tom smislu se može govoriti o manipulisanom fluktuirajućem deviznom kursu, koji se danas obično naziva plivajući (*floating*) kurs

66. MONETARNA POLITIKA U USLOVIMA FIKSNOG I FLUKTUIRAJUĆEG DEVIZNOG KURSA

U sistemu fiksnih deviznih kurseva domaći novčani opticaj mora se podrediti ponašanju deviznih rezervi, odnosno stanju platnog bilansa. Devizne rezerve time postaju osnovna determinanta regulisanja unutrašnjeg novčanog opticaja. Njihovo povećanje (preko obaveznog otkupa deviza od Centralne banke) dovodi do povećanja novčanog opticaja, a smanjenje – do smanjenja mase novca u opticaju.

U vođenju monetarne politike obično se polazi od stava da "dinar treba da ima devizno pokriće", odnosno da rast deviznih rezervi služi kao osnova za emisiju novca Centralne banke. Ovakav pristup u vođenju monetarne politike je nekorektan iz nekoliko razloga:

1. U situaciji deficita platnog bilansa, posebno kada se deficit povećava, morala bi se voditi deflaciona (restriktivna) monetarna politika. Odliv deviza i plaćanje većeg uvoza dovodi do povlačenja novca iz privrede. Privreda (i banke) postaju trajno nelikvidne;
2. Deficit platnog bilansa je rezultat deficita trgovinskog bilansa (veći uvoz u odnosu na izvoz roba i usluga). Monetarna politika ne deluje stimulatивно na proizvodnju, izvoz i likvidnost privrede, ali nije ni u funkciji uravnotežavanja domaćeg tržišta (ponude i tražnje roba na tržištu);
3. Novoj filozofiji interne i eksterne ravnoteže (žrtvovanje eksterne ravnoteže) ne odgovara politika vezivanja emisije novca i kredita za devizno pokriće. U slučaju fluktuirajućeg kursa ovaj kurs često oscilira, uglavnom u pravcu snižavanja, tako da se i monetarna politika mora tome podešavati.
4. Slabe izvozne performanse privrede, u slučaju mogućnosti uzimanja inostranih finansijskih kredita, da bi se pokrio deficit trgovinskog i platnog bilansa, delovaće inflatorno preko dodatne emisije domaćeg novca, a promena deviznog kursa – deprecijacija, preko obračuna obaveza po novom kursu dovešće do odliva nacionalnog proizvoda u inostranstvo.
5. U uslovima postojanja fiksnog deviznog kursa, zbog različitog kretanja inflacije i troškova poslovanja u zemlji i inostranstvu, ovaj kurs vrlo brzo postaje precenjen ili potcenjen. Devizne rezerve se tope pa država merama monetarne kontrole i intervencijama na deviznom tržištu nastoji da zaštiti kurs (posebno kada pada kurs domaćeg novca).
6. Fiksni devizni kurs primorava državu da se stalno prilagođava stanju platnog bilansa i da vrši prilagođavanje deviznog kursa. Država u uslovima fiksnog kursa vrlo često gubi svoj monetarni suverenitet;

Monetarna politika ostvaruje različite efekte i ima različit domet delovanja (samostalnost) u uslovima fiksnih i fluktuirajućih kurseva. Od izbora oblika kursa zavisi koliko će centralna monetarna vlast biti u stanju da drži pod kontrolom masu novca u opticaju, emisiju primarnog novca, nivo kamatnih stopa, likvidnost privrede i banaka, a i očuvati sopstveni monetarni suverenitet.

U sistemu fiksnog kursa, sa kretanjem kapitala, nema autonomne monetarne politike. Ako se nastoji da domaći novac ima devizno pokriće 100%, to zahteva veliku disciplinu bankarskog i finansijskog sistema. Povećanje novčane mase obezbeđuje se isključivo povećanjem deviznih rezervi u zemlji (devizni neto priliv).

U sistemu slobodno fluktuirajućeg kursa, kurs se formira prema ponudi i tražnji na deviznom tržištu. Novčani opticaj se formira nezavisno od visine i kretanja monetarnih rezervi. Ovaj sistem deviznog kursa vezan je i za velike oscilacije domaćih cena, nominalnih (i realnih) kamata, paralelno sa oscilacijom kursa. Nerazvijene privrede često preferiraju fiksni kurs, ali bez posebne namere i da ga brane iz deviznih rezervi (koje su i inače male i nedovoljne), pribegavajući pri tome povremenim devalvacijama valute : Druga varijanta je izbor politike "kontrolisanog klizanja kursa", koji često koriste male države u procesu tranzicije.

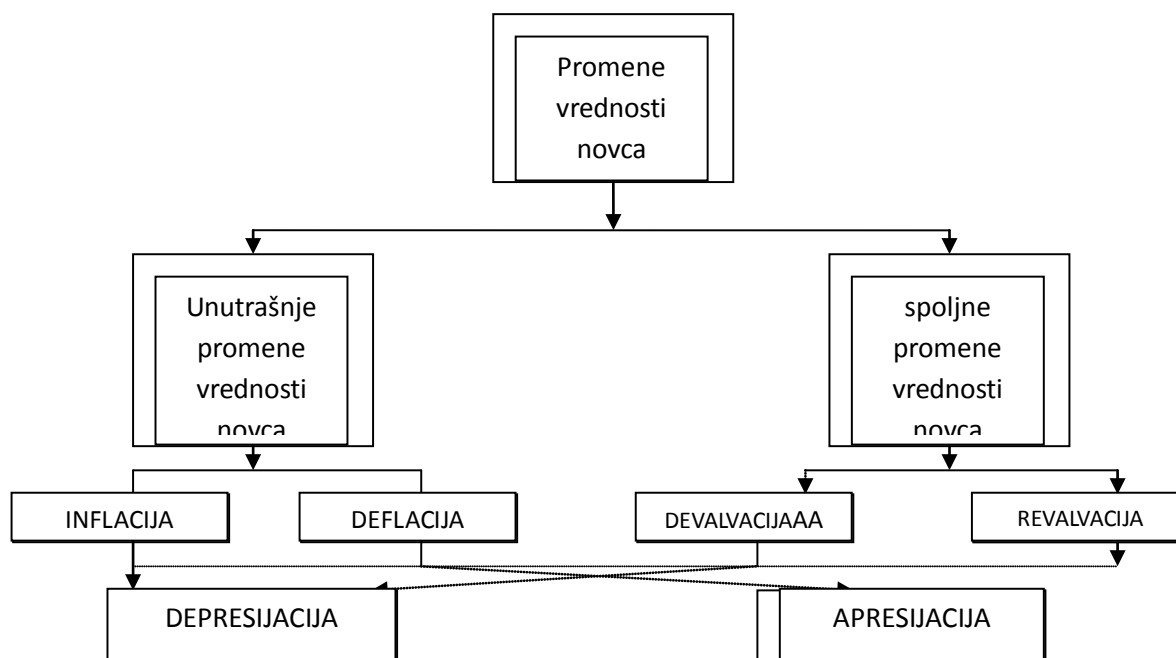
67. INTERVALUTARNA VREDNOST NOVCA I KUPOVNA SNAGA

Vrednost novca se pojavljuje u dvojakom obliku: kao kupovna moć novca u zemlji i intervalutarna ili međunarodna vrednost.

Kupovna snaga novca na domaćem tržištu osnova je formiranja deviznog kursa nacionalne valute. Inflacione ili deflacione promene u nacionalnoj privredi, koje deluju na kupovnu moć novca unutar privrede, neposredno se odražavaju i na intervalutarnu vrednost novca. Nema stabilnog deviznog kursa ukoliko kupovna snaga novca apsolutno i relativno (u odnosu na druge valute) opada.

Proces inflacije dovodi do toga da kupovna moć novca na domaćem tržištu opada, tako da dolazi do odstupanja nominalne vrednosti novca od njegove funkcionalne vrednosti. Zbog negativnog efekta, država pristupa merama koje dovode u sklad kupovnu snagu na domaćem i inostranom tržištu. Jer, u osnovi, devizni kurs treba da posluži izjednačavanju domaćih cena i cena na svetskom tržištu.

Promene interne i eksterne vrednosti novca

68. DEVALVACIJA NACIONALNOG NOVCA

Devalvacija je namerno i zakonskim putem (odlukom monetarne vlasti) smanjenje vrednosti nacionalne valute u odnosu na njen standard – zlato ili druge valute. To je povećanje cene strane valute, odnosno smanjenje cene domaće valute.

Devalvaciji se i pristupa kada je devizni kurs zbog dužeg trajanja fundamentalne neravnoteže i inflacije postao precenjen, tako da se devalvacijom postiže kurs ravnoteže. Devalvacija služi i kao sredstvo za postizanje izvoza i ograničavanje uvoza, da bi se popravilo stanje u platnom bilansu.

Dinar je 1973 prešao na fluktuirajući kurs, a u toku poslednjih 46 godina menjao je vrednost (devalvirao) 23 puta. Istovremeno je izvršeno i sedam denominacija, a to znači da neprekidno opada vrednost domaće valute.

Devalvacija je jedna monetarno – politička mera koja ima za cilj prilagođavanje, odnosno adaptiranje domaćeg nivoa cena svetskom tržištu, pošto bi domaće cene trebalo da budu ekvivalentne cenama iste robe u inostranstvu.

Smisao devalvacije valute i jeste u tome da se domaći proizvođači preorijentišu na inostrana tržišta (izvoz), a domaći kupci na domaće tržište.

Efekti devalvacije na izvoz i uvoz zavise od četiri vrste cenovne elastičnosti:

- 1) elastičnosti strane tražnje domaćih proizvoda (zemlje koja je devalvirala) - mnogi proizvodi koji se do devalvacije nisu izvozili postaju konkurentni.
- 2) elastičnosti domaće ponude izvoznih proizvoda - potrebna je dodatna ponuda roba za izvoz, a to se može ostvariti ili iz već osiguranih zaliha za izvoz, ili novom dodatnom proizvodnjom, odnosno preusmeravanjem ponude sa domaćeg tržišta na inostrano tržište.
- 3) elastičnosti domaće tražnje uvoznih proizvoda - zavisi od uvozne zavisnosti privrede i strukture uvoza (ako se radi o osnovnim životnim proizvodima uvoz se neće smanjiti, ali će roba poskupeti za stopu devalvacije, dok se uvoz luksuzne robe smanjuje devalvacijom)
- 4) elastičnosti strane ponude uvoznih proizvoda - izražava se preko poskupljenja uvoza. Devalvacija treba da smanji tražnju inostranih proizvoda, ali ukoliko strani izvoznik snizi cene ili daje druge

beneficirane uslove prodaje da bi osigurao plasman, može se neutralisati očekivani efektat devalvacije na uvoz.

Devalvacija može imati i **indirektne efekte**.

- Pošto dovodi do pojevtinjenja faktora proizvodnje u odnosu na inostranstvo, može doći do povećanog interesa inostranog kapitala za investicije u zemlji koja je devalvirala.

- Nakon devalvacije vlasnici kapitala nastoje da pobegnu od devalvirane valute pretvarajući kapital u čvrstu valutu, da bi se zaštitili od gubitaka i kursnog rizika. Bekstvo ovog kapitala kratkoročnog karaktera ("vrući novac") dovodi do slabljenja nacionalne valute, topljenja deviznih rezervi i pogoršanja odnosa u platnom bilansu. Da bi se to sprečilo devalvacija se obično objavljuje preko vikenda.

- Devalvacija snažno deluje i na sektor usluga, posebno turističkog karaktera. Sniženje cena domaćih usluga za strane korisnike može povećati turistički promet i devizni priliv, dok putovanja u inostranstvo postaju skuplja što dovodi do smanjenja deviznog odliva.

- Devalvacija ima snažne efekte na inostrane dugove zemlje koja devalvira valutu pošto treba znatno više domaćeg novca za kupovinu deviza da bi se izmirile devizne obaveze prema inostranstvu.

- Devalvacija ima snažne redistributivne efekte u nacionalnoj privredi, jer dovodi do velikog preliivanja dohotka iz uvozno zavisnih u izvozne grane privrede.

- Devalvacija ima višestruke efekte preko promena izvoza (rast) i uvoza (pad) na nacionalni dohodak preko multiplikativa spoljne trgovine.

Devalvacija je opravdana samo onda ako se izvrši u visini koja je potrebna da se uspostave kursevi ravnoteže. Država može izvršiti devalvaciju u većem stepenu od stepena inflacijom deprecirane valute. Tada nastupa "konkurentna devalvacija" koja dobija oblik valutnog dampinga.

Ograničavanjem uvoza, a stimulisanjem izvoza, devalvacija dvostruko pridonosi poboljšanju trgovinskog bilansa zemlje i poboljšanju platnog bilansa, uz jačanje deviznih rezervi. To je jedan od glavnih ciljeva devalvacije kao mera spoljnotrgovinske politike.

Treba znati:

1. Da se poboljšanjem trgovinskog bilansa pogoršavaju uslovi razmene (za isti obim uvoza sada treba dati veću količinu izvoza), to je poznato pogoršanje na području uslova trgovanja ili "*terms of trade*".
2. Da se od takvih ciljeva nešto može očekivati samo ako se ne nastavi rast cena, odnosno inflacija u zemlji koja je devalvirala valutu.
3. Konačan uspeh devalvacije zavisi i od kretanja inostranih cena, one moraju ostati nepromenjene (ili se samo relativno povećavaju – u odnosu prema cenama privrede koja devalvira).

Pre ulaska u devalvaciju treba prethodno izučiti sve pozitivne i negativne efekte devalvacije, kao i njena kratkoročna brza i odgođena ili usporena delovanja.

Devalvacija ima i svoju negativnu stranu delovanja. Devalvacija direktno podstiče inflaciju. Uvozni proizvodi poskupljuju za stopu devalvacije. Skuplji uvozni proizvodi veoma brzo se "ugrađuju" u cene drugih roba, čime se uvozna inflacija brzo širi. Ako bi cene izvozne robe na domaćem tržištu porasle za iznos procenta devalvacije, efikasnost devalvacije bi bila jednaka nuli. Zbog toga se ne sme dozvoliti rast cena u zemlji, već njihovo dalje zamrzavanje i tek postepeno popuštanje.

Na uspeh devalvacije utiču mnogi faktori, kao:

1. struktura izvoza zemlje koja devalvira i njena izvozna orijentacija,
2. kretanje cena u privredi nakon devalvacije,
3. značaj zemlje i učešće njenog izvoza u ukupnoj svetskoj trgovini,
4. broj zemalja koje istovremeno devalviraju,
5. elastičnost strane tražnje, u odnosu na ponudu robe i usluga od strane zemlje koja je devalvirala i dr.
6. Devalvacija domaće valute, zbog povećanja deviznog kursa inostranih valuta, dovodi do dodatne emisije novca na bazi deviznih transakcija, na šta se mora računati kada se sprovodi devalvacija. Da bi se izbegli nepovoljni efekti deviznog bilansa, obično se sprovodi restriktivna monetarna politika preko ograničavanja bankarskog kredita.

69. REVALVACIJA NACIONALNE VALUTE

Revalvacijom se povećava intervalutarna vrednost domaće valute. Ovu meru karakteriše zakonsko povećanje pariteta i jačanje intervalutarne vrednosti novca. Revalvacija je, pre svega posledica porasta unutrašnje kupovne snage novca, koja se postiže porastom proizvodnje i produktivnošću rada, deflacijom, restriktivnom kreditnom politikom i sniženjem cena.

Revalvacijom se zakonskim putem dovodi u sklad nominalna vrednost novca sa njegovom realnom vrednošću. Devalvacija se javlja kao normalna posledica inflacije i pada kupovne snage novca, a revalvacija se javlja kao normalna posledica deflacije i porasta kupovne moći novca. Revalvacija kao monetarna mera danas se preduzima vrlo retko, pošto je prisustvo inflacije i stalnog deficita platnog bilansa faktor koji otežava i onemogućava prihvatanje revalvacije kao korektivne mere intervalutarne vrednosti novca.

Revalvacijom se mogu, pored porasta unutrašnje kupovne snage novca izazvati i drugi faktori:

- Suzbijanje inflacionih tendencija u privredi, koje nastaju zbog visokog suficita u platnom bilansu. Smanjenje izvoza i porast uvoza dovodi do smanjenja deviznog priliva i smanjenja novčanog opticaja koji se zasniva na tome.
- Relativna revalvacija javlja se kao posledica sprovedenih devalvacija određenih valuta. Sve nedevalvirane valute relativno su revalvirale u odnosu na valute koje su devalvirale.
- Revalvacija zbog međunarodnog prestiža, kao što je bio slučaj sa revalvacijom engleske funte 1925. godine.
- Svaka revalvacija dovodi do toga da uvoz, obračunat u domaćoj valuti, postaje jeftiniji, dok izvozne cene ostaju za domaće izvoznike iste, ali za inostranog kupca više. Roba poskupljuje u srazmeri sa stepenom revalvacije. Izvoz opada, uvoz raste, suficit platnog bilansa se "topi", nestaje.
- Revalvacija može nastati i bez formalnog akta države kada na deviznom tržištu poraste kurs neke valute
- U novije vreme postoje i novi oblici tzv.prikrivene ili "tihe" revalvacije, kada se uvođenjem poreza na izvoz i smanjenjem poreza na uvoz doprinosi "izmeni" kursa i popravljaju stanja u trgovinskom i platnom bilansu. Činak "tihe" revalvacije je identičan pravoj revalvaciji, ali zvanični kurs ostaje nepromenjen.

70. POJAM I SADRŽAJ JAVNIH FINANSIJA

Naziv finansije potiče od latinske reči *ginantio*, u značenju – plaćanje u opštem smislu, odnosno, izraza *finantia pecunaria* – novčana plaćanja.

Finansije u širem smislu obuhvataju sve poslove koji se zasnivaju na novčanim odnosima.

Finansije u užem smislu odnose se na sistem prikupljanja i trošenja javnih sredstava u zadovoljavanju javnih potreba.

Javne potrebe su potrebe države na osnovu kojih nastaju javni rashodi. Nauka o finansijama postaje posebna naučna disciplina od sredine XIX veka, a do tada su taj problem izučavale politička ekonomija i druge naučne discipline. Savremene finansije kao jedinstvenu naučnu disciplinu čine monetarne finansije (novac,kredit,banke,berze), javne finansije, međunarodne finansije (obuhvataju probleme međunarodnog finansiranja i kretanja kapitala,štednje i akumulacije).

Akumulacija je sakupljanje kapitala, novčanih sredstava ili dobara radi održavanja kontinuiteta proizvodnje ili potrošnje ili pak za njihovo povećanje (stvaranje štednje).

Javne finansije su ekonomska disciplina koja se bavi proučavanjem načina pribavljanja javnih prihoda i njihovo trošenje kroz javne rashode i to sve u okviru državnog budžeta.

Javni prihodi predstavljaju prihode države koji se mogu prikupiti u obliku poreza, taksi, doprinosa. Javni prihodi se često poistovećuju sa porezima pošto oko 80% javnih prihoda jedne države čine porezi.

Javni rashodi su izdaci države radi obavljanja njenih ustavom i zakonom propisanih funkcija.

Savremene finansije obuhvataju ukupno novčano poslovanje jedne zemlje. Predmet javnih finansija je finansijska aktivnost države i njenih upravnih organa i organizacija. Priroda finansija je određena novcem kao društveni i finansijski fenomen. Da bi funkcionisanje javnih finansija jedne države bilo efikasno i racionalno mora se prerthodno obezbediti pravna sigurnost zemlje, otvorenost privrede prema međunarodnom okruženju i stabilnost novca.

71. JAVNE POTREBE I JAVNA DOBRA

Javna dobra su ona dobra koja nam savremena i moderna država stavlja na raspolaganje putem mehanizacije javnog sektora. Karakteristike su:

- neisključivost – korišćenje javnog dobra u određenom trenutku od strane odedene osobe ne isključuje mogućnost korišćenja tog dobra o0d drugih osoba
- neiscrpnost – ako javno dobro koristi više osoba u isto vreme, ali to ne znači da ćemo to dobro iscrpiti
- nedeljivost – javno dobro se ne može podeliti.

Javna dobra se dele na:

- čista javna dobra – nudi samo država i nemogu se kupovati ni prodavati,
- nečista javna dobra – uz državu ih može ponuditi i privatni sektor (zdravstvena zaštita, obrazovanje, sport, kultura)
- meritorna (minimalno obrazovanje) – kada pojedinac nije u stanju da ispravno proceni neko dobro i država tada odlučuje za njega.

Javne potrebe se često poistovećuju sa javnim prihodima. Postoji razlika između individualnih potreba (moguće ih je pojedinačno zadovoljiti što nije slučaj kod javnih potreba) i javnih potreba (mogu se ostvariti samo perko kolektivne akcije, odnosno državne organizacije). Savremena država mora obezbediti javne prihode za finansiranje javnih potreba (vojska, zdravstvo, kultura, itd.). Javne potrebe se mogu zadovoljiti na četiri načina:

- na osnovu javnih dobara i usluga koje proizvodi država bez direktnog plaćanja
- na osnovu dobara i usluga privatnih preduzeća bez druš.plaćanja
- na osnovu proizvodnje privatnih preduzeća koja se realizuje na tržištu.

Tendencija rasta javnih potreba

Dugoročni rast javnih rashoda u savremenim državama uslovljen je tehničkim, demografskim i socijalnim faktorima, širenjem javnog sektora i porastom državnog intervencionizma. Faktori rasta javnih rashoda su pojave ek.kriza i nezaposlenosti, vojni troškovi, povećanje broja korisnika usluga, promena načina finansiranja javnih potreba itd. Postoje različite teorije koje objašnjavaju koji faktori utiču na rast javnih potreba, navešćemo nekoliko: XIX vek Vagner, Pikok i Vizman, sredina XX veka Timm.

- **Adolf Vagner** (1835-1917): povećanje društvene podele rada, povećanje broja stanovnika, povećanje gustine naseljenosti, širenje programa socijalne zaštite su faktori koji utiču na povećanje javnih potreba

- **Pikok i Vizman** – potvrđuju Vagnerove nalaze i uočavaju obrazac rasta – rashodi se skokovito povećavaju u vreme velikih katastrofa, npr. ratova, privrednih kriza, prirodnih katastrofa, nakon čega ostaju na dostignutom nivou.

- **Tim** sredina XX veka – Teorija četiri vremenska pomaka:

- **prirodni pomak** – rast dohotka per capita dovodi do skokovitog rasta izdataka za obrazovanje i socijalne programe,

- **sistemski pomak** – u tržišnoj privredi se najpre razvijaju delatnosti koje donose profit, a kada privreda kroz rast tih delatnosti dostigne određeni nivo rastu pritisci za zadovoljenje javnih potreba,

- **institucionalni pomak** – demokratizacijom društva raste sklonost ka preraspodeli dohotka,

- **ideološki pomak** – ideološki i naučni (Kejnzijanska ekonomija, socijaldemokratija) stavovi utiču na povećanje uloge države u privredi i društvu.

Uzroci rasta javnih rashoda:

- nominalni rast – inflacija, promena teritorije zemlje, primena metodologije

- realni rast – rast privredne aktivnosti, promene privredne strukture, povećanje broja stanovnika,

Uzroci rasta javnih potreba:

- rast državne intervencije u privredi

- socijalno politički uzroci

- finansijski uzroci

- vanredne aktivnosti

- promena metodologije.

Nacionalni dohodak je ekonomski pojam koji podrazumeva novonastalu vrednost u privredi jedne zemlje u toku posmatranog perioda najčešće jedne godine. Nacionalni dohodak se koristi kao agregatni pokazatelj postignutog stepena razvoja privrede.

72. FISKALNI FEDERALIZAM

Primer: SAD, Rusija, Meksiko, Australija, Švajcarska itd, a i Srbija

U federalnom sistemu javni prihodi i javni rashodi podeljeni su između više državnih nivoa. Ovde regioni i opštine imaju značajnu ulogu u alokaciji privrednih resursa. Osnovni problem federalizma je koordinacija odluka različitih državnih nivoa. Na federalnom nivou nije moguće ostvariti različite preferencije građana ka potrošnji lokalnih dobara. Ukoliko postoje veće razlike u preferencijama građana potrebna je decentralizacija. **Decentralizacija** označava onu vrstu organizacije kojom se upravljanje ili rukovođenje prenosi sa centralnih organa na niže. U tom slučaju ti niži organi imaju manju ili veću samostalnost u organizaciji i načinu obavljanja poslova. Neefikasnost decentralizacije ubiranja poreskih prihoda prouzrokovana je negativnim podsticajima različitog poreskog opterećenja i nivoa javnih rashoda. Prednost decentralizovanog odlučivanja se ogleda u mogućnosti boljeg sagledavanja individualnih preferencija građana na određenoj teritoriji. **Centralizacija** je pojam koji znači vladavinu nad nekim prostorom iz jednog sedišta, tj. centra.

Principi federalizma su : supsidijarnost (centar vlada samo sporazumno i dogovorno uz saglasnost federalnih jedinica), međuzavisnost članica federacije (potreban zajednički centar moći), zajednički zakoni, jezik i valuta, razgraničenje zakonodavne, sudske i izvršne vlasti (demokratizacija javne vlasti), i dvojno državljanstvo. U federalizmu je značajan princip dobrovoljnosti. Članice federacije zadržavaju svoj identitet i ostvaruju zajedničke ciljeve. U ovom sistemu je potrebna stalno koordinacija vlasti i spremnost da se ona u određenim slučajevima prenese sa vrha na niže nivoe vlasti.

Institucije javnih rashoda (ne spada u pitanje 72)

Institucije predstavljaju opis i okvir delovanja u javnim finansijama, dok zakoni daju njihovo objašnjenje. **Javno pravo** je skup pravnih propisa kojima se reguliše finansijska delatnost države i drugih javno pravnih tela. **Javna služba** organizuje i pruža javne usluge na određenoj teritoriji (komunalna preduzeća). **Finansijski sistem** predstavlja skup instrumenata upravnih organa i organizacija, normi, procedura i dr. u oblasti ubiranja i trošenja javnih sredstava u cilju zadovoljenja javnih potreba (poreski sistem, poresko pravo...). **Fiskalni sistem** je skup instrumenata, normi u oblasti javne privrede (fiskalni monetarni sistem). **Fiskalni kapaciteti** su sposobnost preduzeća ili privrede da podnese fiskalno opterećenje. **Fiskalno opterećenje** predstavlja odnos između društvenog proizvoda i javnih rashoda ili između nacionalnog dohotka i ukupnih fiskalnih davanja. **Javni zajam** ili državni zajam (kredit) je glavni i najčešći oblik državnog duga. On predstavlja zaduživanje države na osnovu ugovora koji se sklapa sa fizičkim i pravnim licima.

73. POJAM I SADRŽAJ JAVNIH RASHODA

Osnovni cilj javnih rashoda je zadovoljavanje javnih potreba. Oni predstavljaju potrošnju javnih sredstava. Javni rashodi predstavljaju državne i izdatke drugih javnopravnih tela, radi podmirenja javnih potreba u opštem interesu. Javni rashodi su neposredno povezani sa javnim prihodima kao izvorima javnih sredstava. Javni rashodi predstavljaju trošenje sredstava za javne potrebe. Preko javnih rashoda država podmiruje opšte potrebe (unutrašnja spoljna bezbednost, potreba administrativnog aparata i dr.), zajedničke potrebe (socijalno i zdravstveno osiguranje, prosveta, kultura i dr.) i ekonomske potrebe državne intervencije (javne investicije, državne intervencije u raznim oblastima i dr.).

Priroda javnih rashoda je neposredno povezana sa ulogom i zadacima države. U savremenoj finansijskoj teoriji javni rashodi postaju važan faktor za ekonomski razvoj zemlje. Javna preduzeća su posebna institucija javne privrede nastala u razvoju javnih finansija, koja značajno doprinosi obezbeđenju javnih dobara i usluga. Poslovima, cenama, investicijama i potrošnji u javnim preduzećima upravlja država. Javna preduzeća mogu biti agencije ministarstava, javne korporacije i akcionarska preduzeća sa većinskim državnim kapitalom. Ova preduzeća imaju monopol u proizvodnji određenih proizvoda i usluga. Kontrola investicija i poslovanja javnih preduzeća ostvaruje se preko vlade i njenih ministarstava i organa.

Preko **javnih rashoda podmiruju se sledeće potrebe:**

- opšte potrebe – bezbednost unutrašnja i spoljašnja
- zajedničke potrebe – zdravstvo, školstvo
- ekonomske potrebe – javne i državne investicije

Finansijske teorije javnih rashoda su:

- klasična teorija – po njoj državni intervencionalizam je nepotreban, oporezivanje treba da bude malo, korišćenje javnog zajma je neprihvatljivo
- savremena teorija – ona proučava karakter, strukturu i sadržaj javnih rashoda, javni rashodi

postaju važan instrument državne intervencije u privredi, prihvatanje javnog duga.

Principi javnih rashoda

Istraživanje javnih rashoda se u teoriji zasniva na osnovnim principima koji doprinose nacionalnom trošenju javnih sredstava i efikasnom sprovođenju finansijske i ekonomske politike i to: princip opšteg interesa, princip štednje, princip pravilnog vremenskog rasporeda, princip javnih normi, princip umerenosti.

Zajedničke karakteristike javnih rashoda su:

- proporcionalno zadovoljenje javnih rashoda,
- racionalno trošenje javnih sredstava
- ravnoteža između javnih rashoda i prihoda
- usklađivanje kretanja javnih rashoda sa kretanjem nacionalnog dohotka.

74. VRSTE JAVNIH RASHODA

1. redovni i vanredni – redovni se mogu unapred predvideti, unapred se određuju u državnom budžetu za razliku od vanrednih koje je nemoguće unapred odrediti. Oni se pokrivaju iz vanrednih javnih prihoda, a to su npr. borba protiv požara, poplave i dr.

2. produktivni i neproduktivni – produktivni predstavljaju izgradnju javnih preduzeća, telekomunikacije, a neproduktivni su vojni rashodi, sudstvo i dr.

3. odloživi i neodloživi – odloživi su izgradnja sportskih objekata, pozorišta, a neodloživi su isplata ličnih dohodaka,

4. investicioni i transferni – investicioni su geološka i ekološka istraživanja, a transferni su penzije, socijalna pomoć, zdravstveno osiguranje i dr.

5. rashodi centralnih i lokalnih organa vlasti – služe za finansiranje republičkih organa vlasti i lokalnih samouprava. Rashodi centralne vlasti su sudstvo, vojni rashodi, a lokalnih organa vlasti su komunalne usluge, gradski saobraćaj itd.

6. Klasifikacija po subjektu i objektu – po subjektu razlikujemo rashode državnih i lokalnih organa upravljanja, a po objektu razlikujemo lične (plate zaposlenih, penzije i dr.) i materijalne (nabavka osnovnih sredstava) rashode.

7. obavezni i neobavezni – obavezni predstavljaju obaveznost prema preuzetim obavezama, a neobavezni su vezani za određeno usaglašavanje (pozajmice, dodatni zajam...).

75. TRANSFERI JAVNIH RASHODA

Transferima se u javnim finansijama vrši preraspodela nacionalnog dohotka radi ostvarivanja ciljeva socijalne i ekonomske politike. Transfer dela nacionalnog dohotka obavlja se u korist određenih privrednih grana i socijalnih grupa. Transferima se novčana sredstva prenose iz oblasti javnih finansija u privredni sektor.

Ekonomske transferi – dotacije, premije, subvencije i dr. Preko subvencija se realizuje državna intervencija u privredi, kao npr. subvencija proizvoda određene grane, subvencija cena itd.

Socijalni transferi – su složena vrsta transfera koja obuhvata socijalno i zdravstveno osiguranje, invalidsko osiguranje

Kamata na javni dug – ukoliko porast javnih javnih rashoda ne prati odgovarajući porast javnih prihoda, dolazi do javnog duga, a potom i rasta odgovarajućih kamata kao oblika transfera javnih rashoda.

76. EKONOMSKI EFEKTI JAVNIH RASHODA

Ekonomske funkcije javnih rashoda su:

- alokacija privrednih resursa – plasman javnih sredstava u određene regione i privredne oblasti
- preraspodela nacionalnog dohotka – država preko transfera javnih rashoda vrši preraspodelu nacionalnog dohotka,
- stabilizacija i stabilnost privrednog rasta – savremena država preko javnih rashoda utiče na ukupno poslovanje zemlje,

Javni rashodi deluju na sve osnovne privredne agregate, kao što su štednja, investicije, cene, zaposlenost i dr.

U finansijskog teoriji i praksi proučavaju se delovanja javnih rashoda na:

- proizvodnju, investicije i zaposlenost – održavanje pune zaposlenosti, uravnoteže platnog bilansa, stabilnost cena i ostvarivanje privrednog rasta,
- monetarni efekti – stvaranje ograničenja, raspodela i preraspodela novčane kupovne tražnje,

povećanje ili smanjenje javnih rashoda dovodi do stvaranja ili ograničavanja kupovne novčane tražnje,

- delovanje javnih rashoda na nacionalni dohodak,
- stabilizacioni efekti – povećanje javnih rashoda u depresiji i sužavanje u vreme prosperiteta

stabilizaciono deluje na privredna kretanja.

U novije vreme za stabilizaciju privrednih kretanja pretežno se koristi politika oporezivanja.

77. POJAM I SADRŽAJ JAVNIH PRIHODA

Osnovni oblici javnih prihoda u savremenoj finansijskoj teoriji su porezi, takse, carine, parafiskaliteti i dr. Javni prihodi služe za pokrivanje javnih rashoda, odnosno finansiranje javnih potreba. Javni prihodi su utvrđeni zakonom i Ustavom i obavezni su. Javni prihodi se formiraju putem raspodele i preraspodele nacionalnog dohotka.

Klasična teorija je poreze, takse i poreze od javne imovine posmatrala kao normalne – redovne javne prihode i smatra da samo njima treba pokrivati redovne javne rashode. **Savremena finansijska** teorija pored klasičnih javnih prihoda za redovne javne prihode smatra i javni dug, emisiju novca i druge oblike javnih prihoda. Savremena teorija daje prednost klasičnim oblicima javnih prihoda, posebno porezima kao osnovnom obliku javnih prihoda, a javni dug, emisiju novca i dr., po pravilu koristi kao dopunske javne prihode.

Na visinu i strukturu javnih prihoda utiču javne finansije, ekonomska moć države i ekonomski odnosi. Javni prihodi se izražavaju u novcu i povećavaju se zajedno sa povećanjem državne aktivnosti.

78. VRSTE JAVNIH PRIHODA

Osnovna podela javnih prihoda:

- 1. redovni i vanredni** – redovni se ubiraju kontinuirano svake godine iz ekonomskih izvora koji se redovno obnavljaju (porezi, takse), a vanredni se javljaju povremeno radi finansiranja javnih potreba i to javni porezi, javni zajmovi i sl.
- 2. javno pravni i privatno pravni** – javno pravni su prihodi iz dohotka i imovine fizičkih i pravnih lica koje država ubira prisilnim putem i obavezni su, a privatno pravni nastaju na osnovu prava vlasništva i poslovanja javnih preduzeća,
- 3. originalni i derivatni** – originalne stvara država na osnovu prava vlasništva o sopstvene ekonomske aktivnosti, dok su derivatni izvedeni javni prihodi koji se ostvaruju na osnovu državnog suvereniteta, tj. izvedeni su iz dohotka pravnih i fizičkih lica, a to su porezi, doprinosi, takse i dr.
- 4. prihodi od stanovništva i pravnih lica** – prihodi od stanovništva predstavljaju prihode koje plaćaju građani iz sopstvene imovine ili dohotka za finansiranje javnih potreba, npr. porez na prihod od imovine, porezna prihod od zarada, takse, doprinosi itd., a prihodi od pravnih lica se ubiraju od privrednih preduzeća, finansijskih institucija, porezi, doprinosi, carine, takse itd.
- 5. povratni i nepovratni** – kako po pravilu prihodi imaju bespovratni karakter, oni su nepovratni, tj. ne vraćaju se njihovim obveznicima. Javne prihode koji su dogovorni ili prinudni javni zajmovi, država posle izvesnog vremena mora da vrati njihovim obveznicima i to sa određenom kamatom,
- 6. namenski i nenamenski** – namenski su oni državni prihodi čija je namena unapred utvrđena, a nenamenski su oni bez unapred utvrđene namene.
- 7. prihodi u novcu i naturi** – prihodi u novcu su porezi, doprinosi, takse, a prihodi u naturi su pokloni od fizičkih i pravnih lica (fondacije),
- 8. prihodi od centralne i lokalne vlasti** – na osnovu ovih prihoda razlikujemo prihode na nivou federacije, regiona i opštine.

79. POJAM PORESKOG SISTEMA

Porezi su prisilna davanja koji ubiraju javno pravna tela bez ikakve protivnagnade. U savremenim finansijama naplata poreza se vrši u novcu. Porezi su glavni izvori prihoda i nepovratni su. Prinudno davanje je osnovna karakteristika poreza, jer porez uvodi država na osnovu svog finansijskog suvereniteta. Najznačajnija vrsta javnih prihoda su porezi, oko 80%. Poreski obveznici po zakonskim propisima moraju izvršiti svoje obaveze u određenom roku. Druga karakteristika poreza je davanje bez direktne protivnagnade. Porezi su značajni instrument socijalne, ekonomske i razvojne politike.

Definicija poreza je: porezi su prisilni, nepovratni i bez protivnagnade u opštem interesu ubirani javni prihodi na osnovu suvereniteta i instrumenata fiskalne, socijalne i ekonomske politike savremene

države.

Porezi su najznačajniji deo javnih prihoda koji služe za podmirivanje javnih rashoda a koji imaju opšti državni karakter. Razvijaju se u kapitalizmu sa razvojem države i njenih funkcija. Država, uključujući i niže političko – teritorijalne zajednice, od subjekata pod svojom poreskom vlašću prinudno uzima novčana sredstva bez neposredne protivusluge, a u cilju pokrivanja svojih finansijskih potreba i drugih, pre svega, ekonomskih i socijalnih ciljeva. To je takav prihod gde nije unapred utvrđena njegova svrha, a naplaćuje se isključivo u novcu (retko u naturi).

Poreski sistemi savremenih država, zemlje EU imaju jedinstveni centralizovani monetarni sistem i jednu Evropsku Centralnu Banku (ECB), ali zato imaju samostalne fiskalne – poreske decentralizovane sisteme.

Razlike u poreskim sistemima savremenih država nastaju zbog :

1. Razlika u razvijenosti privreda pojedinih zemalja,
2. Zbog razlika u društveno – ekonomskom uređenju pojedinih zemalja sa aspekta razvijenosti tržišne privrede,
3. Zbog fleksibilnosti pojedinih poreza koji zavise od strukture i snage privrede pojedinih zemalja,
4. Zbog fleksibilnosti poreza u zavisnosti od strukture radne snage pojedinih zemalja,
5. Zbog razlika u stepenu otvorenosti pojedinih ekonomija imamo i različite poreske sisteme tih zemalja.

80. POJAM I CILJEVI PORESKE POLITIKE

Poreska politika je deo ekonomske i socijalne politike. Subjekat poreske politike je država, odnosno njeni organi, od centralnih do lokalnih. Subjekat poreske politike ima pravo poreskog suvereniteta (pravo uvođenja poreza) i to na više nivoa, što zavisi od državno – političkog uređenja (kod nas od nivoa republike do nivoa opštine).

Korišćenjem adekvatnih instrumenata poreske politike realizuju se određene makroekonomske funkcije države, odnosno ciljevi :

1. Stabilizaciona funkcija poreske politike (stabilnost cena i deviznog kursa),
2. Alokativna funkcija poreske politike (stimuliše akumulaciju privrednih subjekata kroz sistem poreskih oslobođanja i poreskih olakšica),
3. Redistributivna funkcija poreske politike -vrši se preraspodela nacionalnog dohotka između različitih društvenih slojeva.

Redistributivna funkcija poreske politike se najčešće sprovodi kroz :

- a) Sprovođenje oštre progresivne poreske stope kako bi se zahvatio što više izuzetno visok dohodak imućnih građana.
- b) Poreskim olakšicama pomaže se siromašnim društvenim slojevima (olakšice na razne načine).

81. PORESKI SISTEM U SRBIJI

Poreski sistem svake, pa tako i naše zemlje zasniva se na poreskom pluralizmu koji nastaje kao rezultat kompromisa političkih snaga u društvu, kao i potreba za iznošenjem sigurnih izvora za finansiranje javnih rashoda. Poreska politika u Srbiji sprovodi se na više nivoa vlasti (Republika, Autonomna pokrajina, Grad i Opština). Postoje sledeće vrste poreza u Srbiji :

1. Porez na promet (porez na promet proizvoda, porez na promet usluga i akcize),
2. Porez na dobit preduzeća,
3. Porez na dohodak građana,
4. Porez na imovinu,
5. Porez na finansijske transakcije,
6. Porez na upotrebu, držanje i nošenje određenih dobara,
7. Porez na fond zarada.

82. KLASIFIKACIJA POREZA

U ekonomskoj teoriji razvile su se **dve teorije** o strukturi poreskog sistema :

1. Poreski monizam (samo jedan porez) – Prvi su ovu teoriju uveli krajem 18. veka fiziokrati koji su u skladu sa svojim učenjem (višak vrednosti nastaje samo u poljoprivredi) zastupali ideju o zavođenju samo jednog poreza (čist prihod od zemljišne rente).
2. Poreski pluralizam (poreski sistem se sastoji iz više poreskih oblika). On je dobio primenu u svim poreskim sistemima danas.

Razlikujemo sledeće **poreske oblike** :

- a) **Neposredni** (direktni) i **Posredni** (indirektni) porezi : Ako poreska snaga proizilazi iz posedovanja imovine ili dohotka, imamo neposredne poreze; a ako se poreska snaga određuje u vidu potrošnje, onda se radi o posrednim porezima.
- b) **Subjektivni i Objektivni porezi** : Subjektivni porezi su vezani za određenu ličnost koja ostvaruje dohodak ili poseduje imovinu, a objektivni ili realni porezi su oni koji se utvrđuju na osnovu objektivnih elemenata bez obzira na ličnost poreskog obveznika.
- c) **Analitički i Sintetički porezi** : Analitički porezi se odnose za svaki objekat posebno, a sintetički porezi se odnose na ukupnu obveznikovu imovinu, dohodak ili promet svih proizvoda ili usluga.
- d) **Ad Valorem i Specifični porezi** (na osnovu prikazivanja poreske osnovice). Ad Valorem (lat. – prema vrednosti) su porezi gde se poreska osnovica prikazuje u novčanim jedinicama. Specifični porezi su oni gde se poreska osnovica prikazuje u nekim jedinicama mere, npr. osnovice kod akciznih proizvoda- paklica cigareta, litar vina itd.
- e) **Redovni i Vanredni porezi** : Redovni porezi se kontinuirano naplaćuju za jedan vremenski period, a vanredni se naplaćuju u vanrednim situacijama i služe za pokriće vanrednih javnih rashoda (npr. sanacija od velikih elementarnih nepogoda).
- f) **Porezi u novcu i naturi** : Porezi u novcu su potpuno istisnuli poreze u naturi koji se samo u izuzetnim slučajevima pojavljuju.

83. OSNOVNI ELEMENTI OPOREZIVANJA

Osnovni elementi oporezivanja su :

1. **Poreski obveznik** - fizičko ili pravno lice koje je zakonom obavezno da plati porez – to je poreski subjekat,
2. **Predmet oporezivanja** - to je poreski objekat kao odraz ekonomske snage koji se treba oporezivati – prihod, dohodak, imovina, potrošnja, itd.,
3. **Poreska osnovica** - kvantitativno određeni iznos predmeta oporezivanja primenom poreske stope na utvrđenu poresku osnovicu dobija se iznos poreza koji je obveznik dužan da plati,
4. **Poreska stopa** -procentualni iznos poreza u odnosu na fiksnu poresku osnovicu. Kada se kao kriterijum za poresku stopu uzme odnos između kretanja stope i osnovice, **poreske stope mogu biti**:
 - a) proporcionalne- ostaje nepromenjena bez obzira na visinu osnovice,tj.odnos između osnovice i poreskog duga je konstantan;
 - b) progresivne – uvećavaju se kada se uveća osnovica;
 - c) degresivne – smanjuje se stopa sa povećanjem osnovice. Veoma se retko primenjuje;
5. **poreske olakšice** su ustupak koji država čini obveznicima kroz umanjenje osnovice, odlaganje poreskih obaveza i umanjenje obračunatog poreza. Poreske olakšice daju investicioni podsticaj, podstiču ulaganja stranog kapitala, vrše ravnomerniju raspodelu nacionalnog dohotka i pomažu stimulisanju privrednog rasta.

84. NAČELO OPOREZIVANJA

Porez kao veoma kompleksna i složena kategorija (sadrži u sebi : ekonomske, socijalne, finansijske, političke i druge elemente) ima određene principe ili načela na kojima se i zasniva određeni poreski sistem. Principe poreskog oporezivanja prvi je formulisao i sistematizovao nemački finansijski pisac Adolf Vagner. Savremena finansijska teorija je samo malo dogradila ta Vagnerova četiri osnovna principa oporezivanja savremenih poreskih sistema :

1. **Finansijsko politička poreska načela** : Porezi treba da budu dovoljno izdašni kako bi pokrili sve državne rashode jer su oni instrument koji obezbeđuje određene budžetske prihode. Javljaju se kao :
 - a) Načelo izdašnosti (izdašan porez koji bi neinflatorno obezbedio dovoljno finansijskih sredstava za pokriće javnih rashoda),
 - b) Princip elastičnosti (da rast poreskih stopa bude usklađen sa privrednim rastom i njegovim promenama). Ovde razlikujemo finansijsku elastičnost (svojstvo poreza da se prilagođavaju promenama javnih rashoda) i ekonomsku elastičnost (kada poreski prihodi rastu sa rastom poreskih rashoda, tako da država ne mora da menja poreske stope).
2. **Ekonomska poreska načela** : Porez ne sme da umanja ekonomsku snagu poreskog obveznika i tako unese poremećaj u normalne privredne tokove i zato ne sme da bude preterano visok –

već dovoljan i stabilan. Ovde razlikujemo :

- a) Princip efikasnosti (poreski sistem ne sme da narušava efikasnu alokaciju privrednih resursa, ne sme da utiče na ekonomske odluke privrednih subjekata, ali treba da utiče na promenu, ka racionalnijem ponašanju poreskih obveznika).
- b) Princip umerenosti poreskog opterećenja : Ovaj princip nalaže da porezi ne budu previsoki kako ne bi nepovoljno uticali na rad (i njegovu volju) kojim se poreski obveznik bavi. Poseban teorijski doprinos ovom principu dao je američki ekonomista 80. – ih godina 20. veka u ekonomskoj politici Reganovog doba – Reganomika – Artur Lafer.
- c) Princip izbora poreskog izvora (izvori iz kojih se podmiruje poreska obaveza mogu biti (najčešće) : dohodak i imovina).
- d) Princip fleksibilnosti (poreski prihodi se moraju uskladiti sa cikličnim kretanjem privrede).
- e) Princip stabilnosti poreskog sistema : On nalaže da se bez velike potrebe ne sprovodi poreska reforma. Reforme mogu biti : Radikalne (kada se poreski sistem iz korena menja) i Parcijalne reforme (promene u poreskoj politici pre svega u poreskim stopama i poreskim olakšicama).

3. **Socijalno politička poreska načela** : Njima se sprovodi politika pravednosti kroz dva (2) oblika :

- a) Opštost poreza (sva lica učestvuju u plaćanju, jer svi oni koriste zajedničke usluge države).
- b) Ravnomernost u oporezivanju (plaćanje prema ekonomskoj snazi obveznika).

4. **Finansijska administrativna poreska načela** : Ona zahtevaju da ubiranje poreza ne bude praćeno visokim troškovima. Ovde imamo :

- a) Princip zakonitosti poreza (oporezivanje se može vršiti samo na osnovu zakona ili podzakonskim aktima : odluke, uredbe i pravilnici).
- b) Princip minimalizacije administrativnih troškova i princip minimalizacije troškova plaćanja poreza. Ukupni troškovi kod ubiranja poreza sastoje se iz administrativnih troškova i troškova ispunjenja poreskih obaveza (troškovi poreske uprave i troškovi poreskih obveznika).

Suština ovih principa je da se što više poreza prikupi sa što manje administrativnih troškova i troškova ispunjenja poreskih obaveza.

85. VRSTE POREZA

Razlikujemo sledeće vrste poreza :

1. **Porez na dobit preduzeća** – to je poreski oblik kojim se oporezuje konačni finansijski rezultat – dobit, koju ostvari finansijski obveznik a koji može biti samo preduzeće u svojim različitim organizacionim i funkcionalnim oblicima. Kao poreska osnovica se uzima dobit preduzeća, a stopa poreza na dobit preduzeća je proporcionalna (kod nas iznosi 10 %).
2. **Porez na promet** – Ovim porezom se oporezuje promet proizvoda i usluga koji služi krajnjem potrošaču, tako da se kao poreski obveznik javlja prodavac na malo (pravno i fizičko lice koje vrši promet krajnjem potrošaču). Osnovicu čini cena po kojoj se vrši prodaja proizvoda pre dodavanja tog poreza, a poreska stopa po kojoj se obračunava porez na promet proizvoda i usluga kod nas iznosi 20 %.Ovde razlikujemo :
 - a) Jednofazni porez na promet – kada se u kretanju robe od proizvođača do potrošača zahvatanje vrši samo u jednoj tačno određenoj fazi tog procesa.
 - b) Višefazni porez na promet – gde se zahvatanje poreza na promet roba i usluga vrši u svakoj fazi prometa, tako da se javlja kao : Višefazni bruto porez na promet i Višefazni neto porez na promet (ne plaća se na promet hleba i mleka, kao i na izvoz proizvoda).
3. **Porez na dodatu vrednost** – Prva ga je uvela Francuska 1954. godine, zatim Finska 1964. godine, a kasnije i ostale zemlje EU. Kod nas je uveden 2004. godine kada je i donet Zakon o Porezu na dodatu vrednost. **Predmet oporezivanja PDV-om**: isporuka dobara i pružanje usluga koje poreski obveznik vrši u Srbiji uz naknadu u okviru obavljanja delatnosti, kao i dobra uvezena u Srbiju.

Poreski obveznik je lice koje samostalno obavlja promet dobara i usluga u okviru obavljanja delatnosti. Obveznik je i lice u čije ime i za čiji račun se vrši isporuka dobara ili pružanje usluga, kao i lice koje vrši isporuku dobara odnosno pružanje usluga u svoje ime, a za račun drugog lica. **Prihod** od PDV-a pripada budžetu Republike. **Poreska osnovica** kod prometa dobara i usluga jeste iznos naknade (u novcu, stvarima ili uslugama) koju obveznik prima ili treba da primi za

isporučena dobra ili pružene usluge, uključujući subvencije koje su neposredno povezane sa cenom tih dobara ili usluga, u koju nije uključen PDV, ako ovim zakonom nije drugačije propisano. Poreska osnovica je iznos naknade koju obveznik prima ili treba da primi za isporučena dobra ili pružene usluge bez PDV-a, odnosno vrednost uvezenog dobra utvrđena po carinskim propisima, a dugovani PDV se dobija primenom poreske stope na poresku osnovicu. U osnovicu se uračunavaju i : 1. Akcize, carina i druge uvozne dadžbine, kao i ostali javni prihodi, osim PDV-a, 2. Svi sporedni troškovi koje obveznik zaračunava primaocu dobara i usluga, 3. Iznos PDV-a, obračunat u prethodnoj fazi prometa, odnosno plaćen pri uvozu, koji se može odbiti od PDV-a koji se duguje. PDV na promet dobara i usluga se obračunava po opštoj stopi koja iznosi 18% i po posebnoj stopi od 8% koja se odnosi na kategorije regulisane Zakonom, kao što su: 1. hleb, mleko, brašno, šećer, jestivo ulje itd.; 2. Sveže i rashlađeno voće i povrće, meso, ribe, jaja itd.; 3. Lekovi koji su navedeni u listi lekova koji se propisuju i izdaju na teret sredstava za zdravstveno osiguranje; 4. Medicinska sredstva, odnosno proizvodi koji se hirurški ugrađuju u organizam; 5. Materijal za dijalizu; 6. Dubrivo i seme; 7. Udžbenici i nastavna sredstva; 8. Dnevne novine; 9. Ogreveno drvo itd.

86. AKCIZE

Akcize (trošarine) su specijalni porezi na potrošnju određenih proizvoda (uglavnom monopolskih proizvoda) i smatraju se najstarijim oblikom oporezivanja potrošnje. Ovim porezom se opterećuje potrošnja jednog dela prehrambenih proizvoda koji su neophodni svakodnevnoj potrošnji, kao i nekih luksuznih proizvoda i proizvoda štetnih po ljudsko zdravlje. Proizvodi obuhvaćeni Zakonom o akcizi su : derivati nafte, duvanske prerađevine, alkoholna pića, uvozni proizvodi (osvežavajuća bezalkoholna pića i sirupi, voćni sokovi idr.), kafa itd.. **Obveznik akcize** je proizvođač ili uvoznik akciznih proizvoda. On je dužan da pri proizvodnji odnosno pre uvoza cigareta i alkoholnih pića, osim piva, obeleži kontrolnom akciznom markicom svaki od tih proizvoda posebno. Ministarstvo, nadležno za poslove finansija, odobrava izdavanje kontrolnih akciznih markica i vodi evidenciju o njihovom izdavanju. **Osnovicu** za obračun akcize čine jedinice mere (litar, kilogram, komad, paklica). Osnovicu za obračun akcize pri uvozu cigareta, cigarilosa i kafe čini vrednost proizvoda utvrđena po carinskim propisima, uvećana za iznos uvoznih dadžbina. Osnovicu za obračun akcize na cigarete i cigarilose iz domaće proizvodnje čini prodajna cena tih proizvoda.

87. EVAZIJA POREZA

Reč **evazija** potiče od latinske reči EVADERE što znači BEŽATI, IZBEĆI. U poreskoj terminologiji ovim pojmom označavaju se **različiti načini izbegavanja plaćanja poreza**.

Poreska evazija predstavlja fenomen koji ima raznovrsne posledice kako na fiskalnom planu, jer u budžet ne pristižu planirana sredstva, tako i na socijalno-političkom, a ponašanja koja su usmerena na to da se porez ne plati, često narušavaju neke društvene vrednosti, što mora da povuče odgovarajuću reakciju – bilo na moralnom, bilo na pravnom terenu. Nije svaki oblik poreske evazije nezakonito ponašanje poreskih obveznika. Međutim, bežanje od obaveza plaćanja fiskalnih obaveza, često podrazumeva i nezakonito ponašanje njihovih nosilaca.

Poreska evazija se deli na:

1. **Zakonitu (dozvoljenu) evaziju** koja nastaje kada se izbegava plaćanje poreza usled određenih zakonskih nedorečenosti), i
2. **Nezakonitu (nedozvoljenu) evaziju** koja nastaje kada poreski obveznik, izbegavajući plaćanje poreza, dođe u sukob sa pravnim propisima. Ona obuhvata postupke poreskog dužnika usmerene na izbegavanje plaćanja poreza kojim se krši zakon. Ovi postupci se svode ili na sam čin neplaćanja poreza, ili na propuštanje da se postupi u skladu sa zahtevima iz poreskog upravnog odnosa, koji su poreskom dužniku nametnuti da bi se obezbedilo da poreska obaveza bude ispunjena (da podnese poresku prijavu, da uredno vodi poslovne knjige, da dopusti poresku kontrolu itd.). **Nezakonita** poreska evazija se može **podeliti** na: **potpunu** koja postoji kada obveznik ne prijavi celokupan iznos ostvarenog prihoda ili svu imovinu koja podleže oporezivanju, tj. ako prikrije transakcije koje dovode do nastanka poreske obaveze i **delimičnu** koja nastaje kada se poreskim vlastima prijave prihodi, imovina ili transakcije, ali se o njima daju nepotpunini ili netačni podaci, čime se umanjuje poreska obaveza, na šta obveznik nije imao pravo. Prihod se retko stiće jednokratno i iz istog izvora. Što smanjuje mogućnost za potunu utaju poreza, pa se u praksi uglavnom sreću slučajevi delimične poreske utaje. U zavisnosti od vrste poreza koji se izbegava nezakonita poreska evazija deli se na : **Poresku**

utaju (defraudacija) koja se po pravilu sreće kod neposrednih poreza (porez na dohodak, porez na imovinu, doprinosi za socijalno osiguranje) , i **Krijumčarenje** (kontrabanda) koja se sreće kod posrednih poreza (akciza, carina, poreza na promet itd.).

Evazija poreza u znatnoj meri utiče na slabljenje ekonomske osnove društva, što uslovljava socijalne razlike koje izazivaju veliko nezadovoljstvo građana i dovode do određenij socijalnih napetosti i remete međuljudske odnose. Rasprostranjeno je uverenje da se ova pojava širi i jača kao neposredan rezultat neefikasnosti tzv.javne neskrivene i evidentirane privrede, koja sve više prostora ustupa tzv.sivoj ekonomiji.

Siva ekonomija po svojim domaćajima krajnje štetno deluje, između ostalog, što svojim funkcionisanjem izvan ili na periferiji važećeg ekonomskog sistema i utiče na nerealnost ukupnih mera i instrumenata i iskrivljuje koncepte ekonomske politike. Siva ekonomija je jedan od vidova izbegavanja plaćanja javnih prihoda. I ovde je država oštećena za iznos javnih prihoda, koji bi bili naplaćeni da su nosioci sive ekonomije postupali u skladu sa propisima.

88. TEORIJE JAVNOG DUGA

Klasična građanska teorija zasnovana je na neutralnosti države i odbacuje korišćenje javnog duga za rešavanje ekonomskih problema. Samo vanredni javni rashodi mogu da se pokrivaju javnim dugovima, ali je zato javni dug opasan za zdrave i uravnotežene javne finansije. Ovde javni dug dovodi do rasipništva, do smanjenja akumulacije države, ograničenja ekonomskog razvoja, a njegovu otplatu snose buduće generacije. Po ovoj teoriji postoje samo dve mogućnosti „da narod uništi dugove, ili dugovi narod“.

Savremena teorija smatra javni dug instrumentom finansijske, socijalne i razvojne politike. On postaje dinamični faktor državnog intervencionizma, jer savremene države ne mogu da obavljaju svoje raznovrsne funkcije bez javnog duga, koji je instrumen i fiskalne i monetarne politike. Javnim dugovima se pokrivaju povećani javni rashodi i rešava problem budžetskog deficita na kratak rok. Savremene države se zadužuju kod centralne banke na osnovu emisije novca – monetarističko shvatanje javnog duga. U nerazvijenim zemljama javni dug se razvija na osnovu spoljnog zaduživanja i primarne emisije novca.

89. VRSTE JAVNIH DUGOVA

Na osnovu različitih kriterijuma (teritorijalni princip, metoda uvođenja, vreme formiranja, način otplate, vrste garancija i dr.), klasifikujemo javne dugove u određene grupe, odnosno vrste javnih dugova (spoljni i unutrašnji, privremeni, srednjoročni i dugoročni, anuitetni i rentni, dugovi sa ili bez zaloge i dr.). **Po kriterijumu teritorijalne pripadnosti**, razlikujemo spoljne i unutrašnje javne dugove. Unutrašnje javne dugove upisuju domaća pravna i fizička lica. Država se radi finansiranja ekonomskog razvoja, budžetskog i platnog deficita, stabilizacije domaće valute i drugih ciljeva, zadužuje kod stranih banaka i vlada. **Po kriterijumu državnog metoda** u uvođenju zajma, razlikujemo dobrovoljne i prinudne zajmove. Prinudni zajmovi su slični porezima, a dobrovoljni javni zajmovi su zasnovani na sporazumima države i pravnih i fizičkih lica, odnosno na principu dobrovoljnosti i zajedničkog interesa. **Po kriterijumu vremena otplate zajma**, razlikujemo privremene (jedna godina), srednjoročne (5 – 10 godina) i dugoročne zajmove (preko 10 godina). Privremeni ili kratkoročni (leteći) javni dugovi se koriste za pokrivanje budžetskih deficita. Država emituje vrednosne papire do godinu dana, koji predstavljaju zamenu gotovog novca (W. Rolph). Kratkoročni ili leteći javni dugovi se javljaju u obliku javnog duga kod centralne banke i blagajničkih zapisa i bonova.

Po kriterijumu načina otplate dugova, razlikujemo amortizacione i rentne javne dugove. Kod amortizacionih javnih dugova država prilikom emisije preuzima obavezu otplate prema planu amortizacije uz plaćanje glavnice i kamate (anuiteti). Obaveze države kod amortizacionih javnih dugova su precizno određene u određenim rokovima. Amortizacioni javni dugovi mogu biti kratkoročni, srednjoročni i dugoročni. Razlikujemo amortizacione javne dugove sa pretežno određenim i promenljivim rokom otplate. Kod rentnih javnih dugova država preuzima obavezu redovnog plaćanja kamate, a glavnice prema budžetskim mogućnostima u budućem vremenskom periodu. Obveznice rentnih dugova su predmet kupoprodaje na berzama. Rentni javni zajmovi se javljaju u razvijenim ekonomijama. **Po kriterijumu davanja garancije**, razlikujemo javne dugove sa zalogom i javne dugove bez zaloge.

90. POJAM I SADRŽAJ JAVNOG DUGA

Javni dug je državna obaveza nastala na osnovu ranije uzimanog javnog zajma. Javni zajam je javni prihod koji u modernim finansijama ima karakteristike redovnih prihoda. Povraćaj javnih dugova sa pripadajućim kamatama čini javne rashode. Država se u savremenim finansijama zadužuje i unutar zemlje (unutrašnji dug) i spolja (spoljašnji dug). Javni dugom država na svim nivoima vlast ostvaruje ekonomske, fiskalne, socijalne i razvojne ciljeve. U razvijenim državama se pretežno koriste unutrašnji, a u nerazvijenim zemljama spoljni dugovi. Država kroz anuitete (glavnica + kamata) vraća javne dugove iz redovnih prihoda u dužem vremenskom periodu. U finansijskoj praksi prisutan je apsolutni i relativni rast javnog duga i to dugoročno. Uzroci rasta javnog duga su povećani javni rashodi, pojava budžetskog deficita, vanredne potrebe, vremensko nepodudaranje formiranja javnih prihoda i određenih javnih rashoda, javni rashodi po osnovu kamata i dr.

U novije vreme se u teoriji ističu i politički razlozi javnog duga. Vladajuća politička elita se opredeljuje za povećanje rashoda putem javnog zaduživanja, najčešće iz Centralne banke, čime se to zaduživanje prebacuje na nove generacije koje dolaze i koje to trebaju da vraćaju uz kamatu.

Granice zaduživanja moraju biti definisane i to pre svega gornja granica zaduženosti, pri čemu je ona, kod unutrašnjeg zaduživanja elastičnija od gornje granice spoljašnjeg zaduživanja (nju treba ograničiti na 1/3 od do najviše 2/3 od ukupno potrebnih sredstava).

91. EKONOMSKA, PRAVNA I POLITIČKA PRIRODA BUDŽETA

Budžet predstavlja čitav splet pravnih odnosa i procedura između države i klijenata, a to predstavlja pravni aspekt budžeta. U sagledavanju ovog aspekta treba istaći da je pravni značaj budžeta različit u mnogim zemljama.

Budžet je po suštini i sadržaju administrativno upravni akt, a u formalno pravnom smislu zakon, jer ga mora verifikovati i odobriti nacionalni parlament, kao najviše predstavničko telo. Budžetom se treba obezbediti i koordinacija i sinhronizacija fiskalne i ekonomske politike. Posebno mesto ovde ima zloupotreba izvršnih organa u pogledu forsiranja javne potrošnje koje u određenom momentu može da uspostavi i inflatorni pritisak i trend.

Savremeni budžet ima i veliki ekonomski značaj što mu i daje veoma važan ekonomski aspekt. Budžet je sinteza ukupne nacionalne privrede, rako da sve više postaje i komandna poluga ekonomske politike. Budžet utiče i na preraspodelu sredstava, što mu daje i određeni socijalni aspekt.

92. POJAM I SADRŽAJ BUDŽETA

Reč budžet je francuskog porekla i znači kožna torba dok u engleskom jeziku ima značenje mala torba. Prve „budžete“ imali su stari Grci i Rimljani. Budžet se u modernom shvatanju njegovog pojma pojavljuje u XV veku u Italiji a u zakonskoj praksi termin budžet je prvi put upotrebljen u Francuskoj početkom XIX veka.

Francuska škola o budžetu kao ključnoj instituciji u javnim finansijama zadržala se do današnjih dana, „budžet je akt države koji sadrži prethodno odobrenje javnih prihoda i javnih rashoda“ Rene Stourm.

Budžet je danas dinamička kategorija. Poželjno je da budžet bude uravnotežen, ali on ne gubi svoj osnovni karakter ukoliko njegov saldo pokazuje deficit ili suficit.

Kod budžeta je naglašena njegova finansijska i ekonomsko – socijalna funkcija, jer se veliki deo nacionalnog dohotka preraspodeljuje preko bilansa, tj. budžeta. „Budžet je osnovna finansijska institucija svake političko – teritorijalne zajednice kojom se planski predviđaju novčani rashodi i prihodi shodno karakteru produkcionih odnosa za neposredne i perspektivne zadatke i koji sankcioniše predstavničko telo“ Aleksandar Perić. Budžet je neophodno sagledati sa dinamičkog aspekta i razvoja, jer su njegovi elementi u neposrednoj zavisnosti od razvoja procesa reprodukcije i države. Posredstvom budžeta se preraspodeljuje više od 1/3 nacionalnog dohotka, a u pojedinim slučajevima i preko.

Metode i tehnike planiranja budžeta moraju biti u skladu sa razvojem demokratskih i političkih struktura države (naglašava se princip javnosti). Budžet je akt parlamenta kojim se predviđaju i odobravaju javni prihodi i rashodi, po pravilu za godinu dana. Budžetski sistem predstavlja jedinstvo zakonskih propisa, budžetskih procedura u okviru javnih finansija.

Budžet je finansijski element kojim se vrši prikupljanje sredstava mehanizmom javnih prihoda (porezi, doprinosi, takse i dr.) s jedne i njihovo plansko (namenjeno) trošenje, kojim se finansiraju javni rashodi, s druge strane. Osnova za izradu budžeta temelji se na politici i propisima koje donosi Skupština i Vlada.

Sadržaj državnog budžeta obično čine razvijeni spisak prihoda i rashoda, zajedno sa njihovim

planskim iznosima za sledeću godinu, kao i pratećim procesima i sličnim odredbama.

Rebalans budžeta je ponovno uspostavljenje budžetske ravnoteže. To je obavezan postupak u situaciji kada se oceni da prihodi ili rashodi odstupaju od predviđanja utvrđenih u budžetu što uzrokuje neostvarivanje jednog od najznačajnijih budžetskih principa – uravnoteženost. Uzrok mogu biti nepredvidivi ili nerealno predvidivi rashodi, neblagovremena ili loše procenjena naplata prihoda, kao i ekonomske ili prirodne nepogode. Rebalans budžeta donosi se po istoj proceduri kao i budžet i time se prvobitni budžet stavlja van snage.

93. BUDŽETSKI PRINCIPI

Budžetski principi predstavljaju brojna pravila koja se primenjuju u budžetskim procedurama, ali nemaju snagu stalnih društvenih zakona.

U finansijskoj nauci ili budžetskoj politici prihvaćeni su različiti i mnogobrojni budžetski principi:

1. **Princip potpunosti** je osnovni budžetski princip, jer omogućava parlamentu da ostvari svoje suvereno pravo da ima potpun pregled državnih finansija, donosi zakonodavne odluke o javnim prihodima i rashodima i kontroliše izvršnu vlast (u budžetu se moraju prikazivati svi javni prihodi i rashodi kako bi se sprečila eventualna zloupotreba budžeta od strane izvršne vlasti).

Svi organi uprave, prema ovom principu, moraju sve ostvarene prihode da uplate u budžet. U budžetskim sistemima preovladava primena **bruto – načina prikazivanja** budžetskih prihoda i rashoda, što znači da se sve pojedinačne vrste prihoda iskazuju u bruto – iznosu bez oduzimanja troškova njihove naplate, kao i rashoda bez prethodnog obračunavanja ostvarenih prihoda državnih organa. U sistemu finansiranja po **metodi neto – budžeta**, svi prihodi i rashodi se izražavaju u neto iznosu, odnosno, prihod prethodno umanjuje troškovima njegove naplate a rashod obračunava sa ostvarenim prihodom od usluga državnih organa. Ovaj metod ograničava budžetska prava parlamenta, jer je preglednost budžeta manja, pa se u modernim budžetskim sistemima primenjuje bruto – način prikazivanja svih budžetskih prihoda i rashoda, dok se destinirani prihodi, koji narušavaju princip potpunosti, prikazuju samo izuzetno u zakonom određenim slučajevima.

2. **Princip budžetskog jedinstva** osigurava preglednost i jednostavnost budžeta i njegovu efikasnu kontrolu. Ovaj princip u formalnom smislu zahteva da budžet bude jedinstven računovodstveni akt a u materijalnom da svi prihodi čine jedinstvenu celinu i služe pokrivanju javnih rashoda. Budžet kao jedinstveni akt treba da bude dostavljen parlamentu na odlučivanje kao jedna celina, sa potpunom preglednošću svih javnih prihoda i rashoda. Narušavanje principa jedinstva dovodi do neefikasne kontrole i pojava inflatornog karaktera.

3. **Princip realnosti** obezbeđuje uravnoteženi budžet zasnovan na realnom predviđanju prihoda i rashoda. Ta realnost se zasniva na tačnim podacima o izvršenju tekućeg budžeta, uspešne finansijske evidencije i privredne statistike.

4. **Princip veličine budžeta** – savremena teorija o budžetu smatra da veličina budžeta treba da bude onolika koliko to zahteva planirani razvoj države, jer budžet pored svih finansijskih funkcija ima i izuzetno važne funkcije u obliku državne intervencije u privredi, pa se zato on i ne ograničava, već se sastavlja na uslugu privrednom razvoju.

5. **Princip pokrića rashoda** - savremena teorija (nasuprot klasičnoj) prihvata neophodnost korišćenja javnih zajmova za pokriće sve većih javnih rashoda (ovde javni dug postaje redovan oblik javnih prihoda).

6. **Princip specijalizacije** zahteva da svi javni prihodi i rashodi u budžetu budu detaljno raščlanjeni, jer ih u suprotnom nije moguće identifikovati, pratiti i kontrolisati. Ovaj princip obezbeđuje i budžetsku disciplinu. Postoje **tri tipa specijalizacije**. Kvantitativna specijalnost znači da neplanirani izdaci nisu prihvatljivi i da se određuje potreba za dodatnim kreditima, rezervama i drugim izvorima sredstava. . Specijalizacija rashoda je detaljnija nego specijalizacija prihoda. Ograničava se izbor vrste izvora prihoda i donja granica njihovog ostvarenja. Načelo specijalizacije se kod javnih rashoda odnosi na njihovu namenu i visinu.

7. **Princip jednogodišnjosti budžeta** - Budžet se po pravilu donosi za jednogodišnji, a u posebnim uslovima i za kraći period. U praksi većine zemalja budžetska godina se poklapa sa kalendarskom godinom. U anglosaksonskim zemljama budžetska godina se ne poklapa sa kalendarskom i počinje : u Engleskoj 1. aprila a završava se 31. marta naredne godine, a u SAD počinje 1. jula a završava se 30. juna naredne godine. Izvršioци i korisnici budžeta moraju se pridržavati budžetskih rokova. Završni račun budžeta podnosi se predstavničkom telu na odlučivanje najkasnije godinu dana od isteka budžeta.

8. Princip prethodnog odobrenja - zahteva da izvršenju budžeta mora prethoditi njegovo usvajanje od strane parlamenta. Trošenje javnih sredstava nije dozvoljeno bez prethodnog odobrenja budžeta. Ukoliko budžet nije usvojen u predviđenom roku, primenjuje se institut privremenog finansiranja, koji takođe odobrava predstavničko telo.

9. Princip javnosti je politički princip, koji odražava veliki interes savremenog društva za sadržaj budžeta i njegove procedure. Uvažavanje ovog principa u savremenim finansijama utiče na realnost budžetskog planiranja i efikasnu kontrolu procedure donošenja i izvršenja budžeta.

10. Princip ravnoteže je zlatno pravilo javnih finansija teoretičara klasične škole. Predstavnici ove škole se suprotstavljaju pojavama deficita, koji dovodi do porasta zaduživanja i inflacije, i suficita koji kao rezultat visokog poreskog opterećenja prouzrokuje deflaciju u privredi. U modernim finansijama napušta se princip budžetske ravnoteže i prihvata pristup neuravnoteženog budžeta, gde su javni rashodi veći od javnih prihoda čime se sprovodi i politika svesnog budžetskog deficita. U nerazvijenim zemljama deficit se pretežno pokriva emisijom Centralne banke, a u razvijenim preko finansijskih operacija na otvorenom tržištu.

94. TEORIJE BUDŽETSKJE RAVNOTEŽE

Teorija ciklične ravnoteže - Kako privreda prolazi kroz ciklična kretanja, tako i država reaguje i povećava javne rashode u periodu krize a smanjuje je ih u fazi prosperiteta. U savremenim državama se u dugoročnim periodima krize ostvarivao veliki budžetski deficit koji nije mogao biti pokriven budžetskim suficitom iz predhodnog perioda prosperiteta, pa se tako zadržavaju stalni deficiti i ciklična budžetska naravnoteža u javnim finansijama savremenih država.

II TEORIJA BUDŽETSKOG DEFICITA - Budžetski deficit prati stalan rast javnog duga i tako postaje značajan makroagregat u privrednim tokovima jedne zemlje. Budžetski deficit ima jako pozitivnog u delovanju na ukupnu privredu ukoliko je on kontrolisan tj. ako ne stvara inflatornu presiju i nestabilnost privredne ravnoteže, jer stalni budžetski deficit i rast javnog duga dovode do ukupne nestabilnosti privrednih kretanja.

III TEORIJA STABILIZACIONOG BUDŽETA

Ova teorija se oslanja pre svega na poreski sistem koji u periodu prosperiteta automatski povećava poreske stope, a u periodu recesije dovodi do njihovog smanjenja.

95. BUDŽETSKA PROCEDURA

IMA 4 OSNOVNE FAZE:

PRVA FAZA JE IZRADA BUDŽETA : Izrada budžeta pripada Ministarstvu finansija. Priprema budžeta zahteva poznavanje finansijskih, monetarnih i razvojnih, i drugih ekonomskih problema. To je veoma složena problematika koja zahteva veoma stručan kadar.

Po završetku veoma kompleksnih analiza, dostavljenih predračuna prihoda i rashoda državnih organa, procene njihovog usaglašavanja i prilagođavanja granicama moguće budžetske potrošnje ministarstvo finansija izrađuje nacrt budžeta kao jedinstvenu celinu koja se dostavlja vladi na analizu i dalju konačnu finalizaciju i izradu.

DRUGA FAZA JE DONOŠENJE BUDŽETA

U procesu donošenja budžeta poslanici skupštine vode raspravu u Parlamentu o Vladinoj ekonomskoj, socijalnoj i razvojnoj politici. Na ovaj način budžet postaje značajno političko oružje savremenih država.

Generalna debata o budžetu omogućava poslanicima da kritički razmatraju ukupnu politiku Vlade. U toku debate pojedini ministri odgovaraju na pitanja i primedbe poslanika i obrazlažu delove budžeta.

TREĆA FAZA JE IZVRŠENJE BUDŽETA

Po usvajanju budžeta od strane parlamenta, počinje faza sprovođenja budžetske politike, tj. izvršenje budžeta. Na osnovu ovlašćenja počinje prikupljanje javnih prihoda i finansiranje javnih potreba predviđenih budžetom. Izvršenje je vezano za jednogodišnji period.

ČETVRTA FAZA KONTROLA IZVRŠENJA BUDŽETA

Kontrola treba da obuhvati sve državne organe kojima je povereno prikupljanje, rukovanje i trošenje javnih sredstava. Kontrola može biti dokumentarna, preventivna ili naknadna, ali može biti i politička, tj. administrativna kontrola (ministarstvo finansija vrši ovu kontrolu). Na terenu kontrolu izvršenja budžeta vrši generalna budžetska inspekcija (vrlo često vrši tzv. iznenadnu kontrolu koja obuhvata pregled kase i računa).

Završni račun budžeta je instrument kojim Parlament redovno kontroliše izvršnu vlast. Završni račun se razmatra sa političkog, pravnog, računskog i ekonomskog aspekta. On omogućava sagledavanje

ostvarivanja planiranih javnih prihoda i javnih rashoda. Završni račun budžeta se priprema i donosi posle završetka budžetske godine.

CARINE

Carine su indirektni porezi i jedan od osnovnih oblika javnih prihoda. Carine se plaćaju na uvoz, izvoz i tranzit robe preko državne granice. Politika carina ima fiskalne, ekonomske i socijalne ciljeve. Politikom carina se vrši zaštita domaće privrede ili pojedinih grana i grupacija od inostrane konkurencije. Politikom sniženja carina na određene proizvode značajne za životni standard građana utiče se na nivo cena, stimulisanje potrošnje i zaposlenosti .

Carine su fiskalni instrument sa promenljivim i nestabilnim prihodima, jer ostvarenje carinskih prihoda zavisi od brojnih faktora, pretežno ekonomske i političke prirode.

Prihodi od carina se, uz racionalne troškove, lako prikupljaju i preko tržišta prevladavaju na konačnog potrošača. Carine su po svojim karakteristikama dugo vremena bile prvenstveno fiskalni instrument, dok su danas bitni njihovi ekonomski i socijalni efekti.

TAKSE

Takse su javni prihodi koji se plaćaju upravnim organima i drugim javno – pravnim telima za izvršene usluge. Za razliku od poreza kod taksa je prisutna protivnaknada. Druga razlika između poreza i taksa sastoji se u tome da porezi predstavljaju obavezna, a takse dobrovoljna davanja, sem u izuzetnim slučajevima (putarina i sl.).

Takseni principi su : princip legaliteta (takse se uvode i naplaćuju na osnovu zakona), princip generaliteta (takse se utvrđuju unapred i generalno za sve obveznike), princip jednakosti (ista taksena tarifa za sve usluge i sva pravna i fizička lica), princip nekumuliranja takse (nemogućnost naplate iste takse od više upravnih organa), i dr.

96. STABILIZACIONA FISKALNA POLITIKA U SAD je pod uticajem (još uvek):

1. Regonomike (područje fiskalne politike iz 1982 a dobila ime po Reganu)
2. pod uticajem Fridmanog monetarizma (područje monetarne politike)

Osnovni stavovi stabilizacione fiskalne politike u SAD su:

1. otklanjanje budžetskog deficita
2. smanjenje javnog duga u društvenom prinosu
3. snižavanje socijalnih transfera
4. stimulacija štednje
5. eliminisanje primarne emisije u pokriću budžetskog deficita i budžetskog rashoda
6. stimulativna poreska politika
7. koordinacija fiskalne i monetarne politike u ostvarivanju stabilnosti i podsticanju razvoja.

SAD ima javne dugove zbog stalnih ratova (50% duga) posle II sv. rata. Imaju najveće deficite u budžetu zbog stalnih promena ali uspevaju da zadrže vodeću poziciju.

97. INFLACIJA U ZEMLJAMA EU – NIVO I SPECIFICNOSTI

Opšti stav EU daje antiinflatornoj politici prioritetan značaj. Stoga je EU ugradila stabilizatore protiv inflacije – uvela je faktor konvergencije (prilagodjavanja) inflacije za sve zemlje članice i to što se kao target (inflaciona granica) uzimaju tri zemlje (Austrija, Francuska i Irska) sa najnižom (prosečnom) inflacijom i od toga se može odstupati sa uvećanjem za 1.5%. Dakle nema više spontane inflacije i inflatorne borbe između zemalja članica, ali ni prebacivanja inflacije iz jedne privrede u drugu. Prosirenjem EU na nove zemlje članice, glavno pitanje koje se tu postavlja je konvergencija na području inflacije (radi se o privredama koje su imale znatno višu stopu inflacije od proseka u EU). U tom smislu morala se izvršiti konvergencija javnog duga (poseban problem za Rumuniju i Bugarsku) ali i konvergencija budžetskog deficita (danas veliki problem za Grčku i Španiju).

Stabilizaciona (antiinflatorna) politika je glavni prioritet EU u vođenju makroekonomske politike svojih članica. Inflacija u EU je relativno niska i drži se pod antiinflationom kontrolom na relativno niskom godišnjem nivou. To je jedan od elementarnih uslova za održavanje EU kao asocijacije nezavisnih država.

98. Strukturni karakter i osnovni uzroci inflacije u privredi Srbije

Inflacija u privredi Srbije je postala “neprijatelj broj 1” mada se iz godine u godinu planira smanjenje stope inflacije i njeno svodjenje na jednocifren broj. Istovremeno otkazuju ili su nedovoljno efikasne mere antiinflacione politike, tako da se ni jedne godine ne ostvaruje planirana stopa inflacije. To odmah nameće nekoliko bitnih pitanja za vođenje uspešne antiinflacione politike:

- 1) Kakva je priroda inflacije kod nas
- 2) Koji su osnovni uzroci i generatori inflacije
- 3) U čemu se sastoji rezistentnost cena na mere antiinflacione (stabilizacione) politike
- 4) Da li se radi o monetarnoj inflaciji
- 5) Kakvi su efekti visokih stopa inflacije
- 6) Da li se namerno provodi visoka stopa inflacije da bi se “olakšao” budžetski teret i izvršila značajna preraspodela nacionalnog dohotka
- 7) Zbog čega mere restriktivne monetarne politike i visoke realne kamatne stope nisu efikasne u smanjenju inflacije
- 8) Da li se primenjuju adekvatne mere antiinflacione politike obzirom na prirodu i uzroke savremene inflacije

Izrazito visok nivo cena u toku dve godine 2004-2005, po čemu je privreda Srbije “rekorder” u Evropi, pracen je velikim oscilacijama godišnjih stopa inflacije.

Da li se radi o “infaltornim sokovima” koji izazivaju iznenadne udare i skokove cena, odnosno troškova poslovanja? Da li se radi o merama kratkorocnog (stabilizacionog) karaktera, koje mogu da daju očekivane rezultate u smanjenju inflacije i inflatornih očekivanja?

Radi se možda o pogresnoj terapiji u uslovima izrazito restriktivne monetarne politike i vrlo skupog novca? Koliko su pri tome mere monetarne, fiskalne, platno-bilansne, dohodne i sl. Sinhronizovane ili se mere međjusobno neutralisu?

Obzirom na strukturu inflacije i makroekonomska kretanja u privredi Srbije postavlja se pitanje ispravnosti kada se kaže “najveći teret obaranja inflacije nose Narodna banka, ali uz najveću koordinaciju s Vladom – zahvaljujući kontroli mase zarada u javnom sektoru, još većem budžetskom suficitu, kao i uvođenju kontrole nad cenama lokalnih komunalnih usluga koje su prošle godine namerno rasle, pri čemu je novac uglavnom odlazio na plate”

Visoka inflacija u Srbiji traži efikasnu antiinflacionu politiku i obaranje inflacije na nivo privreda koje ulaze u EU.

99. Stabilizaciona monetarna politika, devizne rezerve i devizni kurs

Porast deviznih rezervi i kupovina deviza od strane centralne banke, znace emisiju primarnog novca, a smanjenje deviznih rezervi preko prodaje deviza bankama, izvoznicima i placanja inostranstvu – znace povlacenje novca i njegovo ponistavanje. Odatle i potice poznati stav u nasoj privredi da ce se “emisija novca vrsiti samo na osnovu deviznog pokrica’

Devizne rezerve su odraz ukupnog stanja platnog bilansa, a ne samo njegovog trgovackog podbilansa (izvoza i uvoza roba i usluga). Porast deviznog priliva nastao vecim izvozom rezultat je dva paralelna toka:

- 1)Odliv robnih fondova (roba i usluga) u inostranstvo – za ciju proizvodnju su u privredi ostali svi troškovi (plate,porezi i doprinosi,materijalni troškovi, kamate na kredite itd)
- 2)Devizni priliv nastao na osnovu toga izvoza i dopunska emisija novca na osnovu prodaje deviza centralnoj banci.

Devizne rezerve mogu biti formirane u konvertibilnim, tranferbilnim i medjunarodnim sredstvima placanja (euro, specijalna prava vucenja). Uglavnom se odnose na efektivni strani novac, medjunarodne hartije od vrednosti i do nedavno monetarno zlato.

Monetarna politika i devizni kurs su samo indirektno povezani. Naime, smatra se da oskudica novca i restriktivna monetarna politika smanjuju efektivnu novcanu traznju na trzistu, a nedostatak viskova novca sprecava njihov odliv i pritisak traznje na deviznom trzistu, uz porast kurseva stranih valuta.Ovakav stav ima osnovanpst pod nekim pretpostavkama:

- 1)Visak neuposlenog novca (visoka likvidnost privrede i banaka) ne moze se profitavbilnije uloziti u druge svrhe (investicije, ulaganja u hartije od vrednosti i sl.) u odnosu na ulaganja u devize
- 2)Slabe devizne rezerve i pritisak potreba za placanje potrebnog uvoza vode stalnom pritisku traznje deviza, posebno preko banaka, sto podize devizni kurs stranih valuta (sticovani kurs). Kurs domaceg novca slabi, sto ga ubrzo uvodi u zonu precenjenog kursa.

Ako je to praceno i istovremenim brzim rastom cena ili inflacije u zemlji u odnosu na inostranstvo, nizom produktivnoscu rada, slabom dinamikom proizvodnje, tada je uz sve vece slabljenje deviznih rezervi nuzno provesti devalvaciju nacionalne valute.

100. DINAMIČKI ASPEKT – STABILIZACIONE, MONETARNE I FISKALNE POLITIKE – SUKOB STABILIZACIONE I RAZVOJENE POLITIKE

Rashodi u javnom sektoru povećavaju dohodak a sa povećavanjem dohotka dolazi i do veća tražnje. Fiskalna politika ima brže delovanje od monetarne politike ali je delovanje brzo prolazno. Dok monetaristi smatraju da povećanjem količine novca dolazi do povećanja tražnje ali i promena cena.

Monetaristička shvatanja su da promenom količine novca je prilagođena ekonomskim procesima a ne ekonomski procesi količini novca. Promena količine noca dolazi i do promene dohotka tako da između količine novca i cena postoji određen odnos.

Monetaristi nastoje da ukupnu količinu novca i nacionalni dohodak smeste u Centralnu Banku iz razloga što količina novca dovodi do promena na tražnju i dohodak. Fiskalna politika ima danas sve veću ulogu u pokretanju i usmeravanju privrede gde dovodi i do povećanja akumulacije i kao takva ima sledeće funkcije:

1. stabilizacionu funkciju
2. razvojnu funkciju
3. alokativnu funkciju
4. redistributivnu funkciju

Dolazi do rasta uloge fiskalne politike ali slabi i delovanje monetarne politike. Intrevencija države je neophodna u oblasti

1. inflacije i opšteg rasta cena
2. masovna nezaposlenost
3. razvojana poliktika
4. izmirivanje javnog duga

Kordinacija i sinhronizacija monetarne politike i fiskalne politike se ogleda u delovanju sledećih multiplikatora:

1. monetarni multiplikatori
2. kreditni multiplikatori
3. poresi multiplikatori
4. investicioni multiplikatori
5. multiplikatori zaposlenosti

Mere fiskalne politike sve više dobijaju značaj u regulisanju potrošnje i raspodele nacionalnog dohotka. Savremena nestabilnost karakteriše pojavu preterane tražnje, porast cena i plata, stalni budžetski deficit ali i sve izraženiju nezaposlenost.

101. NOVI KONCEPT MONETARNE POLITIKE – KORIDOR CILJANE INFLACIJE I REFERENTNA KAMATNA STOPA

Osnovni zadatak Centralne banke (CB) je očuvanje stabilnosti cena. Zato je CB izabrala ciljanu stopu inflacije kao operativni instrument. To je zadatak CB za postizanje niske i stabilne inflacije odnosno smanjenjem cena i inflacije nesme uticati na ostale makroekonomske agregate.

Referentna kamatna stopa predstavlja ključni instrument MP dok ostali instrumenti i intervencija na deviznom tržištu imaju pomoćnu ulogu. Da li će referentna kamatna stopa promenjena zavisi od ekonomskih i inflatornih kretanja. CB obaveštava javnost o ref.kamatnoj stopi za naredni period. Cilj je da se inflatorna očekivanja svedu na najmanju moguću meru, i da se mere MP učine transparentnim za javnost.

Bazna inflacija je ustvari regulisana cena od strane države. Ciljane inflacije ne pokazuju konflikt između stabilizacije cena i stabilizacije realne privrede, kod troškovne inflacije ne pokazuje se konflikt između stabilizacije cena i realne privrede.

Opšta stopa inflacije se deli na dva sektora:

1. baznu inflaciju, koja je rezultat tržišnih odnosa i na koje CB može delovati svojim instrumentima.
2. regulisane ili kontrolisane cene na koje ona nemože uticati.

Prihvatanje koridora inflacije i projektovna inflacija sa referentnom kamatnom stopom utiče na kretanje i drugih makroagregata, tako da promenom referentne kamatne stope kao osnovnog instrumenta MP dolazi i do promene i drugih makroagregata:

promene novčane mase
promena deviznih rezervi
promena deviznog kursa

CB Srbije je izabrala očuvanje stabilnost cena i ona stabilnost cena održava referentnom kamatnom stopom kao osnovnog instrumenta MP.

102. BUDŽETSKI DEFICIT I FINANSIJSKA POLITIKA DRŽAVE U KONTEKSTU STABILIZACIONE I RAZVOJNE POLITIKE

Deficitarno budžetsko finansiranje zasniva se na koncepciji ekspanzivne fiskalne politike povećanje javnih rashoda a smanjenjem prihoda. Deficit državnog sektora podstiče i ekonomski rast, ograničava proces investiranja u privredi. Ako centralna banka radi uravnoteženja ponude i tražnje na tržištu emituje dodatne količine novca dolazi do inflatornog kretanja cena i dugoročnog povećavanja kamate. Fiskalisti polaze od stava da je deficitarno finansiranje budžeta jedini način da se podstakne proizvodnja i pokrene razvoj, smanji nezaposlenost. Dok monetaristi odbacuju deficitarno finansiranje budžeta jer se trajno korišćenje negativno odražava na razvoj uz naglo širenje inflacije bez realnog rasta. Politika stabilizacije privrede polazi od sledećih pretpostavki:

1. ograničenje javnih rashoda
2. snižavanje poreskih tereta

Savremeni metodi finansiranja budžetskog deficita uglavnom se svodi na: bankarski sistem, državne zajmove, inostrane zajmove.

BESPLATNI GOTOVI SEMINARSKI, DIPLOMSKI I MATURSKI RAD.

**RADOVI IZ SVIH OBLASTI, POWERPOINT PREZENTACIJE I DRUGI EDUKATIVNI
MATERIJALI.**

WWW.SEMINARSKIRAD.ORG

WWW.MATURSKIRADOVI.NET

WWW.MATURSKI.NET

WWW.SEMINARSKIRAD.INFO

WWW.MATURSKI.ORG

WWW.ESSAYSX.COM

WWW.FACEBOOK.COM/DIPLOMSKIRADOVI

NA NAŠIM SAJTOVIMA MOŽETE PRONAĆI SVE, BILO DA JE TO **[SEMINARSKI](#)**, **[DIPLOMSKI](#)** ILI **[MATURSKI](#)** RAD, POWERPOINT PREZENTACIJA I DRUGI EDUKATIVNI MATERIJAL. ZA RAZLIKU OD OSTALIH MI VAM PRUŽAMO DA POGLEDATE SVAKI RAD, NJEGOV SADRŽAJ I PRVE TRI STRANE TAKO DA MOŽETE TAČNO DA ODABERETE ONO ŠTO VAM U POTPUNOSTI ODGOVARA. U BAZI SE NALAZE **[GOTOVI SEMINARSKI, DIPLOMSKI I MATURSKI RADOVI](#)** KOJE MOŽETE SKINUTI I UZ NJIHOVU POMOĆ NAPRAVITI JEDINSTVEN I UNIKATAN RAD. AKO U **[BAZI](#)** NE NAĐETE RAD KOJI VAM JE POTREBAN, U SVAKOM MOMENTU MOŽETE NARUČITI DA VAM SE IZRADI NOVI, UNIKATAN SEMINARSKI ILI NEKI DRUGI RAD RAD NA LINKU **[IZRADA RADOVA](#)**. PITANJA I ODGOVORE MOŽETE DOBITI NA NAŠEM **[FORUMU](#)** ILI NA **MATURSKIRADOVI.NET@GMAIL.COM**